

ПОПОЛ ВУХ ДРЕВНИТЕ ИСТОРИИ НА КИЧЕ

Превод от испански: Румен Стоянов, 1987

chitanka.info

САМО НЕБЕТО СЪЩЕСТВУВАШЕ

В Месоамерика испанските завоеватели заварили множество народи. Течала година 1519 от християнското летоброене, ала там не познавали ралото, гърнчарското колело, никакъв вид сухопътно превозно средство или товарно животно, от метали правели не сечива, а предмети за украса или размяна и вършели човешки жертвоприношения. Тия особености в развитието на предколумбовото население учудили пришълците не по-малко, отколкото изключителните му постижения в астрономията, изобразителните изкуства, строителството, наличието на писмености и книги. Книгите представлявали дипляни от варосани листа, покрити от двете страни с изображения и знаци, които малцина високопоставени личности умеели да тълкуват. Писмената били свещени, достъпни единствено за избраници, предимно жреци, затова приемствеността в разбирането им секнала бързо. Щом посветените измрели, по-скоро след като били унищожени от великия бял човек, нямало кой да проумее причудливите обозначения. А и книгите били унищожавани, завоевателите богобоязливо ги горели, съзирайки в шарените дипляни ръката на лукавия. Сред стотиците и стотици индоамерикански народи най-напреднали в културно отношение били маянците. До нас са оцелели само три от книгите им, изработени с нишки от дървесни кори.

През XVI столетие в Месоамерика съществували многобройни писмени системи на по-високо или на по-ниско равнище. Дори олмеките, дали най-старата позната месоамериканска култура, възникнала около 1000 г. пр.н.е. по земите на днешния южномексикански щат Табаско, разполагали с възможности за знаково обозначение. В цяла Америка маянците имали най-развитата писменост, оставила още към края на V или началото на VI век дълги надписи, ако съдим по каменната плоча номер тридесет и едно в Тикал. Днес се налага становището, че тя представлява съчетание от нефонетични (пиктограми и идеограми) и фонетични знаци, които се

смятат за неразгадани независимо от успехите на отделни учени. Броят на маянските знаци — по книги, каменни плочи, глинени съдове, стенописи, дърво, а според някои източници и върху кожа — се определя приблизително от сто до седемстотин в зависимост от преценката кои трябва да се приемат за еднакви и кои не. Маянската писменост не се четяла, а се тълкувала — не била предназначена да улавя всичко изречено, а била паметоулесняваща. Посредством знаците отбелязвали митове, предания, обреди, исторически събития, родословия на владетели, изчисления на времето — въобще онова, което било от първостепенна важност. Писмената напомняли на посветения същественото в тия сведения и реда, в който следват. Останалото от съдържанието четецът, по-точно тълкувателят или разказвачът, допълвал въз основа на запаметени, устно получени познания по тия въпроси, в което бил нарочно обучен. Такава книга — паметоулесняваща, сиреч отчасти четена, отчасти съчинявана, тълкувана, разказвана, възстановявана, ще да е била и „Попол Вух“, чийто първообраз изчезнал.

Въпреки кладите, погълнали чудноватите листове през първите години след завоюването, Месоамерика продължила да създава своя книжнина, но вече по друг път. С подкрепата на духовници християни будни индианци бързо усвоявали латиницата и пишели на родните си езици, като тук-там вмъквали между европейските букви и някои рисункови (пиктографски) символи.

Стане ли дума за маянска култура, в слуха ни отекват Петен или Копал, Бонампак, Ушмал, Паленке, Чичен-Ица, Тикал, тия имена на приказни градове, чиято необичайност толкова изумила първите чуждоземци, че отдали тяхното въздигане на древни племена, дошли незнайно кога и как от други материци, или на митични същества. А в съзнанието ни изплуват храмове и пирамиди, скулптури и стенописи, жертвоприносища и гробници — безмълвни общочовешки съкровищници сред разкошните гори на Юга. Но заговорим ли за книжнината на ония смугли дребни люде с коси и очи тъй черни, сякаш са от нощта преди сътворението на светлината, трябва да се отбием и встрани от тия дивни градове, да се изкачим сред Високите земи на Гватемала. Там ваянията на каменни плочи, релефи, статуи, разкошът в строителството, точността в градоустройството са по-скромни. В маянската цивилизация приносът на високоземските

обитатели е преди всичко чрез писмената, а в многоезичната индианска литература кичеанската заема важен дял както по броя, така и по значимостта на своите паметници, сред които изпъкват „Попол Вух“ и „Рабинал Ачи“, единственото оцеляло в континента предиспанско театрално произведение, драма-балет, записана заедно с музиката ѝ в средата на XIX век след повече от тривековно устно съхранение. Нека поясним, че обсегът на понятието „индианска литература“ (съответно маянска, науатълска, кечуанска и тъй нататък) е по-широк от художествена и включва също твърде разнообразни по естество текстове, от помагала за изучаване на местни езици до исторически и други документи.

Маянската култура е последица от над двехилядолетните усилия на редица народи, съставлящи разпростряла се на около триста двадесет и пет хиляди квадратни километра етно-историческа общност по земите на днешно Югоизточно Мексико (щатите Юкатан, Кинтана Роо, Табаско, Източен Чиapas), Гватемала, Белиз, отчасти Хондурас и Салвадор. Области от мексиканските щати Веракрус и Сан Луис Потоси принадлежат към маянското езиково семейство, но в културно отношение стоят извън него. Според различните учени броят на маянските езици е от двадесет и шест до тридесетина (вж. приложение 2). Така или иначе, днес няма съмнение, че те образуват семейство от поне двадесет и шест члена, подразделени в единадесет групи. Тези езици — някои вече мъртви, но писмено засвидетелствувани — съответствуват на народности, повечето от които са в Гватемала и водят началото си от общ корен. Относно местонахождението му изследователите изказват различни предположения; не е достатъчно възстановен самият прамаянски език, слабо е проучено и цялото семейство. Очевидно под „маянски“ е правилно да се разбира само общият първоязык на тия народи, иначе трябва да употребяваме понятието в множествено число. Понастоящем маянските езици се говорят от около шест милиона души. Местните власти се отнасят презрително към хората, които ги владеят, и не си правят труда да установят точния им брой. Подобно начинание би противоречило и на стремежа да се постигне държавно единение въз основа на испанския език. От друга страна, когато са двуезични, владеещите маянски често се срамуват да признаят това и прикриват родната си реч. От общо трите милиона служещи си с индиански езици в Мексико говорещите

маянски са един милион и двеста хиляди. В действителност броят им нараства чувствително, щом се прибавят и двуезичните. Днес един маянски език се говори средно от сто хиляди до четиридесет хиляди души. Най-разпространен е кичеанският, принадлежащ към едноименната група заедно с цутухилски, какчикелски, успантекски и ачийски, а с най-ограничена употреба е маянско-мопанският. От седем милиона и половина гватемалци петдесет и четири на сто владеят само маянски езици, а заедно с двуезичните близо седемдесет на сто от населението разбира маянски. Почти един милион днес се изразяват на кичеански, говорещите какчикелски са четиристотин хиляди, колкото са и говорещите кекчийски, мамският език се познава от половин милион, юкатекските маянци са седемстотин хиляди.

Между 1701 и 1703 г. жители на село Сан Томас Чичикастенанго (Сан Томас — свети Тома, било прибавено от испанците, а още по-рано селото се наричало Чуйла) предоставили на един монах ръкопис на кичеански език, но с латиница. Времето заличило имената на хората, които предали купчинката страници, както и това на техния сънародник, овладял изкуството да съхранява думи върху хартия. Поощадило името на удостоения с честта да получи редкия и скъп дар: Франсиско Хименес. Този доминикански монах оценил значимостта на подаръка, преписал кичеанския текст и го превел на испански, дори два пъти — веднъж дословно, после влагайки задълбочено тълкуване. Първообразът изчезнал и днес за такъв се приема преписът на отец Хименес. Пасомите от Чичикастенанго направили възможно най-сполучливия избор, като подарили своята драгоценна книга на свещеника, който живеел в манастира край селото — човек ученолюбив, дори езиковед, автор на граматически и на исторически трудове върху кичеански въпроси. Не се знае кой е написал книгата, която след време придобива известност като „Попол Вух“. Предполага се, че авторът е бил от благородническо потекло, простолюдието нямало достъп до свещената предиспанска писменост. Някои изследователи смятат, че „Попол Вух“ е дело на знатния индианец Диего Рейносо или на отец Вико, доминикански монах, други изказват мнението, че в създаването ѝ са участвували повече от един автори. Общоприетото становище гласи: „Ръкописът“ е творба на неустановен автор или понеже не е оставил името си, само съставител.

Проучванията доказват, че в книгата са преплетени три стила — разговорен, повествователен и молитвен (много близък до този на днешните кичеански молитви), които само кичеанец по рождение би могъл да владее в тънкостите, изобилстващи в текста. На първата страница четем, че някога съществувал предиспанският диплян, наречен „Попол Вух“, по който високопоставени личности разгадавали миналото и бъдещето. Тия думи ясно указват, че книгата, попаднала у Хименес, е създадена без пряка връзка с първоначалния, „истинския“ „Попол Вух“, че неизвестният индианец е написал своето произведение, без да има пред очи първообраза, навярно пропаднал при разрушаването на кичеанската столица през 1524 г. по заповед на Педро де Алварадо. Отец Бартоломе де лас Касас, живял в Гватемала след 1536 г., установява, че кичеанците притежавали свои книги, изпъстрени с йероглифи. Но не е останал нито лист от кичеански диплян навярно поради благочестивите усилия на военни и на духовници. Впрочем за разлика от Египет и Тибет, където въздухът е пределно сух, влажният климат в Месоамерика също бил жесток враг на книгата. Все пак времето пощадило нещо от гнева на завоевателите. Кичеански йероглифи стоят по каменни плочи, стенописи, релефи и чакат някой да изтръгне тяхната тайна. Знаците са различни от юкатанските и петенските, напомнят по-скоро откритите по южното крайбрежие на Гватемала микстекски и науатълски, но са по-стари от астекските, Опирайки се на податки в самата книга, Адриан Ресинос твърди, че е била създадена между 1554 и 1558 г., и поповухистиката приема тази датировка. Творбата не носела никакъв наслов, затова е позната с различни заглавия. Наложило се е „Попол Вух“, но в обращение са и „Чичикастенангски ръкопис“, „Книга на съвета“, „Дъх на боговете“, „Национална книга на кичеанците“, „Книга на народа“, „Кодекси на кичеанския съвет“. Маянистът Адриан Чавес не приема нито едно от тях, дори най-разпространеното тълкуване, че „Попол Вух“ означава „Книга на съвета“; според него заглавието трябва да се превежда „Книга за времето“, „Книга със събития“, „История на всемира“. Под перото на незнайния си автор или съставител творбата излиза без дележ на части и глави, те били въведени по-късно, за да се улесни възприемането на трудния текст. Това разграничение се съблюдава в последвалите многобройни преводи на английски, немски, испански, френски.

Откривателят и първият преводач на „Попол Вух“ Франсиско Хименес, роден през 1666 г. в Испания, прекарва по-голямата част от живота си сред гватемалски индианци. Когато умира, по всяка вероятност през 1729 г., между неговите езиковедски и исторически трудове остава и тритомната „Съкровищница на какчикелския, кичеанския и цутухилския език“ — трите главни езика в Гватемала, които отецът прекрасно владеел писмено и говоримо; той бил най-добрият познавач на кичеанската граматика. Включва в своята „История на провинция Сан Висенте де Чиapas и Гватемала“ страниците на „Попол Вух“, които ще видят бял свят три века след написването им, и то далеч от родината. Хименесовият превод, който и досега е ключ за многочислените преки и косвени преводи, излиза през 1857 г. във Виена. След четири години се появява френският, отпечатан заедно с кичеанския текст, на абат Брасьор дьо Бурбур. Последният испански превод е от 1955 г. Дело на Дора Бургес и Патрисио Шек, изданието е предназначено за кичеанското население и е двуезично. В сравнение с този на Адриан Ресинос (1947 г.), преводът на Бургес и Шек е доста по-достъпен, но липсата на обяснителни бележки го прави почти неизползваем за нечетящия кичеански. Най-добрият немски превод е на Шулце-Йена (1944 г.), от 1971 г. е най-сполучливият английски на Мънро Едмъндсън, за най-хубав френски се смята трудът на Жорж Рейно (1925 г.).

„Попол Вух“ е най-известният в света индиански текст. По значение му съперничат само маянско-юкатанските пророчески книги „Чилам Балам“. Но в отличие от неразбираемите за неподготвени чилам-балами, кичеанските страници изглеждат едва ли не „чисто художествено четиво“ и може би най-подходящото начално вникване в голямата индианска проза. Нерядко текстът е наричан „маянската библия“. Вън от очевидната несъстоятелност на подобна съпоставка трябва да отбележим, че няма никакви доказателства да е бил разпространен сред други народи, да е бил общомаянско достояние.

В „Попол Вух“ се съчетават и преливат два дяла — митичен и исторически, а в тях се вплитат и случки с определено художествено звучене. Първият дял обема най-цялостно запазените индиански митове за сътворението, вторият излага донякъде общомаянската и предимно кичеанската история. В трета част на книгата се разказва за

създаването на човека и за пътуването, което предците извършват до окончателното установяване на кичеанците в Гватемала.

До насилственото покръстване всички маянски народи били многобожни. Ала у някои, включително у кичеанците, съществуващото убеждение, че едно върховно същество, невидимо и извечно, е създало всемира, а останалите божества са негови изяви, клоняло към еднобожие. Обикновено представата на кичеанците за техните божества била дуалистична, по-точно смятали, че всяко съдържа редица двойствености, че всяко е едновременно добро и лошо, младо и старо, мъжко и женско и тъй нататък. Не бива да буди недоумение, ако в един случай божеството се изявява с една от същините на своите двойствености, а в друг — с противоположната ѝ. У маянците верските обреди били едновременно езотерични и екзотерични, тоест една страна от извършването била понятна само на посветените, а друга била предназначена за простолюдието. Подобна двуделност крие и свещеният „Попол Вух“, който позволява да извлечем съществени наблюдения относно кичеанското разбиране за миросътворението, за произхода на човека, за връзките му с хода на живота. В този смисъл една бегла съпоставка с християнските възгледи би била опорна точка.

Според кичеанското повествование вселената е дело на несътворен бог, който, преди да пристъпи към светосъздаването, се подразделил на божества — негови части, без някоя от тях поотделно да е върховното божество, наречено Сърце на небето (още Тохил, Гукумац, Кукулкан, Кецалкоатъл). Затова в текста се натъкваме на озадачаващи изрази, в които две или три лица говорят като едно или обратно. Маянското мислене вижда в сътворението пряко участие на божествата, образуващи в съвкупността си Сърцето на небето. Върховното същество е творецът в истинския смисъл на понятието, само то е способно да извежда в битие от нищото, а подразделимите му божества са негови частни изяви, негови помощници. Според християнското учение Бог съградил света сам, без каквато и да било помощ или съучастници; сътворението било завинаги непроменимо. Макар Всевишният да се явява като Отец, Син и Свети дух, отсъствува разделението на труда. Сътворяването на маянския свят е задружно дело, в което се впрягат както Сърцето на небето, тъй и неговите разчленени съставки, макар за тях да е отредено по-маловажното,

донаправата на нещата. Оттук и името му — Образовател, както бе преведено на български след дълги колебания дали да бъде предпочетено то или равностойните му „строител“ и „устроител“, защото по-отчетливо изпъква мисълта за форма, за образ, както е на испански. Въпреки йерархизирането и единоначалието сътворяването не е самотен труд, а последица от дружно мислене и действие. Кичеанското върховно същество се съветва с божествата, които го съставят, християнският бог нито се допитва, нито поверява някому доизграждането на света.

Велика утеха за християните е, че светът съществува вечно, както е разпоредил Всевишният. Но е оставил хода на всемира извън кръга на човешките възможности. При кичеанците и въобще при маянците взаимовръзката богове — свят — хора е напълно различна. Тяхната космогония е по своему човекоцентрична. Или поне може с увереност да се приеме, че за маянците вървежът на вселенските работи зависи много и от тях, хората.

Още преди да сътворят земята, когато размишляват за живота, за виделината, как да съмне, Тепеу и Гукумац се питат кой ще произвежда храната, сиреч кой ще ги изхранва. Боговете предявяват две изисквания към още несъществуващия в задоволителен вид човек: да им се прекланя и да ги храни. Последното е изключително важно в отношенията богове — хора — вселена. То поставя боговете и вселената в зависимост от човека, нещо непостижимо в същата християнска верига. За да съществуват, маянските божества трябва да бъдат хранени и издържани с приношения от простосмъртните си създания. Тъй като и животът, и съдбата на вселената са направлявани от боговете, следователно също зависят от хората, посредством изхранването на безсмъртните. В християнството нито бог, нито небесното му войнство, нито вселената, нито животът не зависят от богомолеца; лишен от каквото и да било съучастие във вселенските дела — извънчовешки, надчовешки, той е безсилен да влияе върху тях. Както не случайно е казано, всичко е в божиите ръце, християнството е абсолютизъм по отношение изключителното съсредоточаване на вселенската власт само в Бог. В този смисъл маянският възглед отрежда на човека несравнимо по-голяма отговорност за хода на световните дела, защото именно той предоставя на боговете жизнена енергия, храна. Отделен въпрос е, че цената за тоя човекоцентризъм е

прекалено висока: човешки жертвоприношения, човешка кръв, тъкмо нея искали боговете.

Сякаш в замяна на това на маянеца — който макар също подвластен на божествата, чрез издържането им е крепител и двигател на всемира и живота — е отнета християнската увереност, че съществуването на света е сигурно. Смъртта тегнела над маянците много по-осезаемо и злокобно, отколкото над християните, за които тя е просто преход от тленното към нетленното, тя е лична и не поставя под заплаха съществуването изобщо на живота, на всички люде, на всемира. Доколко силен е бил ужасът от цикличната, при това явяваща се в един човешки живот, само през петдесет и две години, възможност за свършек на времената, говори фактът, че съседните мешики (неправилно наричани след заселването им в Анауак астеки) извършвали жертвоприношения с хора. Тласкани от страха да не би времето да секне и светът да спре, науатълските народи щедро проливали човешка кръв. У мешиките имало нарочен вид бойно действие — „цветна война“ (вж. преведения на български разказ на Хулио Кортасар „Нощта възник“), което целяло единствено улавянето на пленници за жертвоприношения. Обикновено отваряли с обсидианов нож гърдите на живия нещастник и изтръгвали сърцето му, но засищали божествата не само по този жесток начин; маянците си пускали кръв чрез убождане на лактите, ушите, езика, дори половите органи. Човешката кръв била енергията, движеща всемира.

Сътворението у маянците преминава през допитвания, съмнения, провали. Дори направата на животните носи разочарование на боговете: усилията им горските твари да проговорят и почтително да ги призовават остават неуспешни. Християнският бог създава животните и човека без колебания и умуване, още по-малко допустима е мисълта за неуспех; сътворението е осъществено наведнъж и безпогрешно. Към животните маянските божества предявяват по-високи изисквания, отколкото християнският създател — не само човек, но и останалите живи същества трябвало, според първоначалния замисъл, прекършен от несполуката, да възхваляват Сърцето на небето.

В сравнение с животните създаването на човека при маянците е още по-трудно и мъчително. Божествата направили плътта човешка първо от пръст, от кал, ала създанието излязло меко, неустойчиво,

немощно, неподвижно, а и макар да говорело отначало, нямало разум. И боговете собственоръчно го разрушили. При втория опит да се направи човекът било използвано дърво, от дърво били издялани кукли, които приличали на хора, приказвали, населили земната повърхност, народили челяд. Ала дървените кукли, първите човеци според кичеанската митология, нямали нито душа, нито разум. Най-вече не почитали Твореца и Образователя, поради което изпаднали в немилост и били унищожени с потоп. При третия опит изборът на градиво паднал отново върху растения. Но и сега създанията не мислели, не говорили и били удавени с дъжд от смола, животните и предметите ги наказали за лошото им държане. Те все пак оставили диря — маймуните.

При последния, четвърти опит да бъде изведен в битие човекът била използвана царевицата, от бяла и от жълта царевица била направена плътта на първите люде, от които започва кичеанското племе. Четирима били първите човеци: Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах, Ики-Балам, били все мъже и излезли сполучливи — ходели, говорили, почитали боговете, били разумни. Ала техните създатели пак останали недоволни, пак не постигнали онова, което искали. Видяло им се, че хората им се изплъзват, че знаят повече, отколкото им се полага, няма ще съперничат на безсмъртните? И ограничили техните умствени способности. Едва тогава били изведени в битие четирите съпруги на четиримата първи мъже. Всичко това ставало в мрачина, не се било появило още нито слънцето, нито месецът, нито звездите.

Според мита за сътворението в „Попол Вух“ първо съществувало небето. После е упоменато и морето. Сиреч небето и морето са първоелементите на сътворението. Те били неподвижни, в покой. Миросъздаването изхожда от покоя, от реда, становище, естествено за маянците, у които било силно застъпено рационалното начало, характерно за една толкова напреднала в математиката и в астрономията общност. Не хаосът, а редът стои в изначалието на маянското вселенознание. В кичеанския мит земята се появява след небето и водата. Била потопена във водата и оттам изниква по силата на словото. Нему е приписано магическо въздействие, то действа. След планините и долините били създадени растенията и животните. Любопитно е да се отбележи, че маймуните произлизат от човека, от

един пропаднал опит да бъде сътворен човекът, и че не се посочва от каква материя били направени животните.

Човекът е завършекът и венецът на миросъздаването. Появява се в тъмнината, когато цялата природа тъне все още в непрогледност. На светлината не е отредено първо по ред място, както е в християнството. Творческите усилия на божествата започват с изваждането на земята от водата, не включват създаването на небето, водата, земята. Очевидно според кичеанската космогония боговете създават не вселената, а част от нея, да речем условно, природата. Впрочем въведението на „Попол Вух“, на другия, „истинския“ „Попол Вух“, казва, че небето и земята също били образувани. Може би в унищожената книга космогоническият мит е бил по-различен и е обхващал небето и земята не като готови елементи?

Да обърнем внимание и на други особености в маянския възглед за възникването на света. „Чичикастенангският ръкопис“ даже не намеква за каквато и да било борба с природните стихии; няма никакво противопоставяне нито между самите божества, както е в някои митологии, нито между природни сили и богове — кичеанските първосъздатели са единомисленици и действуват съвместно.

Макар „Попол Вух“ да упоменава първо небето, а после водата, основното градиво в светосъздаването е именно тя, в нея стоят първородителите, обгърнати от виделина и покрити със зелени пера. В своя труд „Свещената вселена на змията у маянците“ Мерседес де ла Гарса тълкува тази подробност като указание, че пернатата змия, наречена от кичеанците Гукумац (Кукулкан у маянците, Кецалкоатъл у науатълците), е не толкова едно от божествата, колкото жизнената им енергия, представяна от водата. Мексиканската изследователка прибавя, че водата на сътворението се символизира от змия или змей в много други космогонии. Някои тълкуватели виждат по следния начин разпределението на труда в кичеанското сътворение: върховното същество прехвърлило своите възможности върху съставящите го божества и се ограничило по-скоро да надзирава и да ръководи действащите.

Относно слънцето ще отбележим, че то не е създадено от боговете, поне митът не обяснява как е възникнало, а се задоволява да оповести, че е изгряло. Не е казано нито кой го е направил, нито как. То излиза на бял свят много късно, след като земята е извадена от

водата, след образуването на планините, долините, ручейте, растенията, животните, човека. Появява се едва след четвъртия, последен и сполучлив опит на боговете да направят човека. А между тия опити лежи много време. Може би главното небесно светило идва след човека, защото тази последователност отговаря на човекоцентричния маянски възглед за устройството на света. В цялото миросътворение най-трудното е направата на човека. Нищо не отваря толкова работа на боговете, колкото човекът. За тях е по-лесно да издигнат земята над водната повърхност, отколкото него да създадат успешно. Слънцето грейва едва когато боговете са създали не само четиримата първи мъже, после техните четири съпруги, но и когато са се намножили потомци и племената са установили местоседалищата си. Ще рече, миросътворението е извършено в непрогледен мрак. Християнският бог твърде рано казва „да бъде светлина“ и в този смисъл библейското сътворение е светло, а в кичеанското тъмнината царува дълго и предълго. Слънцето се ражда, когато индианците извършват нарочен обред и му принасят благовоние. Сиреч неговата поява се дължи на човешката намеса, воля — отново изпъква човекоцентричността на маянското мировъзрение. Не е първото твърдо тяло, извисило се на кичеанското космогоническо небе, преди него изгрява една звезда, Зорница. Веднъж заело мястото си сред небосвода, не подхваща своя път, а стои неподвижно. Съсредоточен в човека, митът не разкрива кое и как задвижва слънцето.

Кичеанците, и въобще маянците, имали четиристранна представа за света. Още в предисловието срещаме заложената идея за четириделно устройство: небето и земята били разделени на четири, четири били ъглите, четири били краищата, четири били основните посоки, четири били пътищата пред отиващите в Шибалба: червен, черен, бял и жълт, според всяка основна посока; четирима били първите човеци, четирима били водителите, оглавили преселението от Мексиканския залив до Гватемала; четири били главните божества (Цакол, Битол, Алом, Кахоллом), съставляващи върховното същество Сърце на небето, управляващи четирите ъгли на вселената.

През XVI век маянският всемир бил съставен от три отвесно и четири водоравно подредени големи области: небе, земя, подземен свят; четири основни посоки. Кичеанците наричали подземния свят

Шибалба, а юкатанците — Метнал; те били сходни, обитавани от божества, които вредели на хората, като ги разболявали или им отнемали живота. Още няма единно мнение какво точно е било Шибалба. В това подземно царство на злите сили, за което някои изследователи уточняват даже на кое място сред Високите планини се е намирал входът му, едни виждат нещо, наподобяващо християнската преизподня, други — поредица от изпитания, през които трябва да минат умрелите. За по-доброто възприемане на целия дял, свързан с Шибалба, нека я уподобим условно и на двете — подземен пъкъл и мъчилище за покойници, но с уговорката, че става дума за една от многото брънки, засега още невъзстановима, които иберийският меч и верският фанатизъм са изтръгнали от индоамериканските култури. Премеждията на победените Хун-Хунахпу и Уукуб-Хунахпу и на отмъстителите за смъртта им, техните синове Хунахпу и Шбаланке, се разглеждат като борба между злото и доброто и крайното възтъргъжествуване на доброто. В преносен план се тълкува и играта на топка. Двамата братя не случайно отиват на небето след победата над господарите на Шибалба, някои ги отъждествяват със слънцето и Зорница.

Нека забележим, че усилията на боговете да направят човека се увенчават с успех едва когато откриват подходящо градиво. В крайна сметка не върховната повеля, не божественото духване обуславят възделената сполука, а царевичното брашно. Казано иначе, не духът, а материята е решаваща. Това не означава, че в кичеанския мит е подценено съзнанието. Напротив, именно разумът е главното мерило на боговете дали творението им излиза добро или лошо. Нещо повече, умът ги плаши, кара ги да виждат в своята рожба нежелан съперник в разбирането, в проницателността.

Християнският бог създава както небето, така и земята. В Библията единствено за водата не се казва изрично, че е божие творение, божият дух се носел над водите. Съпоставено с Всевишния, маянското върховно същество е с по-ограничени възможности или намерения. Миросъздаването у християните оставя впечатление за абсолютното всемогъщество на господ, идващо от бързината и непогрешимостта му; той е извисен непостижимо. Отредено е изключително място на словото. Преди да пристъпи към създаването на каквото и да било, Бог изрича думи, с които изразява волята си, и

пак до словото прибъгва след сътворението, за да назове нещата и да ги благослови. Кичеанският мит не показва миросъздаването тъй стройно, лесно, бързо, непогрешимо, ролята на словото като твореща сила е по-малка, но в замяна на преден план са изнесени обмислянето, съветването, а всемогъществото е чувствително по-неизявено. Поради тия различия — съмнения, колебание, неуспехи — сътворението в „Попол Вух“ изглежда по-човешко, ако вземем предвид, че на простосмъртните е по-присъщо да грешат и да лъкатушат в постигането на своите предназначения, отколкото на безсмъртните.

Любопитна отлика е, че вместо обичайната двойка мъж и жена първите кичеански люде са четирима, и то мъже. Съпругите им биват извикани за живот допълнително. Не трябва много въображение, за да се предложат тълкувания от рода на тия, че се подчертава първенстващата роля на мъжа, нещо съвсем естествено в онова общество, че първите хора са четирима, тъй като маянците имали четиристранна представа за света. Но с по-голямо основание изследователите съзират в митическите четирима човека исторически личности, предводителите, оглавили кичеанското преселение. Възможностите, които „Попол Вух“ разкрива за възстановяването на древната история на маянците, още не са изучени докрай.

Маянската история обхваща три епохи: предмаянска епоха (до IV век от н.е.), Стара (317–987 г.) и Нова „империя“ (987–1697 г.). Първата империя процъфтявала в Петен и в Чиापас, а втората — на полуостров Юкатан, където тия народи се преселили след чувствителен упадък, започнал вероятно в началото на X век. Културата им се развивала в досег с други индоамерикански култури, най-вече на толтеките и на мешиките. Толтекското въздействие върху маянците е пряко свързано с Кецалкоатъл, великия владетел, жрец, цивилизатор и бог, който през X век напуснал престолния Тулан (Тула) и отишъл в Новата маянска империя, където придобил изключителна слава под името Кукулкан, а кичеанците и какчикелите го знаели като Гукумац и Накшит. Сред кичеанците влиянието му било толкова голямо, че, както проличава в „Попол Вух“, самодръжците им предприемали пътувания на изток, в Юкатан, за да бъдат облечени във власт там.

Кичеанците основали своя държава между 1200 и 1300 г. Произхождали от маянците на Новата империя, вече смесени с

толтеки. В първите три десетилетия на XV век установили своята последна столица сред Високите земи на Гватемала и я нарекли Кумаркаах (науатълското ѝ название е Утатлан). Там дошли от север, от земите на днешните мексикански щати Веракрус и Табаско, движейки се покрай Мексиканския залив и прекосвайки после Юкатан. Затова в „Попол Вух“ се разказва за прехода, пълен с изпитания, на кичеанци, тамубовци и илокабовци от изток. Според същия източник какчикелите извървели заедно с кичеанците пътя от Тулан до днешните си земи в Гватемала и до края на XV век живели съвместно, а после уредили своя държава. На Кумаркаах било отсъдено да остане столица около век. През първата половина на XVI столетие от владенията по земите на Гватемала най-силно било кичеанското. Близко до град Мексико и досега се издигат развалините на Тулан, основан около 900 г. от толтеките, чиято култура (IX-XII век) е дала много на месоамериканската. Според „Попол Вух“ маянските народи се разселили от Тулан. Исторически това е невярно, в народната памет толтекското предание е изместило действителното първоначално местонахождение на хората, които по-късно се именуваха кичеанци, рабинали, какчикели и пр. Осезаемото въздействие на туланската култура върху маянската Нова империя е карало някои изследователи да привеждат съображения, целящи да докажат, че „Попол Вух“ е толтекско произведение. Привеждали са се следните доводи: в книгата средоточие на маянското разселване е Тулан; боготвори се толтекската перната змия; жреците и жертвоприносителите са „яки“, сиреч мексиканци; жертвоприношенията следват примера на северните съседи и др. Но това са вторични напластявания, също както през X век толтеките влияят върху маянците, без да променят същината на тяхната култура.

Ако тръгнем в обратна последователност през онова, което в крайна сметка е изкристализирало под перото на незнайния автор или съставител, ще стигнем до един предполагаем, йероглифен, предколумбовски, „истински“ „Попол Вух“. Допускайки неговото съществуване, непосилно е да определим датировката му. Но с положителност може да се приеме, че тя ще се вмести в хронологическите рамки на християнската писменост. Някои изследователи прекрачват отвъд варосаните листове на диплянците и

твърдят, че текстът, поет от шарените писмена, се е родил много преди тях като епическа поема и към нея после били прибавени нови неща. Адриан Чавес отстоява мнението, че поемата е възникнала преди четиридесет века и е била предавана от уста на уста до съставянето на писмената. Не само Чавес вижда в тази свещена книга предписмена драматическа поема. Изявеният маянист Мънро Едмъндсън преведе на английски целия „Чичикастенангски ръкопис“ в стихове, за което е упрекван в крайност. Според някои учени съотношението между стихове и проза е едно към десет. Швейцарският антрополог Рафаел Жирар, без да стига до четиридесетвековна давност, също изразява убеждението си, че в тая творба е залегнало най-древното свидетелство за човешката история. Тук е мястото да отбележим, че кичеанският текст, независимо кога и къде се е зародил устно, е бил прехвърлен върху хартия в колониално време и макар като цяло да остава несъмнено чужд на европейското мислене, все пак тук-там съдържа леки християнски наноси. Тяхното присъствие изисква предпазливост в намирането и прокарването на бързи и лековати успоредици спрямо други космогонии, митологии, народни творчества, за да не подвежат към погрешни изводи относно например всемирния потоп, вавилонското стълпотворение и прочие библейски събития. Отсяването на християнските наноси може да стане единствено въз основа на проверка за тяхното отсъствие в други индиански източници, предания, поверия, археологически сведения.

* * *

Може би защото световното внимание е привлечено много силно от блестящите постижения на маянците в областта на знанията и изкуствата (едно опростителско европоцентрично схващане ги окачествява като „гърците на Америка“), може би защото по време на завоюването вече са били превалили своя възход, но в очите на европейца те минават за търпеливи, покорни. Истината е друга. Войнстващите мешики, принудили толкова народи от Тихия до Атлантическия океан да им плащат дан, били разбити бързо-бързо от жадните за злато испанци благодарение на психическия срив, предизвикан в ратта на Монтесума от вярването, че трябвало да се

бият не с простосмъртни хора, а със завърнали се богове. Духовно изтънчените миролюбиви маянци оказали много по-продължителна и упорита съпротива. Шестдесет години били необходими за сломяването на юкатанците, ицаиският народ бил победен едва през 1697 г., а гватемалските индианци не са сложили оръжие до ден днешен. В началото на XX век била потушена тъй наречената „кастова война“, избухнала през 1847 г. Броженията започвали по времето, когато Съединените щати заграбили ни повече, ни по-малко от два милиона и четиристотин хиляди квадратни километра мексикански земи — петдесет и пет на сто от площта на своя съсед. САЩ насърчавали отчаяните от нищетата и безправията маянци, въоръжавали ги, надявайки се да откъснат от Мексико и полуостров Юкатан. За шестдесетте години кастова война били избити триста хиляди маянци. И те като дедите си имали в далечна Европа славата на търпеливи, покорни люде.

Понастоящем кичеанците наброяват, както посочихме, близо милион и живеят предимно в едноименния окръг Киче с главен град Санта Крус, издигнат на мястото на сринатия през 1524 г. Кумаркаах. За да смажат борбата на свободолюбивите и непокорни индианци, гватемалските военни прилагат между другите мерки и насилственото изселване в „образцови села“, чието название не случайно напомня за системата на апартейд в Южноафриканската република. Мнозина бягат зад граница, предимно в Мексико, за да спасят живота си. Политиката на методично и жестоко народоизстребление засяга както броя на говорещите кичеански, тъй и разпределението им. Поради тази драматична причина кичеанският звучи и извън окръга Киче, и извън Гватемала.

За нас всичко маянско идва прекалено отдалече, прекалено съсредоточено в едно отколешно величие. Но маянската култура не е нещо, съществувало единствено в отдавна миналото и завинаги изчезналото. Унищожавана и унижавана отявлено или прикрито, тя е жива и днес. Шест милиона души говорят сега езиците на хората, въздигнали самобитни градове из селвата, несравнимо повече са ония, които вече говорят друг език, но в жилите им тече маянска кръв. От 1954 г., когато в Гватемала бе извършен продажнически преврат срещу правителството на Арбенс, са убити или изчезнали над сто и петдесет хиляди души, повече от двеста и петдесет хиляди са принудени да

избягат от родината си, а други сто и петдесет хиляди — насилствено преселени в гетообразните „образцови села“.

Гватемалският народ води героична въоръжена борба, в която кичеанците заемат челно място. И ако за нас „Попол Вух“ е чудновато полупонятно четиво, за тях, които от четири века не са се примирили с участието на поробени, онеправдани, той е знаме в съпротивата.

На тях, днешните потомци на митическите герои Хунахпу и Шбаланке, победили кървавото подземно царство Шибалба, на кичеанците и гватемалците, които северноамериканските монополи не могат да купят, а продажното оръжие на техните марионетки не може да надвие, с обич и вяра посвещавам този превод.

РУМЕН СТОЯНОВ

ЗА БЪЛГАРСКИЯ ПРЕВОД НА „ПОПОЛ ВУХ“

„Попол Вух“ бе преведен на български от испанския текст на Адриан Ресинос (1886–1962 г.). По-точно от седмото (1964 г.) издание на превода, който Ресинос извършва от кичеанския ръкопис и издателство „Фондо де Култура Економика“ отпечатва в град Мексико за пръв път през 1947 г. Трудът на гватемалския учен вече четиридесет години след появата си продължава да е най-утвърденият пряк испански превод на „Попол Вух“, непрекъснато търпи преиздания и е най-широко използван от обикновени читатели и от изследователи. Седмото издание се различава от първото по това, че през 1964 г. са отпаднали някои обяснителни бележки и вместо увод и обширен предговор е поместен доста по-кратък въстъпителен текст. Не използвах обясненията към първото издание, защото съкращенията в тях са били направени приживе на Ресинос и вероятно той самият е намерил основание да ги възприеме като окончателни за многобройните по-сетнешни издания. Бележките на Ресинос към седмото издание запазих непокътнати дори в случаите, когато изискват очевидни промени или допълнения с оглед нуждите на българския читател или новите сведения, с които разполага днес маянистиката. Това бе най-почтеното, което можех да сторя. Каквито и добронамерени усилия да положех, всяка моя намеса в тях би означавала „разтури къща и направи колиба“: щом не знам кичеански език, не е по силите ми да съставя по-добри обяснения от Ресиновите. За да уважа неговия труд и за да не си приписвам несъществуващи заслуги, предпочетох да прибавя нови бележки, със съответно обозначение, предвид необходимостта на българина от много повече опорни точки за един по-задълбочен прочит, отколкото на гватемалеца, на мексиканеца или въобще на испаноамериканеца. А дори за отвъдморския читател, несъмнено облагодетелствуван от познаването на своята или близка нему действителност, тълкуванията към въпросното издание са твърде оскъдни, особено за по-

взискателното око. При изготвянето на бележките съм ползвал главно разясненията, които друг гватемалски учен, Агустин Естрада Монрой, е приложил към преиздание на класическия (първия) превод на Франсиско Хименес (издателство „Хосе де Пинеда“, гр. Гватемала, 1973 г.).

Основната мисъл, от която се ръководех, работейки над „Попол Вух“, бе, че това е книга, повеляваща да бъде пресъздадена с пределна точност, която обаче да не е в ущърб на поетичността, още по-малко да се прибъгва до каквото и да било разхубавяване. Ала аз тръгнах не от първообраза, а от испанския превод. И непрекъснато ме терзаеше съмнението, подхранвано от други преводи, как ли ще е това или онова на кичеански. Усещането, че се движа опипом, навремени ставаше непоносимо и ме принуждаваше да прибирам страниците в чекмеджето. Единственият изход се оказа да вървя колкото може по-близо до Ресинос. Не исках да изпадам в самоволности, каквито ме очакваха в случай, че се отдалеча неоправдано от неговите думи, а нямах пряка връзка с първообраза, въпреки трудноразбираем дори за ония, чийто роден език е кичеанският, ала не притежават здрава филологическа и палеографска подготовка върху негова основа. От друга страна, както отбелязахме, авторът или съставителят на „Чичикастенангския ръкопис“ на много места съзнателно е предавал неясно съдържанието на текста, който като цяло ще продължава да бъде обект на задълбочени проучвания. Стремях се да работя по превода на този исторически паметник със съзнанието за неговата изключителна ценност като източник на сведения от първа ръка за маянската, месоамериканската и предиспанската култура, изискващ пренасянето на друг език да става с пределна верност както спрямо всяка дума поотделно, така и спрямо смисловите единици, които думите образуват. Поради това съм се придържал и към съображението, че доколкото е възможно, „Попол Вух“ не бива да се „осъвременява“, което в дадения случай ще рече да се осакати постройката на първоначалния изказ, тъй както е оцелял у Ресинос. Не ми даде сърце да се презастраховам стилово, заглаждайки първичната хубост на тия дошли от тъй далечно време и място словесни построения, и в името на някакви уж общозадължителни предписания да преиначавам изрази. Не мисля, че изречение като „Укуб-Какиш имаше едно голямо нансово дърво, чийто плод беше храната на Укуб-

Какиш“ звучи грозно заради повтореното собствено име и трябва да се „пипне“ само защото стои встрани от царския път на оная презастраховаща стилистика, чието прокрустово ложе би отрязало второто „Укуб-Какиш“, заменяйки го с местоимение. Не мисля, че изречение като „Улавяха някого, когато вървеше самичък, или двама, когато вървяха, и не се знаеше кога го улавяха, и веднага отиваха да го жертвопринесат пред Тохил и Ауйлиш“ е толкова непривично и невъзприемливо за нас, че трябва да се „оправя“. Мисля, че е по-трудно да се опази привкусът на далечност, на чуждост — а езикът ни с възхитителните си възможности го позволява, — отколкото текстът да се нагоди към неоправданото и страхливо „на български да звучи добре“. „Щом стигна жената пред старицата, рече жената на бабата“ — четем у Ресинос. Ясно, би могло да се избегне повторението на „жената“ или да се замени „бабата“ с „й“, ала едва ли би трябвало да го променям, след като и Ресинос го е запазил в превода си на испански. А щом е възможно в съвременния испански, няма никакво основание да не е възможно и в съвременния български. „И като рече, каза“ — срещаме в старобългарската книжнина. Нима би трябвало да се „редактира“! Познавачи твърдят, че „Попол Вух“ е един от най-старите паметници на човешката мисъл, предаван с векове от поколение на поколение, преди да бъде записан. А някои го възприемат дори като първия по древност. Така или иначе, несъмнено е, че тук обичайните съображения за „гладкост“ на езика са неоправдани и „грапавостта“ на първообраза е задължителна и в превода. „Попол Вух“ не е четиво за любители на салонна езикова изящност. Честите, едва ли не „прекалени“ повторения, които съм запазил изцяло, са част от художествения похват паралелизъм, характерен за кичеанската творба, и би било повече от неуместно да се посегне на тях.

Още от самото заглавие на тази книга кирилицата постави въпроса как да се изписват индианските имена. Когато се превежда с латиница, затруднения от такова естество няма или са значително по-малки, защото обикновено думите запазват вида, който имат на кичеански и на испански. И все пак езиците, ползувачи латиница, се оказват понякога доста по-неточни — една унгарска, полска, шведска дума на испански се пише както в оригинала, ала често не се знае какъв е нейният правилен изговор. Кирилицата изисква възможно най-голямо уточняване между знак и звук. Трудностите в случая

произтичат от буквите „h, v, x, z“, застъпени и в испанския, и в кичеанския, но с различни стойности. Според испанските правила „Popol Vuh“ би трябвало да се чете „Попол Ву“ (както може погрешно да се чуе у някои неосведомени испанскоговорещи). Обаче възприето е „h“ в кичеански думи да бележи звук, равнозначен на българския „х“. Оттам у някои познавачи вместо общоприетото „Popol Vuh“ срещаме „Popol Vuj“, „Popol Vuј“, „Popol Wuj“. В испанския текст „Mahucutah“ подвежда незапознатия да го произнеса „Маукута“, докато правилното е „Махукутах“. В кичеански думи буквата „у“ бележи българския звук „у“. Следователно „Popol Vuh“ е правилно да се чете „Попол Уух“. Затова можем да го видим някъде и като „Popol Uuj“, „Popol Wuh“, „Popol Wuj“. В кичеанския език буквата „x“ не трябва да се чете по испански като нашето „кс“, а като „ш“ „Хриуасос“ е „Шпиякок“. В никой от поне двадесет и шестте маянски езици няма звук „з“. Поради това, макар в кичеански имена да е застъпена буквата „z“, употребявана и днес по наследство от колониалния испански, действителната ѝ равнозначност на български е „с“, а не „з“. Например „Zirasna“ е „Сипакна“, а не „Зипакна“.

На български предадох имената съобразно звученето им на кичеански език, поради което „Vucub-Came“ е „Уукуб-Каме“, „Hun-Hunahpu“ е „Хун-Хунахпу“, „Huracan“ е „Хуракан“, „Zaquiya“ е „Сакия“, „Uvila“ е „Увила“. Единствено изключение допуснах спрямо заглавието. Вместо правилното кичеанско „Попол Уух“, то си остана „Попол Вух“, защото именно така е придобило световна известност. Двойните съгласни (в науатълското „comalli“ или в кичеанското „Zaccaboħa“) предадох с по една буква, както изисква българската традиция, още повече, че само в един маянски език, мамски, съществуват шест фонемни „к“, които можем да предадем на български само с неуместна тук фонетична транскрипция. Впрочем в кичеанския фонемите „к“ са четири.

Собствените имена преведох според текста на Ресинос. В преводи от първообраза се срещат по-големи или по-малки различия (употреба на други букви, допълнителни знаци, сливане, разделяне на думи). Бургес и Шек изписват имена като Шпиякок, Шмукане, Шбаланке и прочие без улесняващото изговора на испански език начално „и“ (както е у Ресинос: Ixriuasos, Ixmucane, Ixbalanque), а така е и у Франсиско Хименес, сиреч в запазения препис на първообраза. В

тези случаи българският превод също се е съобразил с нашите фонетични норми.

Ударението в кичеанския език има постоянно място — върху последната сричка. Затова не съм го отбелязвал писмено в имената. „Poroł Vuh“ би трябвало да се произнася „Поп’ол У’ух“. Не съм обозначил ударението и в науатълските думи: в тях то пада неизменно върху предпоследната сричка. Обяснителните бележки указват кои имена са науатълски. И понеже останалите са кичеански, става ясно къде стои правоговорното ударение на всяко име.

Изхождайки от друга традиция, чужда на съвременния български, Адриан Ресинос предава с главна буква редица имена (някои от тях звания): Господар, Галел, Ахпоп, Ахпоп-Камха, Ахцик-Уйнак и др. Когато не са част от лични имена, привел съм ги в съответствие с нашите изисквания, отреждащи в случая малка буква. Гватемалският маянист е отличил с курсив собствените имена, както обяснените от него, така и оставените без пояснения. В българския превод това е избягнато с мисълта, че не подпомага усвояването на материала, нито го прави по-прегледен. В текста всички добавки в скоби са на Ресинос.

За улеснение на читатели, имащи достъп до „Попол Вух“ или до книгописа за него на латиница, и за по-голяма точност в бележките към всяка обяснена дума е поставена нейната съответка, както е изписана в оригинала.

Маянските езици, включително кичеанският, разполагат с граматически залог, който отсъствува в романските и в славянските. По значение стои най-близо до познатите ни страдателни залози и е много използван. По тая причина Ресинос прибягва твърде често до страдателни глаголни форми. На български в повечето случаи са употребени действителни, защото подобна честота е необичайна за нас.

Тълкуването на собствените имена е трудна задача, тъй като ономастиката на кичеанския език е неразработена (Ресинос не случайно е крайно предпазлив). Поради това, че „Попол Вух“ е бил записан с несъобразена с фонетичните особености азбука, много от тънкостите са се изплъзнали в приблизителното улавяне на звуци, внасяйки възможности за разнопосочно и противоречиво разчитане на съставните имена. Нещата се усложняват и поради обстоятелството, че

подобно на други свещени писания, в тази книга имената на божества или свръхестествени същества са нарочно недостъпни или с объркващи значения. Но днес основната пречка за разчитането им е липсата на ономастични изследвания и въобще непроучеността на кичеанската култура. Съзнавайки наличните опасности, все пак предпочетох да прибавя към съдържаните бележки на Ресинос някои от ономастично разточителните на Естрада Монрой и настоящият превод се придържа към разчитането на собствените имена. Съображенията бяха следните.

Естрада Монрой прави своите тълкувания тридесет години след Адриан Ресинос. Това предполага възможност за по-големи сполуки в ономастиката на кичеанския език. Ако четящият испански поиска да узнае значението на едно или друго име, би могъл да ползува обясненията на Ресинос, на Естрада Монрой или на друг учен. Макар че въпросното издание е труднодостъпно извън Гватемала и широките кръгове се задоволяват с предложеното от Ресинос, възможността да се надзърне отвъд кичеанските имена е по-реална. За нас тая врата е плътно затворена. И в близко бъдеще единственият път да стигнем до някакви тълкувания — добри или лоши — на тези имена ще са бележките към настоящия превод. На тях обаче трябва да се гледа не като на окончателната дума на маянистиката, а като на податки, като на „по-добре малко, отколкото нищо“, като на „тръгване“, а не „стигане“. В едно съм убеден: ако в научно отношение трябва да подхождаме внимателно към някои от приложените ономастични разчитания, от поетическо гледище те обогатяват текста, защото позволяват да доловим образността на кичеанското светоусещане и пределната сбитост на езика.

За нуждите на този превод и въобще за едно по-трайно боравене с нови за нас понятия се наложи да се съставят думи. Тъй като въпросът е принципен, ще обясня как съм постъпил.

Българската култура и българският език много бързо навлизат в области на човешкото знание, които доскоро ни бяха съвсем далечни, за да не река недостъпни. Такъв е случаят с предколумбовските народи и всичко сътворено от тях. Преводът на „Попол Вух“ е само малка крачка в тази насока, но немислима без употребата на ред чужди думи, които неизбежно ще влязат в родния ни език и трябва да опитаме да им дадем още отначало такъв облик, че да ги почувствуваме като добре

прилягащи му, а не като чужди нему тела, и най-важното, податливи за извличане от тях на други думи съобразно българското словообразуване. В испанския, следващ различно развитие, е естествено да се използват едни и същи форми както за съществителни, така и за прилагателни имена. В българския тази възможност е рязко ограничена, ако го сравняваме с испанския, където например думата „киче“ е и съществително, и прилагателно. Но за нас е неприемливо да я оставим в този ѝ вид, защото, ако в отделни съчетания е относително приложима (расата киче, народът киче), оказва се тромава в случаи като „Los quiches“, което би трябвало да преведем с „хората киче, мъжете киче“, ако държим да я запазим непокътната, както е на английски, на френски и пр. По тази причина от „киче“ образувах „кичеанец“, защото, освен че отговаря точно на традицията за имена, обозначаващи принадлежност към определен народ, народност и тъй нататък, позволява да извличаме облици и за женски, за среден род, за множествените им числа: кичеанка, кичеанки, кичеанче, кичеанчета, кичеанци, каквито в превода не стана нужда да използвам, но в бъдещото все по-задълбочено изучаване на доколумбовските култури ще е неизбежно. Същевременно кичеанец е добра основа за извличане на прилагателни — кичеански, кичеанска, кичеанско, кичеански.

Същия подход — от чуждото слово да се изкове българска основна дума, позволяваща извеждането на производни, съм следвал и в останалите случаи: от „мая“ — маянец, и съответно маянка, маянче, маянски, маянска, маянско, маянски; от „какчикел“ — какчикелец, какчикелка, какчикелче, какчикелски и тъй нататък; от „науатл“ — науатълец, науатълка, науатълче, науатълски... Естествено е една новосъздадена дума да подразни нечие ухо, особено любители на криворазбрани верноподаничества към чужди езици. Но съм убеден, че ако не се постъпва така — смело да ковам думи според българското словообразуване, — езикът ни ще се затлачи от множество трудноподвижни имена. За да не бъде голословен — ако запазим на български „науа“ в този му „неизопачен“ вид, ще трябва да говорим и да пишем тромаво, да търпим чужди кръпки: народи науа, култура науа. Нашето словообразуване допуска единствено науаски или, от равнозначното „науатл“ — науатълски.

В случая с двете разновидности на испански език „рабинал“ и „рабиналоро“ прибягнах към уеднаквяване (рабинал), с оглед да можем да казваме също рабиналка, рабиналче, рабиналски и пр. Някои маянски имена на родово-териториални общности срещаме у Ресинос като: los de Tamub, los de Hocab, los de Cavac и тъй нататък. (Тук по всяка вероятност е оказало влияние обстоятелството, че маянските езици не образуват множествено число посредством морфологично изменение на самото име, а посредством придружаващото го числително: не „три къщи“, а „три къща“.) Ако се робува на чужди езикови средства, би трябвало да преведем: „тия от Тамуб“, „тия от Илокаб“, „тия от Кауек“. Случаят е тъй въпиешо чужд на нашия език, че едва ли е необходимо да се изказват каквито и да било доводи против. Преведох ги с „тамубовци“, „илокабовци“, „кауековци“ все с мисълта, че така ще можем да разполагаме с тия имена и в мъжки, женски, среден род, с прилагателни, с форми за множествено число. Изключение допуснах с „тия от Шибалба“, а също и с други, които се срещат единично или рядко. Някои нарицателни съставих, за да избегна употребата на думи, които по една или друга причина биха се оказали нежелани в този текст: вместо „баня“ — „къпалище“, вместо „жертвеник“ — „жертвоприносилище“ и пр.

Тоест извличах нови думи с оглед не толкова ограничените нужди на този превод, а гледайки напред, към един бъдещ ден, когато ще ни потрябват и производни от чуждите слова. Ако още в първата среща с тях не създадем добри основи за допълнително словообразуване, по-късно ще бъде трудно да променим нещата. Например: навремето не сме се погрижили да въведем правилно тъй неудобното ни „мая“ и все още ни притеснява да казваме маянски, маянец, маянка, а сме принудени да си служим с патерици — народите мая и прочие убогости.

Ще отбележа още една трудност за българския превод, несъществуваща за езици, в които думи от латински и гръцки произход са залегнали много по-рано, много по-широко, отколкото в родната ни реч. На дело тая разлика означава, че редица слова, които в други езици спокойно могат да бъдат използвани за текст от XVI век, в българския, макар също да се употребяват, биха стояли като нови кръпки върху старовремска дреха, защото са присъщи за чувствително по-нов пласт в езика ни (субстанция, плазма).

Обстоятелството, че „Попол Вух“ бе преведен на български в Мексико, от една страна, улесни решаването на куп въпроси, които у нас би трябвало да бъдат подминати заради нищожните ни познания за маянска и напълно отсъстващите за кичеанска култура. Но от друга — за толкова необичаен текст липсата на речници и прочие помагала и най-вече на хора, които да помогнат, се оказва немалка пречка за доуточняването на някои неща на български. За да се добера до необходимата наша дума за „formador“ (образувател, устроител), потребна ми бе година и половина. Сред най-големите затруднения при превеждането от испански на български е противоречието между възхитителната многозначност на думата в първия и възхитителната ѝ точност във втория език. Кастилският, създаван от двадесет народи по четири материка, е постигнал рядко богата многозначност и синонимност, които правят изказа крайно податлив на различни, противостоящи и дори взаимноизключващи се тълкувания. Така, поради многозначността на обвивката, има опасност мисълта да остане непълно, неточно разчетена. Българският език, в противовес на испанския, е строго точен. При работа над херменевтичен и езотеричен текст тия две крайности са особено трудно примирили: докато на испански определена дума може да бъде разгадана в даден контекст с две-три от няколкото си значения, на български най-често се налага те да бъдат неминуемо сведени до едно. Тази на пръв поглед несложна операция, в книги като „Попол Вух“, често води до отчайващи колебания и двоумение кое именно от значенията да бъде запазено, та загубата да бъде най-малка.

ОТ ПРЕВОДАЧА

ПРЕДИСЛОВИЕ

Ето началото на древните истории на това място, наречено Киче. [1] Тук ще напишем и започнем древните истории, [2] началото и произхода на всичко, което направиха в град Киче племената на кичеанската нация. [3]

И тук ще приведем изявата, прогласа и разказа за онова, което беше скрито, но бе разкрито от Цакол, Битол, Алом, Кахолом, които се наричат Хунахпу-Ууч, Хунахпу-Утю, Саки-Нима-Циис, Тепеу, Гукумац, у Куш Чо, у Куш Пало, Ах Раша Лак, Ах Раша Цел, тъй наречени. [4] И (в същото време) единния изказ и разказ за Бабата и Дядото, чиито имена са Шпиякок и Шмукане, [5] закрилници и покровители, дважд баба, дважд дядо, тъй наречени в кичеанските истории, когато разказваха всичко, що те бяха направили в началото на живота, началото на историята.

Това ще го напишем вече във времето на божия закон, при християнството; ще го извадим на бял свят, защото вече не се вижда „Попо Вух“, тъй наречен, [6] където се виждаше ясно идването отвъд морето, [7] разказът за нашата тъмнина, и се виждаше ясно животът.

Съществуваше първообразната книга, написана някога, ала нейното виждане е скрито за изследвача и за мислителя. Велико беше описанието и повествованието за това как бе образувано цялото небе и земята, как бе образувано и разпределено на четири части, как бе обозначено и небето бе измерено и бе донесена връвта за измерване и бе опъната по небето и по земята в четирите ъгли, в четирите краища, [8] както бе речено от Твореца и Образователя, майката и бащата на живота, [9] на всичко сътворено, онзи, който дава дишането и мисленето, онази, която ражда синовете и дъщерите, онзи, който бди за щастието на народите, щастието на човешкото потекло, мъдрецът, онзи, който размишлява за благодатта на всичко, що съществува на небето, на земята, в езерата и в морето.

БЕЛЕЖКИ КЪМ ПРЕДИСЛОВИЕТО

(Изданието запазва пълния текст на бележките и местата на обозначението им така, както са у Адриан Ресинос. В курсив (с #) са дадени поясненията на Румен Стоянов. — Б. изд.)

[1] В това начало на древните истории на расата#1 и в следващите редове неизвестният автор дава името Киче на тъй наречената страна — варал Киче у би (varal Quiche u bi), на града — Киче тинамит (Quiche tinamit), и на племената на нацията — р'амаг Киче уйнак (r'amag Quiche vinas). Думата киче — кече (queche), или кечелах (queschelah), означава на различните езици в Гватемала гора и произлиза от ки (qui), кий (quiу) — много, и че (che) — дърво, първообразна маянска дума. Киче — земя с много дървета, покрита с гори, било името на най-могъщата нация от вътрешността на Гватемала през XVI век. Такова значение има и науатълската дума Куаутлемалан (Quauhtlemallan), която навярно е превод на името Киче и която, също както последното, описва сполучливо гористата и плодородна земя, простряла се на юг от Мексико. Несъмнено е, че атекското име Куаутлемалан, от което произлязло съвременното Гватемала, се употребявало за цялата страна, а не само за столицата на какчикелите Шимче (Iximche — дървото, наричано сега рамон),#2 назована от пристигналите с Алварадо#3 тласкалтеки#4 Текпан-Куаутлемалан (Теспан-Quauhtlemallan). Цялата площ, разположена на юг от Юкатан и Петен-Ица, била позната преди завоюването от испанците с имената Куаутлемалан и Теколотлан (Tocolotlan) — днес Верапас.#5

#1 Адриан Ресинос употребява понятия като раса, нация и др., дори народ и племе без точността, която науката влага в тях днес.

#2 Рамон — диворастящо тропическо дърво, *Celtis occidentalis*, *Trophis racemosa*; има бели цветове, плодовете му се ядат главно от костенурката.

#3 Алварадо, Педро де (1485–1541 г.) — испански завоевател, роден в гр. Бадахос. Участвувал в покоряването на населението по земите на Доминиканската република, Куба, Мексико, Салвадор, Перу. Проявил изключителна жестокост към какчикелите при завоюването

на Гватемала (1523–1526 г.) и бил първият управител на тази обляна в кръв земя.

#4 Тласкалтеки — жителите на предиспанския град Тласкала и областта му; основан от науатълците през XIII век. До идването на европейците областта била разделена на четири тласкалтекски владения, образуващи своеобразна република, всяко имало независимо управление, а общите въпроси се решавали съвместно. Днес Тласкала е мексикански щат.

#5 Верапас — област в Средна Гватемала; понастоящем разделена на два департамента — Горна Верапас и Долна Верапас, с главни градове Кобан и Салама. ↑

[2] При написването на древните истории за произхода и развитието на кичеанската нация авторът вероятно си послужил не само с устното предание, но и с древните рисунки. Саагун#6 разказва, че когато вървели на изток (Юкатан), толтекските свещеници носели със себе си „всички свои рисунки, гдето били всичките им старинни предмети на изкуствата и занаятите“. В глава VI на четвърта част от тая книга се чете как господарят Накшит (Кецалкоатъл) дал на кичеанските принцове, между другото, „рисунките от Тулан — у цибал Тулан (u izibal Tulan), — рисунките, както наричаха онова, в което вписваха своите истории“.

#6 Саагун, Бернардино де (1500/?–1590 г.) — испански францискански монах, историк, езиковед, богослов. Живял в Мексико от 1529 г. до края на дните си. Обучил индианци да записват с латиница разказите за обичаи и исторически събития, диктувани на науатълски език от жреци и владетели. Сведенията, събирани по този изпреварил времето си начин, послужили за труда му с непреходно значение на първоизточник — „История на събитията в Нова Испания“, отпечатан през 1829 г., близо три века след написването му на науатълски. Автор също на „Триезичен речник“ (науатълски-испанско-латински), „Мексиканска граматика (сиреч науатълска)“, богословски произведения. ↑

[3] Виж бележка 1. ↑

[4] Тя са имената на божеството, подредени по творчески двойки съобразно дуалистичното схващане на кичеанците, както следва: Цакол (Tzacol) и Битол (Bitol) — Творецът и Образувателят; Алом (Alom) — богинята майка, която зачева синовете; от ал (al) —

син, алан (alan) — раждам. Кахолом (Qaholom) — богът баща, който зачева синовете; от кахол (qahol) — син на бащата, кахолах (qaholah) — зачевам. Хименес ги нарича майка и баща; те са Великият баща и Великата майка, наречени така от индианците, както разказва Лас Касас,^{#7} и които били на небето; Хунахпу-Ууч (Hunahpu-Vuch) — ловец лисица или такуасин (опосум), бог на разсъмването; ууч (vuch) е мигът, предшествуващ разсъмването. Според Зелер^{#8} Хунахпу-Ууч е божеството в женска възможност. Хунахпу-Утю (Hunahpu-Utiu) — ловецът койот, разновидност на вълка, Canis latrans, бог на нощта, в мъжка възможност; Саки-Нима-Циис (Zaqui-Nima-Tziis) — Голямо бяло писоте, Nasua nasica, или коати^{#9} — побелял от възрастта, богиня майка, и неговият съпруг Ним-Ак (Nim-Ac) — Голямо диво прасе или глиган, отсъстващ на това място поради механичен пропуск, но упоменат в следващата глава; Тепеу (Тереу) — владетелят или самодържецът, от науатълското Тепеух (Тереух), тепеуани (tereуani), което Молина^{#10} превежда като завоевател или победител в битка; ах тепехуал (ah terehual) — у маянците, които също са го взели от мексиканците. Гукумац (Gucumatz) — змия, покрита със зелени пера, от гук (guc), на маянски кук (kuk) — зелени пера, кецал,^{#11} чрез пренос на значението, и кумац (cumatz) — змия. Това е кичеанската версия на Кукулкан (Kukulcan) — маянското име на Кецалкоатъл, толтекския владетел, завоевател, цивилизатор и бог на полуостров Юкатан през периода на Новата маянска империя. Силно мексиканската оцветеност на кичеанското боговерие се отразява в тази творческа двойка, която продължава да се упоменава в книгата, докато божеството вземе телесен образ в Тохил, отъждествен изрично в третата част с Кецалкоатъл; У Куш Чо (U Qux Cho) — сърцето или духът на лагуната. У Куш Пало (U Qux Palo) — сърцето или духът на морето. Ще се види, че божеството било наричано също Сърце на небето — у Куш Ках (u Qux Cah); Ах Раша Лак (Ah Raхa Lac) — господарят на зеленото блюдо, сиреч земята; Ах Раша Цел (Ah Raхa Tzel) — господарят на зелената чаша или на синята паница, както казва Хименес, сиреч небето.

Името Хунахпу (Hunahpu) е било предмет на много тълкувания. Буквално означава ловец с духателна тръба (вижте бележка 36 към първа част), стрелец; етимологически е тъкмо това и е дума от маянския език, ахпу (ahpu) на маянски е ловец, ах ппух об (ah ppuh

ob) — форма за множествено число — са планинците, които ходят на лов, според „Мотулския речник“.#12 Очевидно е обаче, че кичеанците трябва да са имали някакво по-правдиво основание от съдържащото се в етимологията, за да дадат това име на божеството. Ловецът в първобитните времена бил много важна личност; преди да се създаде земеделието, народът преживявал от лова и от диворастящите плодове на земята. Хунахпу ще да е бил следователно всеобщият ловец, който снабдявал човека с прехрана; на маянски хун (hun) означава и всеобщ, повсеместен. Но е възможно произхождащите пряко от маянците кичеанци да са искали да възпроизведат в името Хунахпу звуковете на маянските думи Хунаб Ку (Hunab Ku) — „единственият бог“, служещи за обозначаване на главния бог в маянския пантеон, който не можел да се представя веществено, понеже бил безтелесен. В древни времена рисунката на един ловец може би е служела да представя фонемата Хунаб Ку, която заключавала отвлечената представа за духовно и божествено същество. Този похват е обичаен в доколумбовската рисункова писменост. Хунахпу е също името на двадесетия ден от кичеанския календар, най-почитания ден у древните, равнозначещ на маянския Ахау (Ahau) — господар или водител, и на науатълския Шочитъл (Xochitl) — цвете и слънце, символ на бога слънце или Тонатюх (Tonatiuh).

#7 Лас Касас, Бартоломе де (1474–1566 г.) — испански духовник, писател, историк. От 1502 г. пребивавал по земите на Доминиканската република, Хаити, Куба, Никарагуа, Гватемала, Мексико. Всеотдайно бранел туземното население от злочинствата на своите съотечественици, за което бил наречен Апостол на Индиите и Защитник на индианците. Делото му на пръв разобличител на колониализма приживе намерило широк отзвук в Европа. Най-известните му трудове се публикуват съответно през 1552 и 1875 г.: „Съвсем кратко изложение за разрушаването на Индиите“ и „Обща история на Индиите“.

#8 Зелер, Едуард (1849–1922 г.) — известен немски антрополог и маянист.

#9 Писоте, Nasua nasica, или коати — става дума за Nasua narica, месояден бозайник, разпространен от Мексико до Аржентина, с продълговата глава, тясна муцуна, дълга и широка опашка, гъста козина. Прилича на язовеца. Ресинос е запазил, редом с международно

известното коати, и думата от науатълски произход „писоте“ (pizotl), влязла в гватемалския испански.

#10 Молина, Алфонсо де (около 1513–1585 г.) — францискански монах, писател. В Мексико пристигнал около 1524 г. и научил отлично науатълски език. Неговият „Речник на кастилския и мексиканския език“ (1555; разширено издание 1571 г.) е първият испанско-науатълски и науатълско-испански речник, а и въобще първото лексикографско произведение за доколумбовски език.

#11 Виж бележка 11 към първа част.

#12 „Мотулски речник“ — маянско-испански и испанско-маянски речник, чието авторство се приписва на францисканския монах Антонио де Сиудад Реал (1551–1617 г.). Носи името на мястото, където бил съставен към края на XVI век — Мотулския манастир (село Мотул, Юкатан). Ръкописът е допълнен през 1864 г., а през 1929 г. се отпечатва за пръв път. Основно помагало и днес при изучаването на маянски език. ↑

[5] Шпиякок (Ixriyasoc) и Шмукане (Ixmicane) — старецът и старицата — на маянски шнук (ixnuc) е старица, — равнозначни на мексиканските богове Сипактонал (Cipactonal) и Ошомоко (Oxomoco) — мъдреците, които според толтекското предание измислили звездогадаенето и съставили сметката на времената, сиреч календара. ↑

[6] „Попо Вух“ (Poro Vuh) или „Попол Вух“ (Popol Vuh) — буквално „книгата на общността“. Думата „попол“ е маянска и означава съвет, събрание или общ дом. „Попол на“ (Popol na) е „обществен дом, гдето се събират да разглеждат републиканските работи“, отбелязва „Мотулският речник“. Според Хименес „поп“ е кичеански глагол и означава събирам, свързвам, струпвам хора, а „попол“ — нещо, принадлежащо на съвета, общински, национален. По тази причина Хименес тълкува „Попол Вух“ като „Книга на общността или на съвета“. Вух (Vuh) или уух (uuh) е книга, хартия или плат и произлиза от маянското хуун (huun) или уун (uun), което е хартия, книга и дървото, от чиято кора някога се правела хартията, наричано от науатълците аматъл (amatl), в Гватемала — аматле, *Ficus cotinifolia*. Да се забележи, че в много думи маянското „н“ (n) на кичеански се превръща в „х“ (j или придиханен h). На (na) — къща на маянски, се

превръща в ха (ha или ja); хуун (huun) или уун (uun) — книга на маянски, на кичеански става вух (vuh) или уух (uuh). ↑

[7] Отвъд морето — има се предвид полуостров Юкатан, а не отвъд океана. ↑

[8] Четирите посоки на света,#13 според Брасьор. Това е същата представа за четиримата бакаби,#14 крепящи небето на маянците.

#13 Според Естрада Монрой става дума за разделяне на времето на равенствения и слънцестояния.

#14 Бакаб (basab, испански) — от маянско-юкатанското бакабооб (basaboob) — крепител на небето. Според маянско-юкатанската митология земята е огромен крокодил, нагазил в морето, костните му плочи са планините, а водата между тях — езерата; земетресенията са оргазмите на влечугото. Небето се крепи от четирима братя богове, наречени бакаби, които са представяни като брадати старци. Те стоят в четирите краища на света, ще рече в четирите главни посоки. Както в кичеанския мит, на всяка от тях съответствува по един цвят (вижте бележка 40 към втора част). ↑

[9] Ще се забележи, че когато изрежда лица от двата пола, „Попол Вух“ изискано учтиво споменава първо жената. ↑

ПЪРВА ЧАСТ

ГЛАВА I

Това е разказът как всичко беше в безизвестност, всичко в покой, в безмълвие; всичко неподвижно, смълчано, и празна небесната шир.

Това е първият разказ, първата реч. Още нямаше нито един човек, нито едно животно, птици, риби, раци, дървета, камъни, пещери, оврази, треви, ни гори; само небето съществуваше.

Не се изявяваше лицето на земята. Имаше само спокойно море и небе в цялата своя шир.

Нямаше нищо наблизко, което да вдига шум, нито пък нещо, което да се движи, нито да мърда, нито да вдига шум в небето.

Нямаше нищо, което да е изправено; само водата в покой, тихото море, самотно и спокойно. Нямаше нищо, дарено с битие.

Имаше само неподвижност и безмълвие в тъмнината, в нощта. Само Творецът, Образователят, Тепеу, Гукумац, Първородителите бяха във водата, обгърнати от виделина.^[10] Бяха скрити под зелени и сини пера,^[11] затова ги наричат Гукумац. На големи мъдреци, на големи мислители е тяхното естество.

По тоя начин съществуваше небето, а също и Сърцето на небето, че това е името на бога. Тъй разказваха.

Дойде тогава тук словото, дойдоха заедно Тепеу и Гукумац, в мрака, в нощта, и говориха помежду си Тепеу и Гукумац. Говориха прочее, допитваха се помежду си и размишляваха; споразумяха се, обединиха своите слова и своята мисъл.

Тогава стана ясно, докато размишляваха, че когато съмне, трябва да се появи човекът. Тогава разпоредиха сътворението и растежа на дърветата и увивните растения и зараждането на живота, и сътворението на човека.^[12] Тъй бе разпоредено в мрака и в нощта от Сърцето на небето, който се казва Хуракан.

Първият се казва Какулха-Хуракан. Вторият е Чипи-Какулха. Третият е Раша-Какулха. И тия тримата са Сърцето на небето.^[13]

Тогава дойдоха заедно Тепеу и Гукумац; тогава се посъветваха за живота и виделината, как ще се направи, че да се развидели и съмне, кой ще създава храната и издръжката.

— Тъй да бъде! Нека се изпълни празнината! Нека тая вода се отдръпне и да освободи (пространството), нека възникне земята и да се затвърди! — Тъй рекоха. — Да се развидели, да съмне на небето и на земята! Не ще има нито слава, нито величие в нашето сътворение и образуване, докато не просъществува човешкото създание, образуваният човек. — Тъй рекоха.

После те сътвориха земята. Наистина тъй стана сътворението на земята:

— Земя! — рекоха, и мигом тя стана.

Като мъгла, като облак и като прах беше сътворението, когато от водата изникнаха планините; и в миг пораснаха планините.

Само по чудо, само с магическо изкуство се образуваха планините и долините, и мигом кипарисовите и боровите гори покълнаха заедно на повърхността.

И тъй се изпълни с радост Гукумац, та рече:

— Добро бе твоето идване, Сърце на небето; ти, Хуракане, и ти, Чипи-Какулха, Раша-Какулха!

— Нашето дело, нашето сътворение ще бъде завършено — отговориха.

Първо се образуваха земята, планините и долините; разединиха се водните течения, ручейте потекоха свободно между хълмовете и водите останаха разделени, когато се появиха високите планини.

Тъй стана сътворението на земята, когато бе образувана от Сърцето на небето, Сърцето на земята, че тъй са наричани ония, които първи я оплодиха, когато небето беше в безизвестност, а земята беше потопена във водата.

По тоя начин се усъвършенствува творението, когато го извършиха след размисли и разсъждения за щастливото му завършване.

ГЛАВА II

После направиха малките горски животни, пазачите на всички гори, планинските духове,^[14] елените, птичките, пумите, ягуарите,^[15] змиите, змийчетата, кантите (пепелянките), пазачите на увивните.

И рекоха Първородителите:

— Само безмълвие и неподвижност ли ще има под дърветата и увивните? Уместно е занаят да има кой да ги пази.

Тъй казаха, когато размислиха и говориха веднага. Тозчас бяха създадени елените и птиците. Веднага разпределиха обиталищата на елените и на птиците:

— Ти, елене, ще спиш в долините на реките и в овразите. Тук ще бъдеш сред буренака, сред тревата; в гората ще се множите, на четири крака ще ходите и ще се крепите.

И както им бе казано, така стана. После определиха и обиталищата на малките птички и на големите птици:

— Вие, птичета, ще обитавате по дърветата и увивните растения, там ще правите своите гнезда, там ще се размножавате, там ще се люлеете по клоните на дърветата и на увивните.

Тъй бе речено на елените и на птичките, за да направят, каквото трябваше да направят, и всички те заеха своите обиталища и своите гнезда.

По тоя начин Първородителите дадоха обиталища на животните по земята.

И когато сътворението на всички четириноги и птици бе завършено, Творецът и Образователят и Първородителите рекоха на четириногите и на птичките:

— Говорете, крякайте, цвърчете, тръбете, говорете всеки според вида си, според разновидността на всеки.

Тъй бе речено на елените, птичките, пумите, ягуарите и змиите.

— Казвайте прочее нашите имена, хвалете нас, вашата майка, вашия баща. Призовавайте прочее Хуракан, Чипи-Какулха, Раша-Какулха, Сърцето на небето, Сърцето на земята, Твореца,

Образувателя, Първородителите; говорете, призовавайте ни, боготворете ни! — рекоха им.

Ала не можа да се постигне те да проговорят като хора; само пищяха, кудкудякаха и грачеха; не се изяви обликът на техния език и всеки крещеше различно.

Когато Творецът и Образувателят видяха, че не е възможно да проговорят, казаха си: „Не бе възможно те да изрекат нашето име, нашето, на техните творци и образуватели. Това не е добре“ — казаха си Първородителите.

Тогава им се каза:

— Ще бъдете променени, защото не се постигна да проговорите. Променихме си гледището: ще имате своята храна, своята паша, своето жилище и своите гнезда, ще бъдат овразите и горите, защото не можа да се постигне да ни боготворите или да ни призовавате. Все още има кой да ни боготвори, ще направим други (същества), които да бъдат послушни. Вие приемете своята участ: вашата плът ще бъде стривана. Тъй ще бъде. Тази ще бъде вашата участ. — Тъй рекоха, когато накараха малките и големите животни, дето ги има върху лицето на земята, да узнаят тяхната воля.

Сетне поискаха отново да опитат късмета си, поискаха да направят нов опит и поискаха отново да опитат да бъдат боготворени.

Ала не можаха да разберат своя език помежду си; нищо не успяха да постигнат и нищо не можаха да направят. По тази причина тяхната плът бе жертво-принесена и всички животни, които съществуват върху лицето на земята, бяха осъдени да бъдат ядени и убивани.

И тъй, нужно бе Творецът, Образувателят и Първородителите да направят нов опит да сътворят и образуват човека.

— Да опитаме пак! Вече приближават разсъмването и зората. Да направим тоя, който ще ни издържа и храни! Как да направим, та да бъдем призовавани, да бъдем помнени на земята? Вече опитахме с нашите първи създания, нашите първи творения, ала не можа да се постигне те да ни възхваляват и да благоговеят пред нас. Да опитаме сега да направим покорни същества, уважителни, които да ни издържат и хранят. — Тъй рекоха.

Тогава стана сътворението и образуването. От земя, от кал направиха плътта (на човека). Но видяха, че не е добре, защото се

разпадаше, беше мек, неподвижен, нямаше сила, падаше, беше разводнен, не си изправяше главата, лицето му беше килнато на една страна, погледът му беше замъглен; не можеше да вижда назад. Отначало говореше, ала нямаше разум. Бързо се навлажни във водата и не можа да се крепи.

И рекоха Творецът и Образувателят:

— Ясно се вижда, че не може нито да върви, нито да се множи. Да се посъветваме относно това — рекоха.

Тогава разтуриха и развалиха своето дело и своето творение. И веднага рекоха:

— Как да направим, та да усъвършенствуваме, та да излязат добри тези, които ще ни боготворят, тези които ще ни призовават?

Тъй рекоха, когато отново се посъветваха помежду си:

— Да кажем на Шпиякок, Шмукане, Хунахпу-Ууч, Хунахпу-Утю: опитайте късмета си пак, опитайте да направите сътворението! — Тъй рекоха помежду си Творецът и Образувателят, когато говориха на Шпиякок и Шмукане.

Веднага говориха на ония гадатели, бабата на деня, бабата на зората,^[16] че тъй бяха наричани от Твореца и Образувателя, и чиито имена бяха Шпиякок и Шмукане.

И рекоха Хуракан, Тепеу и Гукумац, когато говориха на прорицателя и на образувателя, които са гадатели:

— Трябва да се съберем и да намерим средства, та човекът, когото ще образуваме, човекът, когото ще създадем, да ни издържа и да ни храни, да ни призовава и да си спомня за нас.

— Посъветвайте се прочее, бабо, дядо, наша бабо, наш дядо, Шпиякок, Шмукане, направете да се развидели, да съмне, да бъдем призовавани, да бъдем боготворени, да бъдем помнени от сътворения човек, от образувания човек, от смъртния човек, направете тъй да стане.

— Представете вашето естество, Хунахпу-Ууч, Хунахпу-Утю, двама майка, двама баща,^[17] Ним-Ак, Нима-Циис, господарят на смарагда, златарят, ваятелят, резбарят, господарят на красивите блюда, господарят на зелената чаша, майсторът на смолата, майсторът Толтекат,^[18] бабата на слънцето, бабата на зората, че тъй ще бъдете наричани от нашите творения и нашите създания.

— Хвърлете жребий с вашите зърна от царевица и ците.^[19] Тъй да стане и ще се узнае, и ще се разбере дали ще издяламе, или изваем неговата уста и неговите очи в дърво.

Тъй бе речено на гадателите. После дойде гадаенето, хвърлянето на жребий с царевица и ците.

— Късмет! Създание! — рекоха им тогава една старица и един старец. И старецът беше тоя с късметите от ците, тъй нареченият Шпиякок.^[20] А старицата беше гадателката, образувателката, която се наричаше Чиракан-Шмукане.

И започвайки гадаенето, тъй рекоха:

— Съберете се, съвокуплете се! Говорете, та да ви чуваме, казвайте, заявете дали подхожда дървото да се събере и да се извая от Твореца и Образувателя? Дали той (дървеният човек) е този, който ще ни издържа и храни, когато се развидели, когато съмне! Ти, царевице, ти, ците, ти, участ, ти, създание: съберете се, съшете се — рекоха на зърната царевица, на зърната ците, на участта, на създанието. — Ела да жертвопринасяш тук, Сърце на небето, не наказвай Тепеу и Гукумац!

Това проговориха и казаха истината:

— Добри ще излязат вашите направени от дърво кукли, ще говорят и ще разговарят върху лицето на земята.

— Тъй да бъде! — отговориха, когато проговориха.

И мигом бяха направени издяланите от дърво кукли. Приличаха на хора, говореха като хора и населиха повърхността на земята.

Просъществуваха и се размножиха; добиха дъщери, добиха синове дървените кукли; ала нямаха нито душа, нито разум, не си спомняха за своя Творец, за своя Образувател, ходеха без посока и пълзяха.

Вече не си спомняха за Сърцето на небето и затова изпаднаха в немилост. Това бе само опит, усилие да се направят хора. Говореха изпърво, но лицата им бяха изпити; ходилата им и ръцете им не бяха устойчиви; нямаха ни кръв, ни същина,^[21] нито влага, ни мазнина; бузите им бяха сухи, сухи бяха краката им и ръцете им, а плътта им — жълта.

Поради тая причина вече не мислеха за Твореца и за Образувателя, за ония, които ги извеждаха в битие и се грижеха за тях.

Тези бяха първите хора, които съществуваха много на брой върху лицето на земята.

ГЛАВА III

Веднага дървените кукли бяха унищожени, разрушени и раздробени и получиха смърт.

Наводнение бе предизвикано от Сърцето на небето; стана голямо наводнение, което падна върху главите на дървените кукли.

От ците бе направена плътта на мъжа, но когато жената бе издялана от Твореца и Образувателя, от папур^[22] бе направена плътта на жената. Творецът и Образувателят поискаха тия градива да влязат в техния състав.

Ала не мислеха, не говореха със своя Творец и Образувател, които ги бяха направили, които ги бяха сътворили. И по тази причина бяха умъртвени, бяха удавени. Обилна смола дойде от небето. Тъй нареченият Шекоткоуач^[23] дойде и им извади очите; Камалоц^[24] дойде да им отреже главите; и дойде Коцбалам^[25] и погълна плътта им. Тукумбалам^[26] също дойде и им строши и смаза костите и жилите, смля и разрони костите им.

И това бе, за да ги накажат, понеже не бяха мислили за своята майка, за своя баща, Сърцето на небето, наречен Хуракан. И по тази причина помръкна ликът на земята и започна черен дъжд, дъжд денем, дъжд нощем.

Дойдоха тогава малките животни, големите животни, а дърветата и камъните ги удряха по лицата. И всички почнаха да говорят: техните делви, техните подници,^[27] техните гърнета, техните кучета, техните мелнични камъни^[28] — всички се надигнаха и ги заудряха по лицата.

— Голямо зло ни правехте; ядяхте ни, а ние сега ще ви хапем — рекоха им техните кучета и техните домашни птици.^[29]

А мелничните камъни:

— Измъчвахте ни; всеки ден, всеки ден, нощем, на разсъмване, през цялото време нашите лица правеха холи-холи, хуки-хуки^[30] поради вас. Ето какъв данък ви плащаме. Но сега, когато вече не сте хора, ще опитате нашата сила. Ще смелим и ще превърнем на прах вашата плът — рекоха им мелничните камъни.

И ето че техните кучета проговориха и им рекоха:

— Защо не ни давахте нашата храна? Щом погледнехме, и вие ни отблъсквахте и ни гонехте навън. Винаги държахте тояга да ни удряте, докато ядяхте. Тъй се отнасяхте с нас. Ние не можехме да говорим. Навярно нямаше да ви умъртвим сега; но защо не разсъждавахте, защо не мислехте за себе си? Сега ще ви унищожим, сега вие ще опитате колко зъби има в устата ни; ще ви изядем — рекоха кучетата, а после им разкъсаха лицата.

А на свой ред техните подници, техните гърнета казаха така:

— Болка и страдание ни причинявахте. Нашите уста и нашите лица бяха очернени, осаждени, винаги ни слагахте на огъня и ни горяхте, сякаш не изпитвахме болка. Сега вие ще опитате, ще ви изгорим — рекоха техните гърнета и им строшиха лицата.

Струпаните камъни на огнището се нахвърлиха право от огъня по техните глави и им причиниха болка.^[31]

Отчаяни тичаха насам-натам; искаха да се покачат на къщите, а къщите падаха и ги хвърляха на земята; искаха да се качат на дърветата, а дърветата ги запращаха надалече; искаха да влязат в пещерите, а пещерите се затваряха пред тях.

Тъй погинаха хората, които бяха сътворени и образувани, хората, направени, за да бъдат разрушени и унищожени, на всички им бяха строшени устата и лицата.

И казват, че потомството им са маймуните, които живеят сега в горите; те са техен образец, защото само от дърво бе направил плътта им Творецът и Образувателят.^[32]

И по тая причина маймуната прилича на човека, тя е образец на едно поколение хора сътворени, хора образувани, които бяха само кукли и бяха направени само от дърво.

ГЛАВА IV

Много малко виделина имаше тогава върху лицето на земята. Още нямаше слънце. Обаче имаше едно самовъзгордяно същество, което се наричаше Уукуб-Какиш.^[33]

Съществуваха вече небето и земята, но лицата на слънцето и на месеца бяха покрити.

И (Уукуб-Какиш) казваше:

— Наистина, те са ясен образец на ония хора, които се удавиха,^[34] и тяхната природа е като на свръхестествени същества. Аз ще бъда сега велик над всички сътворени и образувани същества. Аз съм слънцето, аз съм виделината, месецът! — възкликна. — Велик е моят блясък. Благодарение на мен ще вървят и ще побеждават хората. Защото моите очи са от сребро, сияйни като скъпоценни камъни, като изумруди; моите зъби блестят като безценни камъни, подобни на лицето небесно. Моят нос блести отдалече като месеца, моят престол е от сребро и лицето на земята се осветява, щом изляза пред своя престол. И тъй, аз съм слънцето, аз съм месецът за човешкия род. Тъй ще бъде, защото моят поглед стига много надалече.

Така говореше Уукуб-Какиш. Но в действителност Уукуб-Какиш не беше слънцето; само се хвалеше с перата и богатствата си, а погледът му стигаше само до кръгозора и не се простираше върху целия свят.

Още не се виждаше ликът нито на слънцето, нито на месеца, нито на звездите и още не бе съмнало. По тази причина Уукуб-Какиш се пустословеше, като да беше слънцето и месецът, защото още нито се бе изявила, нито се показваше виделината на слънцето и на месеца. Единственият му стремеж беше да се възвеличи и да властвува. И тъкмо тогава стана потопът заради дървените кукли.

Сега ще разкажем как умря Уукуб-Какиш и бе победен, и как бе направен човекът от Твореца и Образувателя.

ГЛАВА V

Това е началото на поражението и на разрухата на Укуб-Какишовата слава от двете момчета, първото от които се казваше Хунахпу, а второто Шбаланке.^[35] Те бяха богове наистина. Нали виждаха злото, което вършеше надменникът и искаше да го върши пред взора на Сърцето на небето, казаха си двете момчета:

— Не е добре това да бъде така, когато човекът още не живее тук на земята. Прочее ще опитаме да стреляме по него с духателна тръба,^[36] когато яде; ще стреляме и ще му причиним болест и тогава ще се свърши с неговите богатства, с неговите зелени камъни, с неговите драгоценни метали, с неговите изумруди, с неговите скъпоценности, с които се гордее. И така ще правят всички хора, защото не бива да се възгордяват от властта или богатството.

— Тъй ще бъде — рекоха момчетата и всяко метна духателната си тръба на рамо.

Та имаше тоя Укуб-Какиш двама сина: първият се казваше Сипакна,^[37] вторият беше Кабракан;^[38] а майката на двамата се казваше Чималмат, Укуб-Какишовата жена.

Сипакна играеше на топка^[39] с големите планини: Чигаг, Хунахпу, Пекул, Яшканул, Макамоб и Хулиснаб.^[40] Тия са имената на планините, които съществуваха, когато съмна, и които бяха създадени само за една нощ от Сипакна.

Кабракан местеше планините и караше да треперят големите и малките планини.

По такъв начин провъзгласяваха своята гордост Укуб-Какишовите синове:

— Чувайте! Аз съм слънцето! — казваше Укуб-Какиш.

— Аз съм тоя, който направи земята! — казваше Сипакна.

— Аз съм тоя, който разтърсва небето и разклаща цялата земя! — казваше Кабракан.

Тъй Укуб-Какишовите синове оспорваха бащиното си величие. И това им се виждаше много лошо на момчетата.

Още не бе създадена нашата първа майка, не бе създаден нашият първи баща.

Затуй бе решена тяхната смърт (на Укуб-Какиш и синовете му) и тяхната разруха от двамата младежи.

ГЛАВА VI

Ще разкажем сега за изстрела с духателна тръба, който дадоха двете момчета срещу Укуб-Какиш, и унищожаването на всеки един от възгорделите се.

Укуб-Какиш имаше едно голямо нансово дърво,^[41] чийто плод беше храната на Укуб-Какиш. Той отиваше всеки ден до нансовото дърво и се качваше на върха му. Хунахпу и Шбаланке бяха видели, че това е храната му. И след като се бяха спотаили да дебнат Укуб-Какиш при дървото, скрити сред листата, дойде Укуб-Какиш направо при своята нансова храна.

Начаса бе ранен от Хун-Хунахпу^[42] с изстрел на духателната тръба, който го улучи точно в челюстта, и надавайки викове, падна право на земята от върха на дървото.

Хун-Хунахпу изтича бързо да го сграби, но Укуб-Какиш изтръгна ръката на Хун-Хунахпу и като я дръпна, преви я от края до рамото. Така Укуб-Какиш изтръгна (ръката) на Хун-Хунахпу. Наистина, сториха добре момчетата, като не се оставиха да бъдат победени отначалото от Укуб-Какиш.

Понесъл ръката на Хун-Хунахпу, Укуб-Какиш си отиде у дома, където стигна, държейки се за челюстта си.

— Какво е станало с вас, господарю? — попита Чималмат, Укуб-Какишовата жена,

— Какво ще е, освен че ония два бяса стреляха по мен с духателна тръба и ми изместиха челюстта? Затуй ми се клатят зъбите и ме болят много. Но донесох (неговата ръка) да я туря над огъня. Там да стои закачена и увиснала над огъня, защото сигурно ще дойдат да я търсят тия бесове. — Тъй говори Укуб-Какиш, докато окачваше ръката на Хун-Хунахпу.

След като размишляваха, Хун-Хунахпу и Шбаланке отидоха да говорят с един старец, чиито коси бяха съвсем побелели, и с една старица, наистина много стара и смирена, и двамата превити вече като престарели хора. Старецът се наричаше Саки-Ним-Ак, а старицата — Саки-Нима-Циис.^[43] Момчетата казаха на старицата и на стареца:

— Придружете ни да отидем да донесем нашата ръка от Укуб-Какишовата къща. Ние ще вървим отзад. „Тия, дето ни придружават, са нашите внуци, майка им и баща им вече са мъртви, затова те вървят подире ни навсякъде, където ни дават милостиня, понеже единственото, което умеем да вършим, е да вадим червея от кътниците.“ Тъй ще им кажете. По този начин Укуб-Какиш ще погледне на нас като на момчета, а ние също ще бъдем там да ви съветваме — казаха двамата младежи.

— Добре — отвърнаха старците.

После тръгнаха на път за мястото, гдето се намираше Укуб-Какиш, облегат на своя престол. Старицата и старецът вървяха, следвани от двете момчета, които крачеха и играеха след тях. Така стигнаха до къщата на господаря, който викаше от болка в кътниците.

Щом Укуб-Какиш видя стареца и старицата и придружаващите ги момчета, попита ги господарят:

— Откъде идвате, дядо и бабо?

— Търсим какво да ядем, уважаеми господарю — отвърнаха те.

— И каква е вашата храна? Не са ли ваши синове тия, дето ви придружават?

— О не, господарю! Наши внуци са; ама ни е жал за тях и каквото ни дават за ядене, делим го с тях, господарю — отвърнаха старицата и старецът.

В това време господарят умираше от болка в кътниците и можеше да говори само с голямо усилие.

— Настойчиво ви моля да ме съжалите. Какво можете да правите? Какво знаете да лекувате? — ги попита господарят.

И старците отговориха:

— О господарю, ние само вадим червея от кътниците, лекуваме очите и наместваме костите.

— Много добре. Излекувайте ми зъбите, че от тях страдам денем и нощем; заради тях и заради очите си нямам мира и не мога да спя. Всичко се дължи на два бяса, които ме удариха с топче и затуй не мога да ям. Така прочее смилете се над мен, стиснете ми зъбите с вашите ръце.

— Много добре, господарю. Червей ви кара да страдате. Стига само да извадим тия зъби и да ви сложим на тяхно място други.

— Не е хубаво да ми вадите зъбите, понеже само така съм господар и цялата ми украса са зъбите и очите ми.

— Ние ще ви сложим на тяхно място други, направени от смляна кост.

Но смляната кост беше само зърна от бяла царица.

— Добре, извадете ги, елате да ми помогнете — отвърна.

Извадиха тогава Укуб-Какишовите зъби, а на тяхно място туриха само зърна от бяла царица и тия зърна блестяха в устата му. Мигом повехнаха чертите на лицето му и вече не изглеждаше господар. После му доизвадиха зъбите, които блестяха в неговата уста като бисери. И накрая излекуваха Укуб-Какишовите очи, като му пръснаха зениците, и накрая му отнеха всичките негови богатства.

Ала нищо не усещаше вече. Само стоеше загледан втренчено, докато по съвет на Хунахпу и Шбаланке му доотнеха нещата, с които се гордеше.

Тъй умря Укуб-Какиш. После Хунахпу си възвърна ръката. И умря също Чималмат, Укуб-Какишовата жена.

Тъй се изгубиха Укуб-Какишовите богатства. Лечителят заграби всички изумруди и скъпоценни камъни, които бяха неговата гордост тук на земята.

Старицата и старецът, които извършиха тия неща, бяха чудни същества. И след като бяха възвърнали ръката, сложиха я на мястото ѝ и пак добре си беше.

Само за да постигнат Укуб-Какишовата смърт, поискаха да постъпят така, защото им се видя лошо, че се възгордяваше.

И незабавно си отидоха двете момчета, след като бяха изпълнили тъй заповедта на Сърцето на небето.

ГЛАВА VII

Ето сега деянията на Сипакна, първия Укуб-Какишов син.

— Аз съм творецът на планините — казваше Сипакна.

Тоя Сипакна се къпеше край брега на една река, когато минаха четиристотин момчета,^[44] които влачеха дърво за подпора на своята къща. Четиристотинте вървяха, след като бяха отсекли едно голямо дърво за носеща греда на своята къща.

Дойде тогава Сипакна и отправяйки се натам, където бяха четиристотинте момчета, рече им:

— Какво правите, момчета?

— Само това дърво е — отговориха, — ала не можем да го вдигнем и да го носим на рамо.

— Аз ще го нося. Къде трябва да отида? За какво ви е?

— За носеща греда на нашата къща.

— Добре — отговори и като го вдигна, метна го на рамо и го понесе към входа на къщата на четиристотинте момчета.

— Сега остани при нас, момче — му рекоха. — Имаш ли майка или баща?

— Нямам — отговори.

— Тогава ще те използваме да приготвим утре още едно дърво за подпора на нашата къща.

— Добре — отговори той. Четиристотинте момчета веднага се посъветваха и рекоха:

— Как да направим, та да убием този младеж? Защото не е хубаво, дето взе, че вдигна сам дървото. Да направим една голяма яма и да го хвърлим, та да падне в нея. „Слез да извадиш и донесеш пръст от ямата“, ще му кажем, а когато се наведе да слезе в изкопа, ще пуснем отгоре му голямото дърво и ще умре там в ямата.

Тъй рекоха четиристотинте момчета и после направиха една много дълбока яма. Веднага повикаха Сипакна.

— Ние много те обичаме. Хайде, иди да копаеш земята, понеже ние вече не стигаме — му рекоха.

— Добре — отговори.

Веднага слезе в ямата. И го повикаха, докато копаеше земята, като му рекоха:

— Вече много надълбоко ли слезе?

— Да — отговори, като почваше да копае ямата, но ямата, която правеше, беше, за да се отърве от опасността.

Той знаеше, че искат да го убият; затова, като копаеше ямата, направи отстрани още един изкоп, за да се отърве.

— Колко остава? — извикаха надолу четиристотинте момчета.

— Още копая; аз ще ви обадя горе, щом свърша изкопа — рече Сипакна от дъното на ямата.

Ала не копаеше своя гроб, ами дълбаеше друга яма, за да се спаси.

Най-сетне Сипакна ги повика; но когато ги повика, вече бе в безопасност вътре в ямата.

— Елате да извадите и да вземете пръстта, която изкопах и е на дъното на ямата, защото наистина я направих много дълбока. Не чувате ли, като викам? Пък вашите викове, вашите думи се повтарят като отглас веднъж и дважд и така чувам добре къде сте. — Това казваше Сипакна от ямата, гдето беше скрит, викайки от дъното.

Тогава момчетата запратиха силно своето голямо дърво, което веднага падна с грохот на дъното на ямата.

— Никой да не говори! Да изчакаме, докато чуем виковете му, когато умира — си рекоха, говорейки шепнешком, и всеки си затуляше лицето, докато дървото падаше с трясък.

(Сипакна) проговори тогава, нададе вик, но извика само веднъж, когато дървото падна на дъното.

— Ей, че сполучихме с това, което му направихме! Вече умря — рекоха младежите. — Ако за нещастие беше продължил да прави каквото бе започнал, щяхме да сме загубени, понеже вече се бе вмъкнал между нас, четиристотинте момчета.

И изпълнени с радост, казаха:

— Сега ние ще си правим нашата царевична опиваща напитка тия три дни. Минат ли тия три дни, ще прием за построяването на нашата къща ние, четиристотинте момчета.

После рекоха:

— Утре ще видим и вдругиден пак ще видим дали няма да дойдат из пръстта мравките, когато замирише и загние. Веднага ще се

успокоят сърцата ни и ще си прием опиващата напитка — казаха.

Сипакна слушаше от ямата всичко, което говореха момчетата. И после, на втория ден, дойдоха мравките вкупом, вървяха напред-назад и се събираха под дървото. Едни носеха в уста косите, а други ноктите на Сипакна.

Когато момчетата видяха това, рекоха:

— Вече загина оня бяс! Гледайте как се насъбраха мравките, как надойдоха на купища и едни носеха косите, а други ноктите. Гледайте какво направихме! — Тъй говореха помежду си.

Обаче Сипакна беше жив, та здрав. Отрязал си бе косите, отгризал си бе със зъби ноктите, за да ги даде на мравките.

И така четиристотинте момчета повярваха, че е умрял, и на третия ден почнаха веселба и се напиха всичките момчета. И бидейки пияни, четиристотинте момчета вече не усещаха нищо. Веднага Сипакна стовари къщата върху главите им и ги уби всичките наведнъж.

Ни едно, ни две не се спасиха от четиристотинте момчета; бяха убити от Сипакна, Укуб-Какишовия син.

Такава бе смъртта на четиристотинте момчета и се разказва, че влезли в групата звезди, която заради тях се нарича Моц,^[45] макар че това може би ще е лъжа.

ГЛАВА VIII

Ще разкажем сега за поражението на Сипакна от момчетата Хунахпу и Шбаланке.

Сега следва поражението и смъртта на Сипакна, когато бе победен от двете момчета Хунахпу и Шбаланке.

Сърцата на двамата младежи бяха пълни със злоба, загдето Сипакна беше убил четиристотинте момчета. А той само търсеше риби и раци по бреговете на реките, че тази беше неговата всекидневна храна. Денем се разхождаше да си търси храна, а нощем мятеше на плещи хълмовете.

Веднага Хунахпу и Шбаланке направиха една фигура, наподобяваща много голям рак, и й дадоха такава привидност с лист от петелски крак,^[46] който се намира в горите.

Така направиха долната част на рака; от пахак^[47] му направиха краката и му наложиха каменна коруба, която покри гърба на рака. После оставиха това подобие на костенурка в подножието на един голям хълм, наречен Меауан,^[48] гдето щяха да победят (Сипакна).

После момчетата отидоха да пресрещнат Сипакна по брега на реката.

— Къде отиваш, момче? — запитаха Сипакна.

— Никъде не отивам, само си търся храна, момчета — отвърна Сипакна.

— И каква е твоята храна?

— Риба и раци, ала тук ги няма и не намерих нищо, от завчера не съм ял и вече не издържам от глад — рече Сипакна на Хунахпу и Шбаланке.

— Там, в дъното на оврага, има един рак, наистина голям рак, и ще е хубаво да го изядеш! Само че ни ощипа, когато понечихме да го хванем, и затова ни е страх от него. За нищо не бихме отишли да го хванем.

— Смилете се над мен! Елате и ми го покажете, момчета — каза Сипакна.

— Не искаме. Върви ти сам, няма да се загубиш. Карай по брега на реката и ще стигнеш до подножието на голям хълм; там шуми в дъното на оврага. Трябва само да стигнеш там — рекоха му Хунахпу и Шбаланке.

— Ох, горкият аз! Не можете ли да го намерите вие, момчета? Елате да ми го покажете. Има много птичета, по които можете да стреляте с духателна тръба, а аз знам къде се намират — рече Сипакна.

Неговата смиреност предума момчетата. И те му казаха:

— Но наистина ли ще можеш да го хванеш? Защото само заради тебе ще се върнем, ние вече няма да се опитваме, че ни щипа, когато влизахме ничком. После ни достраша, когато влизахме пълзешком, ама за малко да го хванем. Та затуй е хубаво ти да влезеш пълзешком — му рекоха.

— Добре — каза Сипакна и тръгнаха заедно. Стигнаха в дъното на оврага и там, проснат по корем, беше ракът, показваше червената си коруба. И също там, в дъното на оврага, беше измамата на момчетата.

— Ей, че хубаво! — рече тогава Сипакна радостно. — Бих искал вече да ми е в устата.

И наистина примираше от глад. Понечи да застане ничком, понечи да влезе, но ракът се качваше. Излезе веднага и момчетата го запитаха:

— Не го ли хвана?

— Не — отвърна, — защото отиде нагоре, но малко остана да го хвана. Може би ще бъде добре аз да вляза нагоре — добави.

И после влезе отново, нагоре, но когато вече бе влязъл почти изцяло и само пръстите на нозете му се показваха, големият хълм се свлече и бавно падна върху гърдите му.

Никога вече не се върна Сипакна и бе превърнат в камък.

Тъй Сипакна бе победен от момчетата Хунахпу и Шбаланке; онзи, който според старинното предание правел планините, първородният Укуб-Какишов син.

В подножието на хълма, наречен Меауан, бе победен. Само по чудо бе победен вторият надменник. Оставаше още един, за когото ще разкажем сега.

ГЛАВА IX

Третият надменник беше вторият Уукуб-Какишов син, който се наричаше Кабракан.

— Аз събарям планините! — казваше той.

Но Хунахпу и Шбаланке победиха и Кабракан. Хуракан, Чипи-Какулха и Раша-Какулха рекоха и казаха на Хунахпу и Шбаланке:

— Нека вторият Уукуб-Какишов син да бъде също победен. Тази е нашата воля. Защото не е добре, че съществува на земята, като превъзнася своята слава, своето величие и своята власт, а не трябва да е така. Заведете го с ласкателства там, гдето изгрява слънцето — рече Хуракан на двамата младежи.

— Много добре, уважаеми господарю — отвърнаха те, — защото това, което виждаме, не е справедливо. Нима не съществуваш ти, ти, който си мирът, ти, Сърце на небето? — рекоха момчетата, докато слушаха заповедта на Хуракан.

В това време Кабракан се беше заел да разтърсва планините. При най-малкия удар на краката му о земята зейваха големите и малките планини. Тъй го свариха момчетата, когато запитаха Кабракан:

— Къде отиваш, момче?

— Никъде — отвърна. — Тук местя планините и ще ги съборя завинаги^[49] — рече в отговор.

После Кабракан запита Хунахпу и Шбаланке:

— Защо сте дошли тук? Не познавам вашите лица. Как се казвате? — попита Кабракан.

— Нямаме име — отвърнаха те. — Ние сме просто стрелци с духателни тръби и ловци с чаталести прашки из планините. Бедни сме и нямаме нищо свое, момче. Само вървим из малките и големите планини, момче. И тъкмо видяхме една голяма планина, там, гдето червенеет небето. Наистина се издига много високо и се извисява над върховете на всички хълмове. Затуй не можахме да хванем нито едно птиче, нито две птичета в нея, момче. Но истина ли е, че ти си можел да събаряш всички планини, момче? — рекоха Хунахпу и Шбаланке на Кабракан.

— Истина ли е, че сте видели тая планина, дето казвате? Къде е? Щом я видя, ще я сринат. Къде я видяхте?

— Натам е, където изгрява слънцето — рекоха Хунахпу и Шбаланке.

— Добре, покажете ми пътя — каза той на младежите.

— А, не — отвърнаха. — Трябва да вървиш помежду ни: единият ще върви до лявата ти ръка, а другият до дясната ти ръка, защото държим тръбите си и ако има птичета, ще стреляме по тях.

И тъй, крачеха радостни и опитваха своите тръби; но когато стреляха, не използваха глинени топчета, ами само с духване събаряха птичетата, когато стреляха по тях, и Кабракан много се дивеше на това. Момчетата веднага накладоха огън и започнаха да пекат птичетата на огъня, обаче намазаха едно от птичетата с тисате, [50] покриха го с бяла пръст.

— Това ще му дадем — казаха, — та да му се прияде от миризмата, която издава. Това наше птиче ще бъде неговата гибел. Както пръстта покрива това птиче по наша воля, тъй ще го тръшнем в пръстта и в пръст ще го погребем.

— Велика ще е мъдростта на едно сътворено същество, на едно образувано същество, когато съмне, когато се развидели — рекоха момчетата.

— Тъй като желанието да хапне е естествено у човека, Кабракановото сърце сега жадува — говореха помежду си Хунахпу и Шбаланке.

Докато те печеха, птичетата се зачервяваха на огъня, а мазнината и сокът, които капеха от тях, издаваха най-вкусен мирис. На Кабракан много му се искаше да ги изяде; устата му се наливаше, той се прозяваше и му течаха лиги и слюнка от възбуждащия мирис на птичетата.

После ги попита:

— Какво е това ваше ядене? Мирисът, който усещам, наистина е приятен. Дайте ми едно парченце — им рече.

Тогава дадоха едно птиче на Кабракан, птичето, което щеше да бъде неговата гибел. И щом го изяде, тръгнаха на път и стигнаха на изток, гдето беше голямата планина. Но тогава вече отслабнаха нозете и ръцете на Кабракан, вече нямаше сили поради пръстта, с която бяха

намазали изяденото от него птиче, и вече не можа да стори нищо на планините, нито му бе възможно да ги срине.

Момчетата го вързаха веднага. Вързаха му ръцете на гърба и също му вързаха врата и краката заедно. После го хвърлиха на земята и още там го заровиха.

По този начин бе победен Кабракан само от Хунахпу и Шбаланке. Не би било възможно да се изброят всички неща, които те извършиха тук на земята.

Сега ще разкажем за раждането на Хунахпу и Шбаланке, след като разправихме първо за унищожаването на Укуб-Какиш, на Сипакна и на Кабракан тук на земята.

БЕЛЕЖКИ КЪМ ПЪРВА ЧАСТ

[10] Бяха във водата, защото кичеанците свързвали името на Гукумац с водната стихия. Епископ Нунес де ла Вега#15 казва, че Гукумац е змия с пера, която ходи из водата. Какчикелският ръкопис разказва, че един от първобитните народи, преселили се в Гватемала, бил наречен гукумац, понеже спасението му било във водата.

#15 Вега, Нунес де ла (около 1642–1706 г.) — доминикански монах, законодател и писател, роден в Нова Гренада, сегашна Колумбия. От 1684 г. до смъртта си бил епископ на Чиупас (днес мексикански щат). Основното му произведение „Епархийски устройства на Чиупаското епископство“ било предназначено да ръководи индианците по християнски път. Първата част на книгата е написана през 1689 г., а втората между 1693 и 1695 г.; публикуват се през 1702 г. в Рим. ↑

[11] На маянски гук (guc) или к'ук (q'uc), кук (kuk) е птицата, която днес се нарича кецал (*Pharomacrus mocinno*); същото име се дава на красивите опашни пера на тая птица, които се наричат кецали (*quetzalli*) на науатълски. Рашон (*raxon*) или рашом (*raxom*) е друга птица с небесносиня перушина, според Басета:#16 птиче с „мъхестоцветна гръд и сини криле“, според „Речника на францисканските отци“. Ранчон (*ranchon*) на простонародния език в Гватемала е *Cotinga amabilis*, с тюркоазеносин цвят и лилави гърди и гърло, наричан от мексиканците шюхтототъл (*xiuhtototl*). Перата на тия две тропически птици, които изобилствуват особено в областта Верапас, от най-древни времена били използвани у маянците за церемониални украшения на владетелите и на главните господари.

#16 Басета, Доминго де — монах, автор на „Речник на кичеанския език“ (1698 г.), неиздаван. Ръкописът се намира в Парижката национална библиотека. ↑

[12] С присъщата на кичеанския език сбитост авторът разказва как в ума на Образувателите се родила ясно мисълта, как се разкрила необходимостта да бъде създаден човекът, последна и върховна цел на Сътворението, според финалистките#17 представи на кичеанците.

Идеята да бъде създаден човекът била възприета тогава, но както ще се види в хода на повествованието, била приложена на дело много по-късно.

#17 Финалистки — от финализъм, тоест телеология: идеалистически мироглед, според който всички явления са целенасочени, а развитието в света е осъществяване на предопределена крайна цел. ↑

[13] Хуракан#18 (Huracan) — един крак; Какулха Хуракан (Caculha Huracan) — еднокрака мълния, тоест светкавицата; Чипи Какулха#19 (Chipi Caculha) — малка мълния. Това е тълкуването на Хименес. Третият, Раша Какулха#20 (Raxa Caculha), е зелената мълния, според същия писател, и светкавицата или гръмотевицата — според Брасьор. Прилагателното раш (rax) има, между другите си значения, това на внезапен или неочакван. На какчикелски рашхана-хих (raxhahanih) е светкавица. Освен всичко това на кичеански и на какчикелски ракан (racan) означава голям или дълъг.

#18 Хуракан — ху (hu) — раздухвам главните, намесвам се, слагам едно нещо върху друго; рат (rat) — вихрушка; ракан (racan) — крак. Еднокраката вихрушка, която разбърква нещата, според Естрада Монрой.

#19 Чипи Какулха — чи (-chi) — уста; пи (pi) — свистя; ка (ca) — мелничен камък; ха (ha) — вода, река. Вода, която свисти, движейки мелничния камък.

#20 Раша Какулха — раш (rax) — зелен, синкав. Зеленосинкава вода, която движи мелничния камък. ↑

[14] Буквално — горското човече. Древните индианци вярвали, че горите се обитават от тия същества пазители, вид горски духове, подобни на алуш (alux) у маянците. ↑

[15] Вместо „пума“ и „ягуар“ навсякъде в превода си Ресинос пише „лъв“ и „тигър“ — имената, дадени погрешно на тия животни от първите европейци. ↑

[16] Р’атит ких (r’atit quih), р’атит сак (r’atit zac). Тук думата „атит“ трябва да се разбира в събирателен смисъл, обхващащ двамата деди Шпиякок и Шмукане, които в текста после са наречени с имената си. Същият израз се чете по-нататък. ↑

[17] Авторът нарича двама майка Хунахпу-Ууч и двама баща Хунахпу-Утю, определяйки по този начин пола на всекиго от

членовете на творческата двойка. ↑

[18] На това място в текста, изглежда, се изброяват обичайните занаяти на тогавашния човек. Авторът призовава ахкуал (ahqual), който очевидно обработвал изумрудите или зелените камъни; ахяманик (ahyamanic), сиреч златаря или сребраря; ахчут (ahchut), ваятеля или скулптора; ахцалам (ahzalam), дърворезбаря или столаря; ахрашалак (ahrahalac), сиреч който произвеждал зелените или красивите блюда; ахрашасел (ahrahasel), който изработвал чашите, зелени и красиви, понеже думата раша (raha) има и двете значения; ахгол (ahgol), който обработвал смолата или копала,^{#21} и накрая — ахтолтекат (ahtoltecat), който несъмнено бил сребрарят, толтекът. Толтеките^{#22} наистина били големи майстори в сребрарското изкуство, на което, според преданието, били научени от самия Кецалкоатъл.

#21 Копал (copal, испански, от науатълски copalli) — смола, добивана от различни видове едноименно дърво, Cyphorbia heterophylla; най-ценното и главното от маянските благовония. Извлича се посредством нареди по стъблото и клоните. Така обаче назовавали и други смоли. На маянски е известен с имената пом (pom) и пасим (pasim). С него търгували, плащали данък, употребявали го за лечение. Обикновено жреците му придавали различни форми: на човек, животни, идоли, сърца, топчета. Жълтите стъкловидни късчета и досега се използват в Гватемала и в Мексико като благовоние, горено върху жарава.

#22 Толтеки — народ от науатълското семейство, установил се през VIII век по земите на Централното Мексиканско плато със столица Тула Шикоктитлан. През X-XII век толтекската култура достига своя разцвет и упражнява силно влияние върху много народи, сред тях — астеците и маянците, у които толтек означавало човек на изкуството. ↑

[19] Ците (tzite) — цитово дърво, Erythrina corallodendron. На мексикански език е цомпанкуауитъл (tzompanquahuitl). В селата се използва за направа на огради. Плодът му е шушулка, съдържаща червени зърна, прилични на бобовите, с които индианците открай време си служат, заедно с царевичните зърна, при своите гадания и вълшебства. ↑

[20] Ах ците (ah tzite) — който отгатва съдбата по цитовите зърна; Басета тълкува думата като „вълшебник“ и такъв е в случая

Шпиякок. ↑

[21] Тук Ресинос употребява думата „субстанция“, означаваща и „вещество, същност“; у Бургес и Шек тя е преведена с „плазма“. ↑

[22] Обикновено в Гватемала кичеанското име сибаке (zibaque) се употребява за обозначаване на това растение от семейство тифови, много използвано за приготвяне на рогозки, наричани в страната тръстикови рогозки. ↑

[23] Шекоткоуач (Xecotcovach) — ше (xe) — изпражнения; кот (cot) — граблива птица. Лешояд. ↑

[24] Камалоц (Camalotz) — кам (cam) — смърт; лоц (lotz) — бодли. Който убива с бодли. ↑

[25] Коцбалам (Cotzbalam) — коц (cotz) — нагърчвам, набръчквам; балам (balam) — ягуар. Ягуарът, който обезобразява. ↑

[26] Тукумбалам (Tucumbalam) — тукум (tucum) — набръчквам, разрушавам. Ягуарът, който разрушава с удари на лапите. ↑

[27] Ресинос употребява думата „комал“ и понеже тя не е разпространена извън Мексико и Средна Америка, обяснява я по следния начин: Комал (comalli) на мексикански език, шот (хот) на кичеански — голямо блюдо, подобно на глинен кръг, което се използва за печене на царевични питки. По размер, форма и предназначение отговаря на нашата подница. ↑

[28] В оригинала: ки каа (qui caa) — мелничен камък, метате в Мексико. Маянците не познавали мелници и воденици; мелничният камък, за който става дума, наподобява по-скоро нашия хромел: царевичните зърна се стривали с каменна точилка върху плосък камък, приличащ на масичка. ↑

[29] Кучетата, чието месо дървените хора ядели, не били съществуващите днес в Америка, а разновидност, която испанските летописци наричат неми кучета,^{#23} защото не лаели. Домашните им животни били пуякът, фазанът и дивата кокошка.

#23 Тоя вид предиспански кучета съществуват и днес, отглеждат ги богати любители на редки породи. Естествено, месото им вече не се яде. Необичайното у тези животни не е приписваната им немота (ляят, макар и твърде рядко), а обезкосмеността им, поради която нямат бълхи и понякога маянците спели с тях, за да се топлят. Днес са известни три вида от тези

животни, а поради сведения от някои митове се предполага, че преди идването на европейците е имало и окосмени кучета. ↑

[30] Тия думи просто подражават на звука, издаван от камъка, когато върху него се мели царевица. ↑

[31] Представата за древен потоп и вярването за друг, подобен на описвания в това място на „Попол Вух“, който щял да бъде краят на света, все още съществувала сред гватемалските индианци в годините, последвали испанското завоюване, както се чете в „Кратка възхвална история“ (глава ССХХХV) от Лас Касас. ↑

[32] Според „Куаухтитлански летописи“ (Anales de Cuauhtitlan) в четвъртата възраст на земята „издавили се много люде, и изхвърлили в планините други и станали маймуни“. (Превод на испански Галисия Чималпопока.) ↑

[33] Уукуб-Какиш (Vucub-Caquix) — сиреч Седемте гуакамаи.^{#24} Целият този епизод е напълно приказен и без връзка с някакъв исторически факт. Кичеанците често използвали числото седем (уукуб) в собствени имена, както ще се види в хода на тая книга.

^{#24} Гуакамайо или гуакамая — папагал от вида *Ara tacaо*, голям колкото кокошка, с червена, синя, зелена и жълта окраска. ↑

[34] Това, изглежда, е намек за наводнението, унищожило дървените хора. По-нататък разказвачът отбелязва, че Уукуб-Какиш е съществувал по време на наводнението. Общата представа у индианците била, че не всички първобитни човеци загинали в потопа.

↑

[35] Шбаланке (Ixbalanque) — шбалам (xbalam) — ягуарче; кех (queh) — елен. Малък ягуар, ловец на елени. ↑

[36] Духателна тръба — оръжие, познато на български също с името сербатана; първобитните народи го използват за лов до ден днешен. Представлява тръба, дълга от 1,5 метра до 4 метра, през която се издухва стрела, прелитаща до 45 метра. Върхът на стрелата понякога е намазан с отрова. Може да се изстрелват и малки топчета от изпечена глина. Маянците си служели именно с такива топчета (или с корави семена), носени в мрежа, по време на лов на птици, които убивали заради месото и перата. Хунахпу и Шбаланке събаряли птичетата само като духвали през тръбите, което показва, че са били свръхестествени създания. ↑

[37] Сипакна (Zipasna) — сип (zip) — пушек; пак (pac) — изсушена кожа или черупка; на (na) — първи. ↑

[38] Кабракан (Cabracan) — каб (cab) — втори, две; ракан (gacan) — ходила. Който има две ходила. ↑

[39] Играта на топка била широко разпространена в цяла доколумбовска Месоамерика. Днес се играе на различни места, ала не е известно дали по същия начин, както някога. Предполага се, че у маянците и атеките играта е била еднаква; според техните вярвания била измислена от боговете. Имала обредно, астрономическо, боговерско и гадателско предназначение, но ѝ се отдавали и за развлечения, след спечелване на война и др. Често преди или след играта вършели приношения. Участниците бивали както професионалисти, така и любители (според някои изследователи само благородници). Различни по големина, игрищата имали формата на две букви „Г“, съединени в основата си и ограничени от двете страни с постройки. Най-голямото познато игрище се намира в Чичен-Ица, с размери 166 метра на 68 метра. Край всяка надлъжна страна се издигала тераса за зрителите и ръководещите състезанието; имало и статуи на боговете, покровители на играта. Състезателите, разделени на два отбора, трябвало да вкарат топката от твърд каучук в противниковата халка, закрепена о зида, издигнат успоредно на терасите. Можели да докосват топката с коляно, лакът, хълбок, според някои автори било допустимо да я удрят и с ръка (от китката до лакътя). Предпазвали се от тежката топка, по обем почти колкото футболна, с нарочни ръкавици, наколенници, налакътници и подсилено с кожа парче плат, покриващо тялото от кръста до бедрата. Смята се, че само най-сръчните удряли топката с хълбок. Победата се постигала по два начина: чрез вкарване на топката в халката или чрез прехвърляне отвъд черната или зелена черта, разделяща игрището на две, по точки. Топката не бивало да пада на земята и понякога състезателите успявали да я задържат цял час във въздуха. Имало и жертви от ударите ѝ. Играчът, извоювал победата, бил възхваляван с песни и танци, подарявали му богато украсено парче плат и скъпи пера, можел да вземе дрехата на кой да е зрител. По време на състезанието присъстващите залагали, някои даже се разорявали, губейки скъпоценни камъни, пера, платове, животни, роби, съпруги и собствената си свобода. ↑

[40] Чигаг (Chigag) — чи (chi) — уста; как (cac) — огън. Вероятно — вулкан; Пекул (Pecul) — пек (pec) — пещери; ул (ul) — придошла вода. Навярно вулканът Агуа (испански вода); Яшканул (Yaxcanul) — я (ya) — приближавам; шканул (xcanul) — жълто; ул (ul) — придошла вода. Навярно вулканът Санта Мария; Макамоб (Macamob) — ма (ma) — отрицателна частица; кам (cam) — умирам; об (ob) — куркума, вид растение. Хълмът, на който расте куркумата, предизвикваща смърт; Хулиснаб (Huliznab) — хул (hul) — дупка; ис (iz) — картоф; наб (nab) — първи. Мястото, където пораснал първият картоф. ↑

[41] Нансово дърво (nance, испански) — десет-петнадесетметрово дърво с дребни плодове, напомнящи жълти череша, *Byrsonima crassifolia*. Испанското име идва от науатълското *pantli*, сиреч майка. Растението е известно и с други названия, намира широко приложение в народното лечителство; плодовете му се ядат сурови, използват се за приготвяне на напитки, а кората му поради високото таниново съдържание служи за щавене на кожи, боядисване на тъкани и др. ↑

[42] Тук се появява Хун-Хунахпу вместо Хун-Ахпу — очевидна грешка, която е поправена в хода на повествованието. ↑

[43] Саки-Ним-Ак (Zaqui-Nim-Ac) — Големият бял глиган; Саки-Нима-Циис (Zaqui-Nima-Tziis) — Голямото бяло писоте. Старецът и старицата представляват творческата двойка, която се появява с различни имена в цялата първа част на тия истории. ↑

[44] Четиристотин момчета — омуч кахолаб (omuch qaholab). Използувано е събирателното име, за да се обозначи голям брой, куп. ↑

[45] Моц (Motz) — куп. Бургес и Шек превеждат Моц като Плеядите. ↑

[46] Петелски крак — ек (ec), растение от вида *Bromelia* с големи и лъскави листа, което расте по дърветата. ↑

[47] Други по-малки листа, наречени „пахак“ (pahac), казва Хименес. ↑

[48] Планината Меауан (Meaguan) се издига на запад от градчето Рабинал, в местността на река Чихой. ↑

[49] Буквално — „докато има слънце и виделина“. ↑

[50] От науатълското тисагъл (tiztl) — гипс. Авторът използва маянската и кичеанска дума сахкаб (zahcab), която се прилага за вид

естествен бял цимент, употребяван от древните индианци. ↑

ВТОРА ЧАСТ

ГЛАВА I

Сега ще кажем също името на бащата на Хунахпу и Шбаланке. Ще оставим в сянка неговия произход и ще оставим в мрак разказа и историята за раждането на Хунахпу и Шбаланке. Само ще кажем половината, само част от историята на техния баща.

Ето историята. Ето името на Хун-Хунахпу, тъй наречен. Родителите му бяха Шпиякок^[51] и Шмукане.^[52] От тях се родиха през нощта,^[53] Хун-Хунахпу и Укуб-Хунахпу,^[54] от Шпиякок и Шмукане.

И тъй, Хун-Хунахпу бе родил и имаше двама сина и от тия двама сина първият се казваше Хунбац,^[55] а вторият Хунчоуен.^[56]

Майка им се казваше Шбакияло,^[57] тъй се казваше жената на Хун-Хунахпу. А другият, Укуб-Хунахпу, нямаше жена, беше неженен.

Тия двама сина, поради своята природа, бяха големи мъдреци и голяма беше тяхната мъдрост; бяха гадатели тук на земята, от добро естество и с добри нрави. На всички изкуства бяха научени Хунбац и Хунчоуен, синовете на Хун-Хунахпу. Бяха флейтисти, певци, стрелци с духателни тръби, художници, ваятели, златари, сребрари: това бяха Хунбац и Хунчоуен.^[58]

И тъй, Хун-Хунахпу и Укуб-Хунахпу се занимаваха всеки ден само с игра на зарове и на топка; и двама по двама четиримата се надпреварваха, когато се събираха на игрището.

Там идваше да ги наблюдава Уок,^[59] пратеникът на Хуракан, на Чипи-Какулха, на Раша-Какулха; но тоя Уок не оставаше нито далеч от земята, нито далеч от Шибалба;^[60] и мигом се въздигаше на небето до Хуракан.

Бяха още тук на земята, когато умря майката на Хунбац и Хунчоуен.

И нали бяха отишли да играят на топка на пътя за Шибалба, чуха ги Хун-Каме^[61] и Укуб-Каме,^[62] господарите на Шибалба.

— Какво правят на земята? Кой са тия, дето я карат да трепери и вдигат толкова шум? Нека отидат да ги повикат! Нека дойдат да играят на топка тук, гдето ще ги победим! Вече не сме уважавани от тях, вече

нямат ни почит, ни страх от нашия сан и даже почват да се карат над главите ни — рекоха всички тия от Шибалба.

Веднага се събраха на съвет. Тъй наречените Хун-Каме и Уукуб-Каме бяха върховните съдии. На всички господари посочваха техните служби Хун-Каме и Уукуб-Каме и на всекиго посочваха неговите задължения.

Шикирипат^[63] и Кучумакик^[64] бяха господарите с тия имена. Не друг, а те предизвикват проливането на човешка кръв.

Други се наричаха Ахалпух^[65] и Ахалгана,^[66] също господари. А службата им беше да правят така, че хората да се подуват, да им пускат гной от нозете и да им боядисват лицата в жълто, което се наричаше чуганал.^[67] Такава беше службата на Ахалпух и Ахалгана.

Други бяха господарят Чамябак^[68] и господарят Чамяхолом,^[69] стражи на Шибалба, чиито жезли бяха от кост. Заниманието им беше да изтощават хората, докато не станеха само кости и череп и тогава умираха и ги вземаха с изопнати корем и кости. Такава беше службата на Чамябак и Чамяхолом, тъй наречени.

Други се казваха господарят Ахалмес^[70] и господарят Ахалтокоб.^[71] Службата им беше да правят така, че на хората да им се случва някакво нещастие, когато отиват в къщата си или пред нея, и да ги намерят ранени, проснати по гръб на земята и умрели. Такава беше службата на Ахалмес и Ахалтокоб, както ги наричаха.

Идваха веднага други господари, наречени Шик и Патан,^[72] чиято служба беше да причиняват смърт на хората по друмищата, онова, което се нарича внезапна смърт, като правеха кръвта да стига до устата им, чак докато умрат, повръщайки кръв. Службата на всеки един от тия господари беше да ги носи, да ги стиска за гърлата и гърдите, та хората да умират по друмищата, и да карат (кръвта) да стига до гърлата им, когато вървят. Тази беше службата на Шик и Патан.

И след като се бяха събрали на съвет, умуваха как да измъчват и накажат Хун-Хунахпу и Уукуб-Хунахпу. Тия от Шибалба желяеха принадлежностите за игра на Хун-Хунахпу и Уукуб-Хунахпу, техните кожи,^[73] техните халки, техните ръкавици, короната и маската,^[74] които бяха украшенията на Хун-Хунахпу и Уукуб-Хунахпу.

Сега ще разкажем за тяхното отиване в Шибалба и как оставиха подире си синовете на Хун-Хунахпу — Хунбац и Чоуен,^[75] чиято майка бе умряла.

После ще кажем как Хунбац и Хунчоуен бяха победени от Хунахпу и Шбаланке.

ГЛАВА II

Веднага дойдоха пратениците на Хун-Каме и Уукуб-Каме.

— Идете — им казаха, — ахоп ачих,^[76] идете да повикате Хун-Хунахпу и Уукуб-Хунахпу. „Елате с нас — ще им речете, — казват господарите да дойдете.“ Нека дойдат тук да играят на топка с нас, та с тях да се възрадват нашите лица, защото наистина ни възхищават. Тъй прочее нека дойдат — рекоха господарите. — И нека донесат тук своите принадлежности за игра, своите халки, своите ръкавици и нека донесат също своите каучукови топки — рекоха господарите. — „Елате скоро“, ще им речете — им бе казано на пратениците.

А тия пратеници бяха бухали: Чаби-Тукур, Хуракан-Тукур, Какиш-Тукур и Холом-Тукур.^[77] Така се наричаха пратениците на Шибалба.

Чаби-Тукур беше бърз като стрела; Хуракан-Тукур имаше само един крак; Какиш-Тукур имаше червен гръб, а Холом-Тукур имаше само глава, нямаше крака, но пък имаше криле.

Четиримата пратеници имаха сановничество на ахпоп-ачих. Тръгнаха от Шибалба и бързо пристигнаха със своето послание в двора, гдето играеха на топка Хун-Хунахпу и Уукуб-Хунахпу, в игрището, което се нарича Ним-Шоб-Карчах.^[78] Бухалите пратеници се отправиха към игрището и представиха своето послание именно в реда, в който им го дадоха Хун-Каме и Уукуб-Каме, Ахалпух, Ахалгана, Чамябак, Чамяхолом, Шикирипат, Кучумакик, Ахалмес, Ахалтокоб, Шик и Патан, че така се наричаха господарите, които изпращаха своята заръка по бухалите.

— Вярно ли е, че тъй са говорили господарите Хун-Каме и Уукуб-Каме? Положително тъй са говорили и ние трябва да ви придружим.

— „Нека донесат всички свои принадлежности за игра“, казаха господарите.

— Добре — отвърнаха младежите. — Почакайте ни, само ще отидем да се сбогуваме с майка си.

И като се упътиха към своя дом, рекоха на майка си, понеже баща им бе вече умрял:

— Отиваме, майко наша, ала отиването ни ще е напразно. Пратениците на господаря са дошли да ни заведат. „Нека дойдат“, рекли, както заявиха вестоносците. Тук ще остане като залог нашата топка — добавиха.

Веднага отидоха да я закачат в кухнята, образувана под покрива на къщата. После рекоха: „Пак ще играем.“ И отправяйки се към Хунбац и Хунчоуен, казаха им:

— Вие се заемете да свирите на флейта и да пеете, да рисувате, да ваετε; топлете нашата къща и топлете сърцето на баба ви.

Когато се простиха с майка си, разнежи се Шмукане и се заплака.

— Не се натъжавайте, ние отиваме, но още не сме умрели — рекоха на тръгване Хун-Хунахпу и Укуб-Хунахпу.

Веднага заминаха Хун-Хунахпу и Укуб-Хунахпу и пратениците ги водеха по пътя. Тъй слизаха ли, слизаха по пътя за Шибалба, по едни много стръмни стълби. Слизаха ли, слизаха, докато стигнаха брега на една река, която течеше бързо между овразите, наречени Ну сиуан кул и Кусиуан,^[79] и минаха през тях. После минаха през реката, която тече между бодливи хикарови дървета.^[80] Хикаровите дървета бяха неизброими, но те минаха, без да се наранят.

После стигнаха до брега на една река от кръв и я прекосиха, без да пият от водите ѝ; стигнаха друга река само от вода и не бяха победени. Напредваха, докато стигнаха мястото, където се събираха четири пътя, и там бяха победени, на кръстовището на четирите пътя.

От тия четири пътя единият беше червен, другият черен, третият бял, четвъртият жълт.^[81] И черният път им рече тъй:

— Мен трябва да хванете, защото аз съм господарският път. — Тъй рече пътят.

И там бяха победени. Отведоха ги по пътя за Шибалба и когато стигнаха в помещението за съвет на господарите на Шибалба, вече бяха изгубили играта.

И тъй, първенците, които седяха там, бяха само кукли, направени от дърво, стъкмени от тия от Шибалба.

Тях поздравиха първо:

— Как сте, Хун-Каме? — рекоха на куклата.

— Как сте Уукуб-Каме? — рекоха на дървения човек.

Ала те не им отговориха. Тозчас прихнаха гръмогласно господарите на Шибалба и всички останали господари се разсмяха шумно, защото чувствуваха, че ги бяха вече победили, че бяха победили Хун-Хунахпу и Уукуб-Хунахпу. И продължаваха да се смеят.

После говориха Хун-Каме и Уукуб-Каме:

— Много добре — казаха. — Вече дойдохте. Утре пригответе маската, вашите халки и вашите ръкавици — им рекоха.

— Елате и седнете на нашата пейка — им рекоха. Но пейката, която им предлагаша, беше от пламтящ камък и на нея се изгориха. Взеха да се въртят върху пейката, ала не се облекчаваха и ако не бяха станали, щяха да си изгорят седалищата.

Тия от Шибалба се разсмяха отново, примираха от смях; кривяха се от болката, която смехът предизвикваше в коремите им, смееха се всички господари на Шибалба.

— Идете сега в оная къща — им рекоха, — там ще ви занесат вашата борина^[82] и вашата цигара и там ще спите.

Веднага стигнаха в тъмната къща. Само мрачина имаше вътре в къщата.

В това време господарите на Шибалба обмисляха какво трябва да правят.

— Да ги принесем в жертва утре, нека умрат скоро-скоро, та принадлежностите им за игра да ни служат на нас да играем — рекоха помежду си господарите на Шибалба.

Обаче тяхната борина беше кръгъл връх на кремък, от ония, които наричат сакиток;^[83] това е борът на Шибалба. Тяхната борина беше островърха и изострена и блестяща като кост; много корав беше борът на тия от Шибалба.

Хун-Хунахпу и Уукуб-Хунахпу влязоха в Тъмната къща. Там отидоха да им дадат тяхната борина, една-единствена запалена борина, която им пращаха Хун-Каме и Уукуб-Каме заедно с по една цигара, също запалена, която им пращаха господарите. Това отидоха да им дадат на Хун-Хунахпу и Уукуб-Хунахпу.

Те стояха клекнали в тъмнината, когато дойдоха приносителите на борината и цигарите. Щом влязоха, борината светеше ярко.

— Всеки да запали своята борина и своята цигара; да дойдат да ги върнат на разсъмване, ама да не изгорят, а да ги върнат цели; това

заръчват да ви се каже господарите.

Тъй им рекоха. И тъй бяха победени. Тяхната борина изгоря и също тъй им изгоряха цигарите, които им бяха дали.

Мъчилицата на Шибалба бяха многобройни; бяха най-различни мъчилица.

Първото беше Тъмната къща, Кекума-ха, вътре имаше само мрачина.

Второто беше Къщата, гдето трепереха, Шушулим-ха, в която беше много студено. Студен и непоносим вятър духаше вътре.

Третото беше Къщата на ягуарите, Балами-ха, тъй наречена, гдето имаше само ягуари, които се търкаляха, скупчваха се, ръмжаха и се зъбеха. Ягуарите бяха заключени в къщата.

Соци-ха, Къщата на прилепите, се наричаше четвъртото мъчилице. В тая къща имаше само прилепи, които пищяха, вряскаха и кръжаха в къщата. Прилепите бяха заключени и не можеха да излязат.

Петото се наричаше Къщата на ножовете, Чайим-ха,^[84] в която имаше само режещи и наострени ножове, смълчани или скърцащи един о друг в къщата.

Много бяха мъчилицата на Шибалба; ала Хун-Хунахпу и Укуб-Хунахпу не влязоха в тях. Само споменаваме имената на тия мъчилица.

Когато Хун-Хунахпу и Укуб-Хунахпу влязоха пред Хун-Каме и Укуб-Каме, рекоха им последните:

— Къде са моите цигари? Къде е моята борина, която ви дадоха снощи?

— Свършиха се, господарко.

— Добре. Днес ще бъде краят на вашите дни. Сега ще умрете. Ще бъдете погубени, ще ви направим на парчета и тук ще остане скрита вашата памет. Ще бъдете жертвопринесени — казаха Хун-Каме и Укуб-Каме.

Веднага ги принесоха в жертва и ги заровиха в Пукбал-Чах, тъй наречен. Преди да ги зароят, отрязаха главата на Хун-Хунахпу и заровиха по-големия брат заедно с по-малкия брат.

— Занесете главата му и я сложете на онова посято на пътя дърво — рекоха Хун-Каме и Укуб-Каме.

И след като отидоха да сложат главата му на дървото, това дърво, което никога не бе давало плод, преди да сложат между клоните му

главата на Хун-Хунахпу, веднага се покри с плодове. И тая кратуна днес наричаме главата на Хун-Хунахпу, че тъй се казва.

С почуда Хун-Каме и Укуб-Каме съзерцаваха плода на дървото. Кръглите плодове бяха навсякъде, ала не се различаваше главата на Хун-Хунахпу; беше също като останалите плодове на хикаровото дърво. Такава се представяше пред всички тия от Шибалба, които идваха да я видят.

Те отсъдиха, че естеството на дървото е дивно, заради онова, което бе станало мигом, щом сложиха между клоните му главата на Хун-Хунахпу. И господарите на Шибалба заповядаха:

— Никой да не идва да бере от този плод! Никой да не застава под това дърво! — рекоха и тъй разпоредиха да се забрани всички тия от Шибалба.

Главата на Хун-Хунахпу не се появи повече, защото бе станала също като плода на дървото, което се нарича хикарово. Обаче едно момиче дочу чудната история. Сега ще разкажем как стана неговото идване.

ГЛАВА III

Това е разказът за една девица, дъщеря на господаря, наречен Кучумакик. Стигнаха (тия вести) до ушите на една девица, господарска дъщеря. Името на бащата беше Кучумакик, а на девицата Шкик.^[85] Когато чу тя разказа за плодовете на дървото, който разказа нейният баща, удиви се, щом го чу.

— Защо да не трябва да отивам да видя това дърво, за което разправят? — възкликна девойката. — Несъмнено трябва да са вкусни плодовете, за които чувам да се говори.

После тръгна самичка на път и стигна до дървото, което беше посято в Пукбал-Чах.

— Ах! — възкликна девойката. — Какви плодове дава това дърво? Не е ли възхитително да се види как е отрупано с плодове? Ще умра ли, ще се погубя ли, ако откъсна един от тях? — рече девицата.

Проговори тогава черепът, който беше между клоните на дървото, и рече:

— Какво искаш? Тия кръгли предмети, покрили клоните на дървото, не са нищо друго освен черепи. — Тъй рече главата на Хун-Хунахпу, обръщайки се към девойката. — Нима ги желаеш? — добави.

— Да, желая ги — отговори девицата.

— Много добре — каза черепът. — Протегни насам дясната си ръка.

— Добре — отвърна девойката, вдигна дясната си ръка и я протегна към черепа.

В този миг черепът цръкна малко слюнка, която попадна право в дланта на девицата. Тя бързо и внимателно погледна шепата си, но слюнката на черепа вече не беше в ръката ѝ.

— С моята слюнка и моята лига аз ти дадох потомството си (рече гласът от дървото). Сега вече моята глава няма нищо, тя е просто череп, лишен от плътта. Такива са главите на великите господари, плътта е единственото, което им дава привидна красота. И когато умират, хората се плашат от костите им. Такава е природата и на децата, които са като слюнката и лигата, били те дъщери и синове на

господар, на мъдър мъж или на вития. Тяхната същност не се погубва, когато си отиват, а се наследява; не се унищожава, нито изчезва образът на господаря, на мъдрия мъж или на витията, а остава у дъщерите и синовете, които ражда. Същото сторих аз с теб. Прочее качи се на повърхността на земята, няма да умреш. Довери се на моята дума, че тъй ще стане — рече главата на Хун-Хунахпу и на Уукуб-Хунахпу.

И всичко, което тъй сполучливо направиха, бе по нареждане на Хуракан, Чипи-Какулха и Раша-Какулха.

Върна се веднага у дома си девицата, след като ѝ бяха направени всички тия предупреждения, след като бе заченала незабавно синовете в своя корем само по силата на слюнката. И тъй бяха породени Хунахпу и Шбаланке.

Стигна прочее у дома си и след като се навършиха шест месеца, нейното положение бе забелязано от баща ѝ, тъй наречения Кучумакик. Мигом тайната на девойката бе разкрита от бащата, щом забеляза, че има дете.

Събраха се тогава на съвет всички господари, Хун-Каме и Уукуб-Каме с Кучумакик.

— Дъщеря ми е непразна, господари, била е обезчестена — възкликна Кучумакик, щом застана пред господарите.

— Добре — казаха те. — Принуди я да заяви истината; ако пък откаже да говори, накажи я, нека я заведат далеч оттук да я принесат в жертва.

— Много добре, уважаеми господари! — отговори той.

После разпита дъщеря си:

— От кого е детето, което носиш в утробата си, дъще моя?

А тя отговори:

— Нямам дете, господарю татко, още не съм познала мъж.

— Добре — отвърна той. — Вижда се, че си разпътница. Заведете я да бъде жертвопринесена, господари ахпоп и ачих, донесете ми сърцето и в една кратуна и се върнете още днес пред господарите — рече той на бухалите.

Четиримата пратеници взеха кратуната и тръгнаха, понесли на ръце девойката, и взеха също кремъчен нож, за да я жертвопринесат.

А тя им каза:

— Не е възможно да ме убиете, о пратеници, защото това, що нося в утробата си, не е безчестие, а се породи само, когато отидох да се възхитя на главата на Хун-Хунахпу, която е в Пукбал-Чах. Затуй прочее не трябва да ме жертвопринасяте, о пратеници! — изрече девойката, обръщайки се към тях.

— А какво ще сложим вместо сърцето ти? Баща ти ни каза „Донесете ми сърцето й, върнете се пред господарите, изпълнете вашия дълг и извършете заедно делото, донесете го скоро в кратуната, сложете сърцето на дъното на кратуната.“ Нима не ни бе речено така? Какво ще му дадем в кратуната? Ние много бихме искали да не умираш — казаха пратениците.

— Добре, но моето сърце не им принадлежи. Също и вашето обиталище не трябва да бъде тук, нито пък трябва да търпите принудата да убивате хора. След време истинските престъпници несъмнено ще бъдат ваши, а сега мои ще бъдат Хун-Каме и Укуб-Каме. Прочее кръвта и само кръвта ще бъде тяхна и ще стане в тяхно присъствие. Също тъй моето сърце не може да бъде изгорено пред тях.

[86] Вземете сока на това дърво — рече девицата.

Червеният сок бликна от дървото, изля се в кратуната и веднага образува блестяща топка, тя прие външността на сърце, направено от мъзгата, която течеше от аленото дърво. Подобно кръв бликаше мъзгата от дървото, наподобяваше истинска кръв. После там вътре кръвта, тоест мъзгата на онова червено дърво, се съсиря и се покри с много ярък пласт, сякаш от кръв, съсирена в кратуната, докато дървото блестеше поради девицата. Наричаше се Червено граново дърво, [87] но (оттогава насетне) взе името Дърво на кръвта, понеже мъзгата му се нарича кръв.

— Там на земята ще бъдете обичани и ще имате онова, което ви принадлежи — рече девойката на бухалите.

— Добре, момиче. Ние ще отидем там, ще се въздигнем да ти служим; ти си върви по своя път, докато ние отидем пред господарите да представим мъзгата вместо твоето сърце — рекоха пратениците.

Когато се явиха пред господарите, всички чакаха.

— Свърши ли това? — попита Хун-Каме.

— Всичко е приключено, господарю. Ето сърцето на дъното на кратуната.

— Много добре. Да видим — възкликна Хун-Каме. И като го улови с пръсти, вдигна го, пропука се кората и кръвта почна да се разлива с яркочервен цвят.

— Стъкнете добре огъня и го сложете върху жаравата — рече Хун-Каме.

Веднага го хвърлиха в огъня тия от Шибалба и започнаха да усещат миризмата; и като наставаха всички, приближиха и наистина усещаха пресладкото ухание на кръвта.

И докато те стояха замислени, отидоха си бухалите, служителите на девицата, повторно литнаха в ято от бездънието към земята и четиримата се превърнаха в нейни служители.

Така бяха победени господарите на Шибалба. От девицата бяха измамени всички.

ГЛАВА IV

И тъй, Хунбац и Хунчоуен бяха с майка си,^[88] когато пристигна жената, наречена Шкик.

Когато пристигна прочее жената Шкик пред майката на Хунбац и Хунчоуен, носеше своите синове в утробата си и оставаше малко да се родят Хунахпу и Шбаланке, че така бяха наречени.

Щом стигна жената пред старицата, рече жената на бабата:

— Пристигнах, господарке майко, аз съм вашата снаха и вашата дъщеря, господарке майко. — Тъй рече, когато влезе в къщата на бабата.

— Откъде идваш ти? Къде са моите синове? Нима не умряха в Шибалба? Не виждаш ли тия, които останаха със своето потекло и род и които се наричат Хунбац и Хунчоуен? Излез оттук! Върви си! — извика старицата на момичето.

— И въпреки това истина е, че съм ваша снаха, отдавна съм ваша снаха. Принадлежа на Хун-Хунахпу. Те живеят в това, което нося, не са умрели Хун-Хунахпу и Укуб-Хунахпу: ще се изявят несъмнено, моя господарке свекърво. И тъй, скоро ще видите образа им в това, което нося — й бе казано на старицата.

Тогава Хунбац и Хунчоуен се разгневиха. Само се забавляваха да свирят на флейта и да пеят, да рисуват и ваят, така прекарваха целия ден, и бяха утехата на старицата.

После говори старицата и рече:

— Не искам ти да бъдеш моя снаха, защото онова, което носиш в утробата си, е плод на твоето безчестие. Пък си и измамница: моите синове, за които говориш, са мъртви.

После добави бабата:

— Това, което ти казвам, е самата истина; но тъй да е, ти си моята снаха, както чух. Върви тогава, донеси храна за тия, които трябва да храним. Иди набери една голяма мрежа (царевича) и се върни веднага, щом си ми снаха, както чувам — каза на момичето.

— Много добре — отвърна девойката и веднага тръгна за нивата, която владееха Хунбац и Хунчоуен. Те бяха проправили пътя,

девойката пое по него и стигна до нивата, ала не намери нищо друго освен един стрък царевица; нямаше два, нито три, и щом видя, че има само един стрък с мамул, изпълни се със жалост сърцето на момичето.

— О, грешна, нещастна аз! Къде ще трябва да ида, за да намеря цяла мрежа царевица, както ми бе наредено? — възкликна тя. И веднага взе да зове чахала^[89] на храната, да дойде и да я вземе.

— Щох, Шканил, Шкакау,^[90] вие, които варите царевицата; ти, Чахале, пазителю на Хунбацовата и Хунчоуеновата храна! — издума момичето.

И после улови брадата, червените косми на мамула, и я изскубна, без да откъсне мамула. После я подреди в мрежата като царевични мамули и голямата мрежа се напълни догоре.

Върна се веднага девойката; животните по пътя ѝ едно след друго носеха мрежата, а когато пристигнаха, отидоха да оставят товара в един кът на къщата, сякаш тя го бе носила. Дойде тогава старицата и щом видя царевицата в голямата мрежа, възкликна:

— Откъде си донесла всичката тая царевица? Нима си обрала нашата нива и цялата си я донесла тук? Ще ида начаса да видя — рече старицата и се запъти да види нивата.

Но единственият царевичен стрък още си стоеше там и също тъй се виждаше мястото, гдето е била мрежата досами стръка.^[91] Тогава старицата се върна бързо-бързо вкъщи и каза на момичето:

— Това е достатъчно доказателство, че наистина си моя снаха. Ще видя сега твоите творения, които носиш в утробата си и които също са мъдри — каза на момичето.

ГЛАВА V

Ще разкажем сега за раждането на Хунахпу и Шбаланке. Тук прочее ще кажем как стана тяхното раждане.

Когато дойде денят на тяхното раждане, роди девойката, която се казваше Шкик, но бабата не ги видя, когато се родиха. Мигом бяха родени двете момчета, наречени Хунахпу и Шбаланке. Там в гората бяха родени.

После дойдоха в къщата, ала не можеха да заспят.

— Върви да ги хвърлиш навън — рече старицата, — защото наистина много викат.

И веднага отидоха да ги сложат върху един мравуняк. Там заспаха спокойно. После ги магнаха от онова място и ги сложиха върху тръните.

Добре, но Хунбац и Хунчоуен искаха те да умрат още там, върху мравуняка, или да умрат върху тръните. Тъй го желяеха поради омразата и завистта, която изпитваха към тях Хунбац и Хунчоуен.

Отначало отказваха да приемат в къщата своите по-малки братя; не ги познаваха и така те израснаха в полето.

Хунбац и Хунчоуен бяха големи свирци и певци; бяха израснали сред много трудности и неволи и минаха през много мъки, но станаха много мъдри. Бяха едновременно флейтисти, певци, художници и ваятели; всичко знаеха да вършат.

Имаха съзнание за своето раждане и знаеха също, че бяха приемниците на бащите си, ония, които отидоха в Шибалба и умряха там. Прочее големи мъдреци бяха Хунбац и Хунчоуен и в себе си знаеха всичко, отнасящо се до раждането на своите по-малки братя. Въпреки това не показваха мъдростта си поради завистта, която хранеха към тях, понеже сърцата им бяха изпълнени от зла воля към тях, без Хунахпу и Шбаланке да са ги обидили с нещо.

Последните се занимаваха само да стрелят с духателна тръба всеки ден; не бяха обичани нито от бабата, нито от Хунбац, нито от Хунчоуен. Не им даваха да ядат; само когато яденето беше свършило и се бяха нахранили Хунбац и Хунчоуен, тогава идваха те. Ала не се

сърдеха, нито се гневяха, а понасяха мълчаливо, защото познаваха своето положение и си даваха ясно сметка за всичко. Носеха си птичетата всеки ден, когато идваха, а Хунбац и Хунчоуен ги изяждаха, без да дадат нищо на някого от двамата, Хунахпу и Шбаланке.

Единственото занимание на Хунбац и Хунчоуен беше да свирят на флейта и да пеят.

И веднъж, когато Хунахпу и Шбаланке дойдоха, без да донесат никакво птиче, влязоха (в къщата) и бабата се разгневи.

— Защо не носите птичета? — каза тя на Хунахпу и Шбаланке.

А те отговориха:

— Там е работата, бабо наша, че птичките останаха заклещени на дървото, а ние не можем да се покачим да ги вземем, обична бабо. Ако нашите по-големи братя тъй искат, нека дойдат с нас и да вземат да свалят птичетата — рекоха.

— Добре — казаха по-големите братя, отговаряйки, — ще дойдем с вас на съмване.

Допитаха се тогава двамата един друг как да победят Хунбац и Хунчоуен.

— Само ще променим тяхната природа, тяхната външност; да се изпълни тъй нашата дума заради многото страдания, които са ни причинявали. Те желяеха да умрем, да се погубим ние — техните по-малки братя. В себе си ни имаха за момчета. За всичко това ще ги победим и ще им дадем добър урок. — Тъй си казваха, докато се отправяха към дървото, наречено канте.^[92]

Вървяха и стреляха с духателни тръби, придружаваха ги техните по-големи братя. Не беше възможно да се преброят птичетата, които пееха на дървото, и техните по-големи братя се чудеха, като гледаха толкова много птичета. Птичета имаше, ала нито едно-едничко не падаше до дървото.

— Нашите птичета не падат на земята. Идете да ги свалите — казаха на по-големите си братя.

— Много добре — отговориха те. И веднага се качиха на дървото, но дървото порасна и стволът му се удебели. После понечиха да слязат Хунбац и Хунчоуен, но вече не можаха да се спуснат от върха на дървото.

Тогава възкликнаха от върха на дървото:

— Какво ни се случи, братя наши? Горко ни! От това дърво ни дострашава само като го погледнем, о братя наши! — рекоха те от върха на дървото.

А Хунахпу и Шбаланке им отговориха:

— Развържете си препаските,^[93] вържете ги под коремите, отпуснете дълги краищата и така, като ги дърпате отзад, ще можете да вървите лесно. — Тъй рекоха техните по-малки братя.

— Добре — отговориха и дръпнаха краищата на своите препаски, но краищата мигом се превърнаха в опашки и те придобиха маймунска външност. Веднага се отдалечиха по клоните на дърветата, между големите и малките хълмове, и навлязоха в гората, като се кривяха и се люлееха по клоните на дърветата.

Тъй бяха победени Хунбац и Хунчоуен от Хунахпу и Шбаланке; и само с магия можаха да го сторят.

Върнаха се те в своята къща и щом пристигнаха, говориха с баба си и с майка си, като им рекоха:

— Какво ли ще да им се е случило на по-големите ни братя, бабо наша, че изведнъж лицата им станаха като лица на животни? — Тъй рекоха.

— Ако вие сте напакостили на вашите братя, направили сте ме нещастна и ме изпълнихте с тъга. Не правете такова нещо на вашите братя, о синове мои! — каза старицата на Хунахпу и Шбаланке.

А те рекоха на баба си:

— Не се нажелявайте, бабо наша. Пак ще видите лицата на братята ни; ще се върнат, но това ще бъде тежко изпитание за вас, бабо. И внимавайте да не се разсмеете. А сега, да опитаме късмета им! — рекоха.

Веднага взеха да свирят на флейта, засвириха песента „Хунахпу-Кой“.^[94] После пяха, свириха на флейта и на барабан, като взеха своите флейти и своя барабан. После накараха баба си да седне и продължиха да свирят и да зоват с музика и песен, подемайки песента, която се нарича „Хунахпу-Кой“.

Най-сетне дойдоха Хунбац и Хунчоуен и щом дойдоха, започнаха да танцуват; но когато старицата видя грозните им лица, разсмя се, без да може да сдържи своя смях, и те мигом си отидоха и повече не им се видяха лицата.

— Нали виждате, бабо! Отидоха си в гората. Какво направихте, бабо наша? Можем да направим този опит само четири пъти и остават само три. Ще ги повикаме с флейтата и с песента, но се постарайте да сдържате своя смях. Нека почне изпитанието! — рекоха Хунахпу и Шбаланке.

Веднага засвириха отново. Хунбац и Хунчоуен се върнаха, танцувайки, и стигнаха до средата на къщния двор, като правеха маймунджульци и развеселяваха баба си, докато тя се разсмя гръмогласно. Наистина бяха много забавни, когато дойдоха с маймунските си лица, широките си задници, тънките си опашки и пъпните си трапчинки. Всичко това караше старицата да се смее.

После маймуните отново си отидоха. А Хунахпу и Шбаланке рекоха:

— А сега какво ще правим, бабо? Само още веднъж ще опитаме, за трети път.

Засвириха пак на флейта и маймуните се върнаха, танцувайки. Бабата сдържа смеха си. После се покатериха върху печката; очите им излъчваха червена светлина; протягаха и триеха муцуни и се плашеха една друга с гримасите, които си правеха.

Щом бабата видя всичко това, разсмя се бурно; но повече не им се видяха лицата заради смеха на старицата.

— Само още веднъж ще ги повикаме, бабо, че да излязат тук за четвърти път — казаха момчетата.

И пак засвириха на флейта, но те не се върнаха за четвърти път, ами бързо-бързо отидоха в гората. Момчетата рекоха на бабата:

— Направихме всичко възможно, бабке; първо дойдоха, после опитахме да ги извикаме отново. Ала не се нажалявайте; ето ни нас, вашите внуци; нас трябва да гледате, о майко наша, о бабо наша, като спомен за нашите по-големи братя, за ония, които се наричаха и именуваха Хунбац и Хунчоуен — рекоха Хунахпу и Шбаланке.

Хунбац и Хунчоуен бяха призовавани от свирците и певците, от древните хора. Призоваваха ги също художниците и ваятелите в минали времена.^[95] Но бяха превърнати в животни и станаха маймуни, защото се възгордяха и мъчиха своите братя.

По този начин страдаха сърцата им; така стана тяхното погубване, бяха сразени Хунбац и Хунчоуен и се превърнаха в животни. Бяха

живели винаги в своя дом; бяха свирци и певци и направиха също големи неща, когато живееха с баба си и с майка си.

ГЛАВА VI

Започнаха тогава делата си, че да се покажат пред своята баба и пред своята майка. Първото, което направиха, беше нивата.

— Отиваме да засеем нивата, бабо и майко наша — казаха. — Не се нажалвайте; ето ни нас, вашите внуци; ние, които сме вместо нашите братя — рекоха Хунахпу и Шбаланке.

Веднага взеха брадвите си, копачите си и дървените си мотики и отидоха, всеки понесъл своята духателна тръба на рамо. На излизане от къщи заръчаха на баба си да им занесе тяхната храна.

— На обед ще ни донесете яденето, бабо — й казаха.

— Добре, внуци мои — отговори старицата. Подир малко стигнаха на мястото за сеитба. И щом забиха мотиката в земята, тя почна да копае земята, мотиката самичка вършеше работата.

По същия начин забиваха брадвата в стволовете на дърветата и в техните клони и тозчас падаха и се просваха всички дървета и увивни. Дърветата падаха бързо, отсичани с един удар на брадвата.

Мотиката също така бе прекопала много. Не можеше да се преброят нито къпините, нито тръните, които бяха отсекли само с един удар на мотиката. Също не беше възможно да се изчисли каквото бяха изтръгнали и съборили из всички големи и малки гори.

И след като обучиха едно животно, наречено Шмукур,^[96] накараха го да се покачи на върха на един голям ствол и Хунахпу и Шбаланке му казаха:

— Наблюдавай кога ще дойде баба да ни донесе яденето и начаса почни да пееш, а ние ще хванем мотиката и брадвата.

— Добре — отговори Шмукур. Веднага взеха да стрелят с духателните тръби; истината е, че не вършеха никаква земеделска работа. Подир малко запя гугутката и незабавно единият изтича да хване мотиката, а другият да хване брадвата. И като си покриха главите, единият си посипа нарочно с пръст ръцете и също си изцапа лицето като истински земеделец, а другият нарочно си хвърли дървени трески на главата, сякаш наистина бе сякъл дърветата.

Така ги видя бабата. Веднага ядоха, но в действителност не бяха вършили земеделска работа и незаслужено получиха храна. После си отидоха вкъщи. „Наистина сме уморени, бабо“ — рекоха, щом пристигнаха, и без нужда опънаха крака и ръце пред баба си.

Върнаха се на другия ден и щом стигнаха до нивата, видяха, че всички дървета и увивни отново се бяха вдигнали, а всички къпини и тръни отново се бяха събрали и преплели помежду си.

— Кой ни стори тая измама? — рекоха. Без съмнение сториха го всички малки и големи животни — пумата, ягуарът, еленът, заекът, дивата котка, койотът, глиганът, коатито, малките птичета, големите птичета; те го сториха и само за една нощ го направиха.

Веднага започнаха да подготвят отново нивата и да разчистват земята и отсечените дървета. После обсъдиха помежду си какво да правят с отсечените дънери и оскубаните треви.

— Сега ще пазим нашата нива, навярно ще можем да издебнем кой идва да прави цялата тая пакост — рекоха, като обсъждаха помежду си.

И сетне се върнаха у дома си.

— Виждате ли, бабо, как са се подиграли с нас? Нашата нива, която бяхме обработили, станала голямо стърнище и гъста гора. Така я заварихме, когато стигнахме там преди малко, бабо — рекоха на своята баба и на своята майка. — Но ще се върнем там и цяла нощ ще пазим, защото не е справедливо да ни правят такива неща — казаха.

После се облякоха и веднага отидоха пак на своята нива с отсечени дървета и там се скриха, потулиха се в тъмното.

Събраха се тогава всички животни, по едно от всеки вид се събра с всички останали малки и големи животни. И беше точно среднощ, когато дойдоха, и всички говореха и казваха така на своите езици: „Вдигнете се, дървета! Вдигнете се, увивни!“

Тъй казваха, когато дойдоха и се струпаха под дърветата и под увивните, и полека-лека се приближиха, докато се показаха пред очите им (на Хунахпу и Шбаланке).

Първи бяха пумата и ягуарът и те понечиха да ги хванат, ала не се дадоха. После приближиха до елена и до заека, успяха само да ги хванат за опашките, само им ги откъснаха. Опашката на елена остана в ръцете им и по тази причина опашките на елена и на заека са къси.

Дивата котка, койотът, глиганът също не се предадоха. Всички животни минаха пред Хунахпу и Шбаланке, чиито сърца пламтяха от гняв, защото не можеха да ги хванат.

Ала най-сетне дойде друго, скоком дойде, и него, което беше мишката, начаса го хванаха и го увиха в платно. И след като го уловиха, стиснаха му главата и понечиха да го удушат, изгориха му опашката в огъня и оттогава мишката опашка няма косми; и също поискаха да го ударят през очите двете момчета Хунахпу и Шбаланке.

И рече мишката:

— Аз не трябва да умра от вашите ръце. Също и вашата служба не е да сеете нива.

— Какво ни разправяш ти сега? — рекоха момчетата на мишката.

— Пуснете ме малко, че в гърдите си имам нещо да ви кажа и ще ви го кажа веднага, но преди това ми дайте нещо за ядене — рече мишката.

— После ще ти дадем ядене, но първо говори — отвърнаха ѝ те.

— Добре. Ще знаете, че притежанията на вашите бащи — Хун-Хунахпу и Укуб-Хунахпу, тъй наречени, тези, които умряха в Шибалба, — сиреч принадлежностите, с които играеха, останаха и са окачени там под покрива на къщата: халката, ръкавиците и топката. Обаче вашата баба не иска да ви ги покаже, тъй като заради тях умряха вашите бащи.

— Сигурна ли си в това? — попитаха момчетата мишката.

И сърцата им се възрадваха много, щом чуха вестта за каучуковата топка. И нали мишката вече бе проговорила, те ѝ посочиха нейната храна.

— Това ще ти бъде яденето: царевица, семки от чушки, боб, патасце,^[97] какао; всичко това ти принадлежи и ако има нещо, което да е прибрано или забравено, и то ще бъде твое, изяж го! — казаха на мишката Хунахпу и Шбаланке.

— Чудесно, момчета — отвърна тя, — но какво ще река на вашата баба, ако ме види?

— Не се безпокой, защото ние сме тук и знаем какво да кажем на нашата баба. Хайде да стигнем скоро до тоя ъгъл на къщата, върви скоро където са тия окачени неща; ние ще гледаме към тавана на къщата и ще се грижим само за нашата храна — казаха на мишката.

И след като се разпоредиха така през нощта, след като се допитаха помежду си, Хунахпу и Шбаланке стигнаха по обед. Когато стигнаха, водеха след себе си мишката, ала не я показваха; единият влезе направо в къщата, а другият се приближи до ъгъла и оттам накара мишката да се качи начаса.

Веднага поискаха ядене от баба си:

— Пригответе ни храната,^[98] искаме чилмол,^[99] бабо наша — рекоха.

И тозчас им приготвиха яденето и сложиха пред тях едно блюдо със сос.

Но това беше само за да измамят своята баба и своята майка. И след като пресушиха кърчага с вода:

— Наистина умираме от жажда; идете да ни донесете вода — казаха на баба си.

— Добре — отговори тя и излезе. Започнаха тогава да ядат, но истината е, че не бяха гладни; това, което правеха, беше само лъжа. Тогава видяха в блюдото си с чушки^[100] как мишката се отправя бързо към топката, която висеше от тавана на къщата. Щом видяха това в своя чилмол, пратиха някой си Шан, животното, наречено Шан, което е като комар, то отиде на реката, продупчи стената на кърчага на бабата и макар че тя се опита да спре изтичащата вода, не можа да запуши дупката, направена в кърчага.

— Какво й става на нашата баба? Устата ни са пресъхнали без вода, умираме от жажда — рекоха на своята майка и я пратиха навън.

Мишката отиде веднага да прегризе (въжето, което държеше) топката, и тя падна от покрива на къщата заедно с халката, ръкавиците и кожата. Грабнаха ги момчетата и мигом изтърчаха да ги скрият по пътя, водещ към игрището.

След това се запътиха към реката, да се присъединят към баба си и към майка си, които се мъчеха да запушат дупката на кърчага. И като пристигнаха с духателните си тръби, казаха, щом стигнаха до реката:

— Какво правиш? Уморихме се (да чакаме) и дойдохме — им рекоха.

— Вижте дупката на моя кърчаг, която не може да се запуши — рече бабата. Мигом я запушиха и се върнаха заедно, като вървяха пред баба си.

И тъй бе намерена топката.

ГЛАВА VII

Много доволни отидоха да играят в двора с игрището; играха самички дълго време и почистиха двора, гдето бяха играли техните бащи.

— И като ги чува, господарите на Шибалба рекоха:

— Кои са тия, дето пак играят над главите ни и ни дразнят с тупурдията, която вдигат? Нима не умряха Хун-Хунахпу и Укуб-Хунахпу, ония, които поискаха да се възголемят пред нас? Идете и ги извикайте начаса!

Тъй рекоха Хун-Каме, Укуб-Каме и всички господари. И като изпратиха да ги повикат, казаха на своите пратеници:

— Вървете и им кажете, когато стигнете там: „Нека дойдат, рекоха господарите; тук желаем да играем на топка с тях, подир седем дена искаме да играем; тъй рекоха господарите, им кажете, когато стигнете“ — бе заповедта, която дадоха на пратениците.

И те тръгнаха тогава по широкия път на момчетата, водещ право в дома им; по него стигнаха пратениците направо пред баба им. Ядяха, когато стигнаха пратениците от Шибалба.

— Нека дойдат непременно, казват господарите — рекоха пратениците от Шибалба. И посочиха деня пратениците от Шибалба: — Подир седем дена ви чакат — рекоха на Шмукане.

— Добре, пратеници, те ще дойдат — отговори старицата.

И пратениците поеха обратно.

Изпълни се тогава с жал сърцето на старицата.

— Кого ще пратя да вика моите внуци? Нима по същия тоя начин не дойдоха пратениците от Шибалба миналия път, когато дойдоха да отведат бащите им? — рече старицата, влизайки сама и опечалена в своя дом.

И веднага падна въшка в полата ѝ. Хвана я и я сложи на дланта си, а въшката се олюля и тръгна.

— Дъще моя, иска ли ти се да те пратя да извикаш внуците ми от игрището за топка? — рече тя на въшката. — „Дошли са пратеници при баба ви“, ще кажеш. „Да дойдат подир седем дена, да дойдат,

казват пратениците от Шибалба, тъй заръча да кажа на баба ви“ — рече тя на въшката

Начаса тръгна въшката, поклащайки се. И седеше на пътя едно момче, наречено Тамасул,^[101] или жабокът.

— Къде отиваш? — попита жабокът въшката.

— Нося една заръка в корема си, отивам да търся момчетата — отговори въшката на Тамасул.

— Добре, ама гледам, че не бързаш — рече жабокът на въшката. — Не искаш ли да те глътна? Ще видиш как ще тичам аз и така ще стигнем по-бързо.

— Много добре — отговори въшката на жабока.

Жабокът веднага я глътна. И дълго време жабокът вървя, но без да бърза. После на свой ред срещна една голяма змия, която се наричаше Сакикас.

— Къде отиваш, млади Тамасуле? — рече Сакикас на жабока.

— Отивам пратеник, нося заръка в корема си — каза жабокът на змията.

— Виждам, че не вървиш бързо. Няма ли да стигна аз по-бързо? — рече змията на жабока.

— Ела насам! — отговори.

Веднага Сакикас глътна жабока. И оттогава тази е храната на змиите, които и до днес гълтат жабите.

Вървеше бързо змията и нали я срещна Уак,^[102] който е голяма птица, мигом ястребът глътна змията. Скоро стигна до игрището за топка. Оттогава тази е храната на ястребите, които гълтат змиите из полята.

И щом пристигна, ястребът спря върху корнiza на стената на игрището, гдето Хунахпу и Шбаланке се забавляваха, играейки на топка. Щом стигна, ястребът се разкрещя: „Уак-ко! Уак-ко!“ (Тук е ястребът!) — казваше неговият грак. — „Тук е ястребът!“

— Кой грачи? Дайте ни духателните тръби! — възкликнаха.

И стреляха веднага по ястреба, отправиха топчицата в зеницата му, а той се праметна и тупна на земята. Изтърчаха да го вземат и го попитаха:

— За какво си дошъл? — рекоха на ястреба.

— Нося послание в корема си. Първо ми излекувайте окото, после ще ви кажа — отговори ястребът.

— Много добре — казаха те и като отчупиха малко парченце каучук от топката, с която играеха, туриха го в окото на ястреба. Лоцкик^[103] го нарекоха те и мигом съвършено излекуваха окото на ястреба.

— Говори прочее — казаха на ястреба. И веднага повърна една голяма змия.

— Говори ти — казаха на змията.

— Добре — рече тя и повърна жабока.

— Къде е твоята заръка, за която оповестяваше? — попитаха жабока.

— Тук е заръката, в моя корем — отговори жабокът.

И веднага се напъна, ала не можа да повърне; само устата му се пълнеше с плюнка, но не можеше да повърне. Момчетата вече искаха да го бият.

— Ти си лъжец — му казаха, като го ритнаха по задника, та костите на кълките му слязоха до стъпалата.

Опита пак, но само плюнка пълнеше устата му. Тогава момчетата отвориха устата на жабока и щом я отвориха, потърсиха вътре в устата. Въшката се беше залепнала о зъбите на жабока; в устата бе останала, не бе я глътнал, само изглеждаше, че я е глътнал. Тъй бе надхитрен жабокът, и не се знае какъв вид храна му дават; не може да бяга и стана храна на змиите.

— Говори! — рекоха на въшката и тогава тя изрече заръката.

— Каза баба ви, момчета: „Върви да ги викаш; дошли са пратеници на Хун-Каме и Укуб-Каме, че да ходите в Шибалба, думат: нека дойдат тук подир седем дена да играят на топка с нас, нека донесат и принадлежностите си за игра, топката, халките, ръкавиците, кожите, че да се забавляват тук“, казват господарите. „Наистина дойдоха“, казва баба ви. Затова съм дошла аз. Защото наистина това казва баба ви и плаче, и се вайка вашата баба, затова съм дошла.

— Дали е вярно? — казаха си безгласно момчетата, щом чува това.

И като си тръгнаха, тозчас стигнаха при баба си; само отидоха да се сбогуват с баба си.

— Отиваме, бабо, само дойдохме да се сбогуваме. Но ето го тук знака за нашата съдба, който оставяме: всеки от нас ще посади по една тръстика, наред нашата къща ще я посадим; ако изсъхнат, туй е

знакът за нашата смърт. „Мъртви са!“, ще речете, ако изсъхнат. Но ако пуснат издънки, „Живи са!“, ще речете, о бабо наша! А вие, майко, не плачете, че там ви оставяме знака за нашата съдба — рекоха.

И преди да тръгнат, посадиха по една (тръстика) Хунахпу и Шбаланке; посадиха ги в къщата, а не на полето, нито пък във влажна земя, ами в суха земя; наред своята къща ги посадиха и оставиха.

ГЛАВА VIII

Тръгнаха тогава, всеки взел духателната си тръба, и заслizaха към Шибалба. Слязоха бързо по стъпалата и минаха между различните реки и оврази. Минаха между едни птичета и тия птичета се наричаха Молай.

Минаха също през една река от гной и през една река от кръв, гдето трябваше да бъдат унищожени, както мислеха тия от Шибалба; ала не ги докоснаха с нозе, а ги преминаха върху духателните си тръби.

Излязоха оттам и стигнаха до едно кръстовище от четири пътя. Те знаеха много добре кои са пътищата за Шибалба: черният път, белият път, червеният път и зеленият път. И тъй, пратиха едно животно, наречено Шан. То трябваше да отиде да събере вестите, които го пращаха да търси.

— Ужили ги един по един; първо ужили оня, който е седнал най-отпред, а накрая ужили всичките, защото на теб се пада участта да смучеш кръвта на хората по друмищата — рекоха на комара.

— Много добре — отговори комарът.

И веднага пое по черния път и отиде право при дървените кукли, които седяха най-отпред, обсипани с украшения. Ужили първия, но той не проговори; после ужили втория, който беше седнал, но и той не проговори.

Ужили после третия; третият от седналите беше Хун-Каме.

— Ох! — рече той, щом го ужилиха.

— Какво е това, Хун-Каме? Какво ви ужили? Не знаете ли кой ви ужили? — попита четвъртият от господарите, които бяха седнали.

— Какво има, Укуб-Каме? Какво ви ужили? — попита петият седнал.

— Ох! Ох! — рече тогава Шикирипат. А Укуб-Каме го попита:

— Какво ви ужили?

И рече, щом го ужилиха, шестият, който беше седнал:

— Ох!

— Какво е това, Кучумакик? — попита Шикирипат. — Какво ви ужили?

И рече седмият седнал, щом го ужилиха:

— Ох!

— Какво има, Ахалпух? — попита Кучумакик. — Какво ви ужили?

И рече, щом го ужилиха, осмият от седналите:

— Ох!

— Какво става, Ахалкана? — попита Ахалпух. — Какво ви ужили?

И рече, щом го ужилиха, деветият от седналите:

— Ох!

— Какво е това, Чамябак? — попита Ахалкана. — Какво ви ужили?

И рече, щом го ужилиха, десетият от седналите:

— Ох!

— Какво става, Чамяхолом? — попита Чамябак. — Какво ви ужили?

И рече единадесетият седнал, щом го ужилиха:

— Ох!

— Какво има? — попита Чамяхолом. — Какво ви ужили?

И рече дванадесетият от седналите, щом го ужилиха:

— Ох!

— Какво е това, Патан? — попитаха те. — Какво ви ужили?

И рече тринадесетият от седналите, щом го ужилиха:

— Ох!

— Какво става, Кикшик? — попита Патан. — Какво ви ужили?

И рече четиринадесетият от седналите, щом и него ужилиха:

— Ох!

— Какво ви ужили, Кикришкак? — попита Кикре.^[104]

Така обявиха имената си, които едно след друго те си казваха един другиму; така се представиха, като обявиха имената си, назовавайки се един по един всички водители. И по тоя начин изрече името си всеки един от седналите в своя кът.

Ни едно от имената им не се изплъзна. Всички казаха имената си, щом ги ужили един косъм от крака на Хунахпу, който той си

изскубна. Истината е, че не комар ги ужили, ами отиде да чуе имената на всички, пратен от Хунахпу и Шбаланке.

Продължиха пътя си (момчетата) и пристигнаха при тия от Шибалба.

— Поздравете господаря, оня, който е седнал — каза им един, за да ги измами.

— Този не е господар, този е само дървена кукла — казаха и продължиха напред.

Веднага почнаха да поздравяват:

— Привет, Хун-Каме! Привет, Укуб-Каме! Привет, Шикирипат! Привет, Кучумакик! Привет, Ахалпук! Привет, Ахалкана! Привет, Чамябак! Привет, Чамяхолом! Привет, Кикшик! Привет, Патан! Привет, Кикре! Привет, Кикришкак! — рекоха, щом стигнаха пред тях. И като показваха всички лицата си, те изрекоха имената на всички, без да им се изплъзне нито едно-едничко име.

Но ония желяеха точно да не разкрийт имената им.

— Седнете тук — им казаха, надявайки се да седнат на седалката (която им сочеха).

— Това не е седалка за нас, това е само пламтящ камък — отговориха Хунахпу и Шбаланке, и не можаха да ги победят.

— Добре, идете в оная къща — им казаха.

И сетне влязоха в Тъмната къща. И там също не бяха победени.

ГЛАВА IX

Това беше първото изпитание на Шибалба. Щом (момчетата) влязоха там, тия от Шибалба си мислеха, че това ще бъде началото на тяхното поражение. Влязоха, разбира се, в Тъмната къща — веднага отидоха да им занесат запалени борини и пратениците на Хун-Каме занесоха също на всекиго по цигара.

— Това са вашите борини, рече господарят; да върнете тия борини утре на разсъмване заедно с цигарите; и да ги донесете цели, казва господарят. — Тъй рекоха пратениците, когато дойдоха.

— Много добре — отговориха те.

Но истината е, че не (запалиха) боровата цепеница, ами сложиха на нейно място едно червено нещо, сиреч няколко пера от опашката на червен папагал, и на надзорниците им се видя, че беше запален бор. А що се отнася до цигарите, туриха светулки на върховете на цигарите.

Цяла нощ ги смятаха за победени.

— Погубени са — казваха пазачите.

Но борината не беше изгоряла и имаше същия вид, а цигарите не бяха ги запалвали и имаха същия вид.

Отидоха да уведомят господарите.

— Как е станало това? Откъде са дошли? Кой ги е родил? Кой ги е заченал? Наистина карат сърцата ни да горят от ярост, защото не е хубаво това, което ни правят. Чудни са лицата им и чуден е начинът им на държане — казваха си един другиму.

После всички господари изпратиха да ги извикат.

— Ей! Хайде да играем на топка, момчета! — им рекоха.

В същото време бяха разпитани от Хун-Каме и Уукуб-Каме.

— Откъде идвате? Разкажете ни, момчета! — рекоха им тия от Шибалба.

— Кой знае откъде идваме! Ние не знаем — само това отговориха и повече дума не продумаха.

— Добре. Хайде да играем на топка, момчета — рекоха тия от Шибалба.

— Добре — отговориха.

— Ще използваме тая наша топка — рекоха тия от Шибалба.
— По никакъв начин няма да използвате тая, а нашата — отговориха момчетата.

— Не тая, а нашата ще използваме — рекоха тия от Шибалба.

— Добре — казаха момчетата.

— Да отиде някой за един червей чил — рекоха тия от Шибалба.

— Това не, ами ще говори главата на пумата^[105] — рекоха момчетата.

— Това не — рекоха тия от Шибалба.

— Добре — казаха момчетата.

Тогава тия от Шибалба хвърлиха топката, запратиха я право в халката на Хунахпу. Веднага, докато тия от Шибалба туряха ръка на кремъчния нож, топката отскочи и се отдалечи, подскачайки по земята на цялото игрище.

— Какво е това? — възкликнаха Хунахпу и Шбаланке. — Искате да ни умъртвите ли? Нима не пратихте да ни извикат? И не дойдоха ли самите ваши пратеници? Наистина, горко ни! Ще си отидем начаса — казаха им момчетата.

Тъкмо това искаха да се случи на момчетата, да умрат незабавно, и то още там, на игрището, и тъй да бъдат победени. Ала не стана така и тия от Шибалба бяха победени от момчетата.

— Не си отивайте, момчета, да продължим играта на топка, но ще използваме вашата — казаха на момчетата.

— Добре — отговориха. И тогава вкараха топката (в халката на Шибалба), с което свърши играта.

Нажалени от поражението си, тия от Шибалба веднага рекоха:

— Как да направим, че да ги победим? — И обръщайки се към момчетата, рекоха им: — Вървете да съберете и да донесете рано четири кратуни с цветя. — Тъй казаха тия от Шибалба на момчетата.

— Много добре. А какъв вид цветя? — попитаха момчетата тия от Шибалба.

— Китка червен чипилин,^[106] китка бял чипилин, китка жълт чипилин и китка каринимак — рекоха тия от Шибалба.

— Добре — казаха момчетата.

Така свърши разговорът; все тъй силни и бойки бяха думите на момчетата. И когато се предадоха да бъдат победени момчетата, сърцата им бяха спокойни.

Тия от Шибалба бяха щастливи при мисълта, че вече са ги победили.

— Това добре ни се удаде. Първо трябва да ги наберат — рекоха тия от Шибалба. — Къде ще отидат да търсят цветята? — казваха в себе си.

— Сигурно утре рано ще ни дадете нашите цветя; идете, прочее, да ги наберете — казаха тия от Шибалба на Хунахпу и Шбаланке.

— Добре — отговориха. — Рано сутринта ще играем пак на топка — рекоха и се сбогуваха.

И веднага отидоха в Къщата на ножовете, второто мъчилище на Шибалба. Господарите желяеха те да бъдат нарязани на парчета от ножовете и да бъдат умъртвени бързо; тъй го желяеха техните сърца.

Ала не умряха. Веднага заговориха на ножовете^[107] и ги предупредиха:

— Ваше ще бъде месото на всички животни — казаха на ножовете. И вече не мръднаха, ами стояха мирни всички ножове.

Тъй прекараха нощта в Къщата на ножовете и като повикаха всички мравки, казаха им:

— Мравки резачки, сомпопи,^[108] елате и всички незабавно идете да донесете всякакъв вид цветя, които трябва да се берат за господарите!

— Много добре — казаха те. И всички мравки отидоха да донесат цветята от градините на Хун-Каме и Укуб-Каме.

Предварително (господарите) бяха предупредили пазачите на цветята в Шибалба:

— Внимавайте с нашите цветя, не оставяйте да ги откраднат момчетата, които ще дойдат да ги берат. Макар че как могат да бъдат видени и откъснати от тях? По никакъв начин. Бдете прочее цяла нощ!

— Добре — отговориха.

Ала нищо не усетиха пазачите на градината. Напразно надаваха викове горе, сред клоните на дърветата в градината. Там стояха цяла нощ, повтаряйки все същите викове и песни.

— Шпурпууек! Шпурпууек! — казваше единият със своя вик.

— Пухую! Пухую! — казваше с вика си тъй нареченият Пухую.

[109]

Двамина бяха пазачите в градината на Хун-Каме и Укуб-Каме. Ала не усещаха, когато мравките им крадяха пазеното, като обикаляха

и се движеха, берейки цветята, качваха се по дърветата да режат цветовете и ги събираха по земята досами дърветата.

В това време пазачите продължаваха да надават викове и не усещаша зъбите, които им прегризваха опашките и крилете.

И така мъкнеха със зъби цветята, които свличаха, събираха ги и си отиваха, отнасяйки ги със зъби.

Скоро напълниха четирите кратуни с цветя, те бяха влажни (от роса), когато съмна. Веднага дойдоха пратениците, за да ги вземат.

— Нека дойдат, каза господарят, и нека начаса донесат тук каквото са набрали — рекоха те на момчетата.

— Много добре — отговориха.

И понесли цветята в четирите кратуни, отидоха, а когато стигнаха пред взора на господаря и другите господари, приятно беше да се видят цветята, които носеха. И по тоя начин бяха победени тия от Шибалба.

Момчетата бяха пратили само мравките (да наберат цветята) и за една нощ мравките ги набраха и ги сложиха в кратуните.

Мигом пребледняха всички тия от Шибалба и лицата им станаха мъртвешки бледи заради цветята. Сетне пратиха да повикат пазачите на цветята.

— Защо сте се оставили да ви откраднат нашите цветя? Тия цветя, които виждаме, са наши — рекоха на пазачите.

— Не усетихме нищо, господарю. Нашите опашки също пострадаха — отговориха.

А после им разчекнаха устата за наказание, загдето са се оставили да им откраднат онова, което е било под тяхна стража.

Тъй Хун-Каме и Укуб-Каме бяха победени от Хунахпу и Шбаланке. И това бе началото на техните деяния.

Оттогава устата на совата е разчекната и тъй разцепена си ѝ е до днес.

Веднага слязоха да играят на топка и пак изкараха няколко игри наравно. После свършиха играта и се уговориха за другата ранна утрин. Тъй рекоха тия от Шибалба.

— Добре — казаха момчетата, щом привършиха.

ГЛАВА X

Влязоха после в Къщата на студа. Не е възможно да се опише колко беше студено. Къщата беше пълна с градушка, беше домът на студа. Скоро обаче се махна студът, защото със стари пънове момчетата го прогониха.

Тъй те не умряха; живи бяха, когато съмна. Вярно е, тия от Шибалба искаха те да умрат; ала не стана така, ами, когато съмна, працияха от здраве и отново излязоха, когато пратениците дойдоха да ги вземат.

— Каква е тая работа? Още ли не са умрели? — каза господарят на Шибалба. Чудеха се, като гледаха деянията на Хунахпу и Шбаланке.

Веднага влязоха в Къщата на ягуарите. Къщата беше пълна с ягуари.

— Не ни хапете! Ето онова, което ви принадлежи — казаха на ягуарите.

И веднага хвърлиха на животните няколко кости. И те се нахвърлиха на костите.

— Сега вече с тях е свършено! Вече са им изяли вътрешностите. Най-после се предадоха. Сега им трошат костите. — Тъй говореха пазачите, радостни по тоя случай.

Ала не умряха. Все тъй здрави и читави излязоха от Къщата на ягуарите.

— От какъв род са те? Откъде са дошли? — казваха всички тия от Шибалба.

После влязоха наред огъня в една Къща на огъня, гдето имаше само огън, ала не изгоряха. Горяха само жаравата и дървата. И пак тъй си бяха здрави, когато съмна. Но (тия от Шибалба) искаха те да умрат там, гдето бяха влезли. Обаче това не стана, та се обезсърчиха тия от Шибалба.

Пратиха ги тогава в Къщата на прилепите. Само прилепи имаше в тая къща, къщата на Камасоц, едно голямо животно, чиито сечива за умъртвяване бяха като обгорени дървени острия, и мигом загиваха тия, които стигнеха пред взора му.

Та бяха вътре, но преспаха в духателните си тръби. И не ги ухапаха ония, които бяха в къщата. Обаче наложи се единият да се предаде заради друг Камасоц, който дойде от небето и заради когото трябваше да се появи.

Цяла нощ стояха струпани и се съветваха прилепите и кръжаха: „Килиц, килиц“ — думаха; тъй думаха цяла нощ. Поспряха обаче и повече не мръднаха прилепите и стояха прилепени към върха на една от духателните тръби.

Рече тогава Шбаланке на Хунахпу:

— Дали вече не почва да разсъмва? Погледни ти.

— Може би, ще видя — отговори той.

И нали много му се щеше да види извън дулото на духателната тръба и искаше да види дали бе съмнало, Камасоц мигом му отрязва главата и тялото на Хунахпу бе обезглавено.

Повторно Шбаланке попита:

— Не е ли съмнало още? — но Хунахпу не мръдваше. — Къде е отишъл Хунахпу? Какво си направил? — Ала не мръдваше и все така си мълчеше.

Тогава се почувствува засрамен Шбаланке и възкликна:

— Горко ни! Напълно сме победени!

Отидоха веднага да закачат главата над игрището за топка по изрична заповед на Хун-Каме и Уукуб-Каме и всички тия от Шибалба се радваха заради случилото се с главата на Хунахпу.

ГЛАВА XI

Веднага Шбаланке повика всички животни — коатито, глигана, всички малки и големи животни, през нощта, и в предутрото ги попита коя е тяхната храна.

— Коя е храната на всекиго от вас, защото аз съм ви повикал да изберете своята храна — рече им Шбаланке.

— Много добре — отговориха.

И веднага отидоха да вземат всеки своето и тръгнаха всички заедно.. Едни отидоха да вземат изгнили неща; други отидоха да вземат треви; трети да съберат камъни. Други отидоха да вземат пръст. Разни бяха храните на (малките) и на големите животни.

Зад тях бе останала костенурката, която дойде, поклащайки се, да вземе своята храна. И щом приближи до края (на тялото), придоби външния вид на главата на Хунахпу и мигом ѝ бяха издялани очите му.

Много мъдреци дойдоха тогава от небето. Сърцето на небето, Хуракан, дойдоха да се изсипят над Къщата на прилепите.

И не бе лесно да му направят лицето, но излезе много добре; дългата му коса също изглеждаше красива, а също той можа да говори.

Ала нали вече искаше да съмва, то и кръгзорът се обагреше в червено.

— Стъмни отново, старецо! — бе речено на лешояда.

— Добре — отговори старецът^[110] и мигом стъмни старецът.

„Вече стъмни лешоядът“ — казват сега хората. И тъй, в прохладата на разсъмването започна неговото битие.

— Дали ще стане добре? — казваха. — Дали ще излезе подобен на Хунахпу?

— Много е добре — отговаряха. И наистина, главата изглеждаше да е от кост, бе се превърнала в истинска глава.

После говориха помежду си и се споразумяха:

— Ти не играй на топка; само се прави, че играеш; аз сам ще свърша всичко — рече Шбаланке.

Веднага даде своите заповеди на един заек:

— Върви и застани над игрището; стой там сред дърветата — рече на заека Шбаланке. — Когато дойде топката към тебе, хукни веднага, пък аз ще свърша останалото — бе речено на заека, когато му се дадоха тия наставления през нощта.

Веднага съмна и двете момчета бяха здрави и читави. После слязоха да играят на топка. Главата на Хунахпу беше окачена над игрището.

— Победихме! Сами изготвихте вашата собствена провала; предадохте се! — им казаха. Тъй предизвикваха Хунахпу.

— Удари главата с топката — му казаха. Ала не го дразнеха с това, той се правеше, че не разбира.

После хвърлиха топката господарите на Шибалба. Шбаланке я пресрещна; топката отиваше право в халката, но спря, отскочи, мина бързо над игрището и с отскок се отправи към дъбравата.

В миг заекът излезе и се втурна скоком; тия от Шибалба тичаха да го преследват. Вдигаха шум и викаха след заека. Накрая се магнаха всички тия от Шибалба.

Шбаланке веднага овладя главата на Хунахпу; занесе пак костенурската глава и отиде да я закачи над игрището. А оная глава беше наистина главата на Хунахпу и двете момчета останаха много доволни.

Прочее тия от Шибалба се впуснаха да търсят топката и след като я намериха между дъбовете, викнаха ги, казвайки:

— Елате насам. Тук е топката, ние я намерихме — рекоха, и я държаха окачена.

Когато се върнаха тия от Шибалба, възкликнаха:

— Какво виждаме?

Сетне почнаха отново да играят. Играха еднакво успешно и двете страни.

Веднага Шбаланке хвърли един камък по костенурката; тя тупна на земята и падна в двора с игрището, разбита на хиляди късчета като семки, пред господарите.

— Кой от вас ще отиде да я търси? Къде е оня, който ще отиде да я донесе? — рекоха тия от Шибалба.

И тъй, господарите от Шибалба бяха победени от Хунахпу и Шбаланке. През големи трудности минаха те, ала не умряха въпреки всичко, що им сториха.

ГЛАВА XII

Ето тук паметта за смъртта на Хунахпу и Шбаланке. Сега ще разкажем как умряха.

Нали бяха предупредени за всички страдания, които искаха да им наложат, не умряха от мъченията на Шибалба, нито бяха победени от всички свирепи животни, каквито имаше в Шибалба.

Пратиха да извикат после двама гадатели, които бяха като пророци, казваха се Шулу^[111] и Пакам^[112] и бяха мъдреци, и им рекоха:

— Ще ви запитат господарите на Шибалба относно нашата смърт, която уговарят и подготвят, загдето нито сме умрели, нито можаха да ни победят, нито сме загинали от техните мъчения, нито ни нападнаха животните. Имаме предчувствие в сърцата си, че ще използват кладата, за да ни умъртвят. Всички тия от Шибалба са се събрали, но истината е, че няма да умрем. Ето прочее нашите наставления какво трябва да кажете. Ако дойдат да се допитат до вас за нашата смърт и дали да бъдем жертвопринесени, какво ще кажете тогава вие, Шулу и Пакам? Ако ви рекат: „Няма ли да е добре да хвърлим техните кости в оврага?“ — „Не е уместно — ще кажете, — защото ще възкръснат после!“ Ако ви рекат: „Няма ли да е добре да ги обесим на дърветата?“, ще отговорите: „Не е никак уместно, защото тогава пак ще виждате лицата им.“ И когато за трети път ви кажат: „Дали ще е добре да хвърлим костите им в реката?“, ако тъй ви бъде казано от тях, „Подходящо е така да умрат — ще кажете; — после уместно е да бъдат смлени костите им върху камък, както се мели царевично брашно; нека всеки бъде смлян (поотделно); сетне хвърлете ги в реката, там, където блика изворът, че да отидат по всички големи и малки хълми.“

Така ще им отговорите, когато приложите в действие замисъла, с който ви посъветвахме — рекоха Хунахпу и Шбаланке.

И когато се сбoguваха с тях, вече знаеха за смъртта си. Направиха тогава една голяма молада, един вид пещ направиха тия от Шибалба и я напълниха с дебели клони.

После дойдоха пратениците, които трябваше да ги придружават, пратениците на Хун-Каме и Уукуб-Каме.

— „Нека дойдат! Идете да вземете момчетата, идете там, та да знаят, че ще ги изгорим.“ Това рекоха господарите, о момчета! — възкликнаха пратениците.

— Добре — отговориха.

И бързо потеглиха на път, та дойдоха при кладата. Там поискаха да ги накарат да се забавляват с тях.

— Да си изпием опиващата напитка и да прелетим всеки по четири пъти (над кладата), момчета! — каза им Хун-Каме.

— Не се опитвайте да ни измамите — отговориха. — Нима не знаем за своята смърт, о господари, и че тъкмо това ни очаква тук? — И като се прегърнаха лице срещу лице, протегнаха и двамата ръцете си, наведоха се към земята и скочиха в кладата, и тъй умряха двамата ведно.

Всички тия от Шибалба се изпълниха с радост и с много подвиквания и подсвирквания възкликнаха: — Сега наистина ги победихме! Най-сетне се предадоха!

Веднага повикаха Шулу и Пакам, които (момчетата) бяха предупредили, и ги запитаха какво трябва да правят с костите им, тъй както бяха предвидили те. Тия от Шибалба смляха тогава техните кости и отидоха да ги хвърлят в реката. Но те не се отдалечиха много, понеже мигом се утаиха на речното дъно и се превърнаха в красиви момчета. И когато повторно се явиха, имаха наистина същите свои лица.^[113]

ГЛАВА XIII

На петия ден отново се появиха и хората ги видяха във водата. И двамата имаха вид на хора-риби,^[114] когато ги видяха тия от Шибалба, след като ги търсиха по цялата река.

А на следващия ден се представиха двама бедняци с престарели лица и жалък вид, облечени в дрипи, с непривлекателна външност. Тъй ги видяха тия от Шибалба.

И малко неща правеха. Само се занимаваха да танцуват танца на Пухуй (кукумявка или нощна ластовица), танца на Куш (невестулка) и на Ибой (броненосец) и танцуваха също „Шцул“ (стоножка) и „Читик“ (който върви на кокили).^[115]

Освен това вършеха много чудеса. Палеха къщите, сякаш наистина горяха, и мигом възвръщаха предишното им състояние. Мнозина от Шибалба ги съзерцаваха с възхита.

После разкъсваха сами себе си; убиваха се един друг; просваше се като умрял единият, когото бяха убили, и в миг го възкресяваше другият. Тия от Шибалба гледаха с почуда всичко, що правеха, а те го вършеха като начало на своето възтържествуване над тия от Шибалба.

Вестта за техните танци дойде веднага до ушите на господарите Хун-Каме и Укуб-Каме. Щом я чуха, възкликнаха:

— Кои са тия двама старци? Наистина ли ви доставят такова удоволствие?

— Вярно е, че са много красиви техните танци и всичко, що правят — отговори тоя, който бе занесъл вестта на господарите.

Доволни да чуят това, проводиха тогава своите пратеници да ги повикат с ласкателства.

— „Нека дойдат тук, нека дойдат, да ги видим какво правят, нека им се възхищаваме и да ни очароват. Това казват господарите.“ Тъй ще им кажете на тях — бе речено на пратениците.

Стигнаха те веднага пред танцьорите и им съобщиха заповедта на господарите.

— Не искаме — отговориха, — защото, право казано, срам ни е. Как няма да ни е срам да се представим в дома на господарите с

нашите грозни изражения, нашите толкова големи очи и нашата бедна външност? Не виждате ли, че сме само (бедни) танцьори? Какво ще кажем на нашите другари по бедност, които дойдоха с нас и желаят да видят нашите танци и да се забавляват с тях? Нима можем да направим същото с господарите? И тъй, не искаме да идем, пратеници — рекоха Хунахпу и Шбаланке.

С помрачени от неудоволствие и жал лица отидоха най-после; но за известно време не искаха да вървят и пратениците трябваше да ги ударят няколко пъти по лицата, когато се отправяха към господарските покои.

Стигнаха прочее пред господарите, плахи и със сведени чела; дойдоха, просвайки се, правейки поклони и унижавайки се.^[116] Изглеждаха изнемощели, опарцаливени; и видът им беше наистина на скитници, когато пристигнаха.

Попитаха ги веднага за тяхната родина и за техния народ; попитаха ги също за майка им и баща им.

— Откъде идвате? — ги попитаха.

— Не знаем, господарю. Не познаваме лицето нито на майка си, нито на баща си, малки сме били, когато са умрели — отговориха и повече не продумаха.

— Добре. Сега изпълнете (вашиите игри), че да ви се възхищаваме. Какво желаете? Ще ви възнаградим — рекоха им.

— Не искаме нищо; ала наистина ни е много страх — казаха на господарите.

— Не се нажалявайте, не се бойте. Танцувайте! И изиграйте първо частта, в която се убивате; изгорете моята къща, направете всичко, каквото знаете. Ние ще ви се възхищаваме, понеже това желаят сърцата ни. И за да си отидете после, бедни хора, ще ви възнаградим — рекоха им.

Тогава подхванаха своите песни и своите танци.

Всички тия от Шибалба дойдоха и се насъбраха да ги гледат. После представиха танца на Куш, танцуваха „Пухуй“ и танцуваха „Ибой“. И рече им господарят:

— Разкъсайте моето куче и нека бъде възкресено от вас — рече им.

— Добре — отговориха и разкъсаха кучето. Веднага го възкресиха. Наистина кучето беше изпълнено с радост, когато бе

възкресено, и махаше опашка, когато го съживиха.

Господарят каза тогава:

— Изгорете моята къща! — Тъй им рече. Мигом изгориха господарската къща и макар в къщата да бяха всички господари заедно, не изгоряха. Скоро тя пак стана хубава и нито за миг не бе погубена къщата на Хун-Каме.

Удивиха се всички господари и също тъй техните танци им доставяха голяма наслада.

После им бе речено от господаря:

— Убийте сега един човек, жертвопринесете го, ала да не умира — казаха.

— Много добре — отговориха. И като хванаха един човек, жертвопринесоха го веднага и като вдигнаха високо сърцето на тоя човек, задържаха го пред взора на господарите.

Удивиха се отново Хун-Каме и Укуб-Каме. Миг по-късно бе възкресен човекът от тях (от момчетата) и сърцето му силно се възрадва, когато бе възкресен.

Господарите бяха учудени.

— Жертвопринесете сега сами себе си, та да го видим ние! Нашите сърца желаят наистина танците ви! — рекоха господарите.

— Много добре, господарю — отговориха.

И после се жертвопринесоха. Хунахпу бе жертвопринесен от Шбаланке; едно по едно бяха отсечени ръцете му, краката му, бе отделена главата му и занесена на разстояние, сърцето му бе изтръгнато от гърдата и хвърлено върху тревата. Всички господари от Шибалба бяха смаяни. Гледаха с почуда и само един танцуваше, и беше Шбаланке.

— Стани! — рече той и мигом се върна към живот.

Възрадваха се много (младежите) и господарите също се възрадваха. Наистина това, що правеха, радваше сърцата на Хун-Каме и Укуб-Каме и се чувствуваха, като че ли сами те танцуваха.^[117]

Сърцата им се изпълниха веднага с желание и копнеж по танците на Хунахпу и Шбаланке. Дадоха тогава своите заповеди Хун-Каме и Укуб-Каме:

— Направете същото с нас! Жертвопринесете ни! — рекоха. — Разкъсайте ни един по един! — казаха Хун-Каме и Укуб-Каме на Хунахпу и Шбаланке.

— Добре, после ще възкръснете. Нима не сте ни довели да ви забавляваме вас, господарите, и вашите синове и подвластни? — рекоха на господарите.

И ето че жертвопринесоха първо оня, който бе техен водител и господар, тъй наречения Хун-Каме, повелител на Шибалба.

И щом Хун-Каме бе умъртвен, овладяха Уукуб Каме. И не ги възкресиха.

Тия от Шибалба хукнаха да бягат, след като видяха своите господари мъртви и жертвопринесени. Мигом бяха жертвопринесени двамата. И това стана, за да бъдат наказани. Бързо бе умъртвен главният господар. И не го възкресиха.

И един господар се унижи тогава, представи се пред танцьорите. Не го бяха открили, нито го бяха намерили.

— Смилете се над мен! — рече, щом се представи.

Всички синове, дъщери и подвластни на Шибалба избягаха в един голям овраг и се набутаха всичките в една дълбока пропаст. Там стояха скупчени, когато дойдоха неизброими мравки, които ги откриха и ги изкараха от оврага. Така ги извадиха на пътя и когато дойдоха, проснаха се и се предадоха всички, унижиха се и дойдоха съкрушени.

Тъй бяха победени господарите на Шибалба. Само по чудо и с превъплъщение можаха да го сторят.^[118]

ГЛАВА XIV

Веднага казаха своите имена и сами себе си възславиха пред всички тия от Шибалба.

— Чуйте имената ни. Ще ви кажем също имената на бащите ни. Ние сме Шхунахпу и Шбаланке, тия са имената ни.^[119] А нашите бащи са ония, които убихте и които се наричаха Хун-Хунахпу и Укуб-Хунахпу. Ние — които виждате тук — сме отмъстителите за болките и страданията на бащите ни. Затова ние изстрадахме всички злини, които им сторихте. Поради това ще ви премахнем всички вас, ще ви умъртвим и никой няма да се измъкне — им рекоха.

Тозчас паднаха на колене всички тия от Шибалба.

— Имайте милост към нас, Хунахпу и Шбаланке. Вярно е, че съгрешихме против вашите бащи, както казвате, и те са заровени в Пукбал-Чах — рекоха.

— Добре. Тази е нашата присъда, която ще ви съобщим. Чуйте я, всички вие от Шибалба: Понеже вече не съществува нито вашата голяма мощ, нито вашето племе, а също и не заслужавате милост, ще бъде понижено положението на вашата кръв. Няма да е за вас играта на топка.^[120] Ще се занимавате само с правене на грънци, тави^[121] и камъни за мелене на царевица. Само синовете на буренаците и на пустошта ще говорят с вас. Просветлените синове, образованите подвластни не ще ви принадлежат и ще се отдалечат от вашия взор. Грешниците, лошите, тъжните, окаяниците, ония, които се отдават на порока — те ще ви подслонят. Вече не ще овладявате внезапно хората и имайте предвид скромността на вашата кръв. — Тъй рекоха на всички тия от Шибалба.

Така започна тяхната разруха и започнаха техните вопли. Не беше много тяхната мощ някога. Харесваше им само да вършат зло на хората по онова време. Истината е, че навремето си нямаха положението на богове. Пък и ужасните им лица причиняваха уплаха. Те бяха враговете, бухалите.^[122] Подтикваха към зло, към грях и към раздор.

Бяха също с лъжливи сърца; черни и бели едновременно,^[123] завистници и потисници, както се разправяше. Пък и си боядисваха и мажеха лицата.

Така прочее стана загубата на тяхното големство и упадъкът на тяхното господство.

И го сториха Хунахпу и Шбаланке.

В това време бабата плачеше и се вайкаше пред тръстиките, които бяха посадили. Тръстиките пуснаха издънки, после изсъхнаха, когато ги изгориха на кладата, после отново пуснаха издънки. Тогава бабата запали огън и изгори копал пред тръстиките в памет на своите внуци. И сърцето на тяхната баба се изпълни с радост, когато за втори път тръстиките пуснаха издънки. Тогава бабата се преклони пред тях и ги нарече Средището на къщата, Никах (средището) бяха наречени.

Живи тръстики в подравнената земя (Касам ах Чатам Улеу) бе тяхното име. И бяха наречени Средището на къщата и Средището, защото наред своята къща посадиха тръстиките. И тръстиките, които посадиха, бяха наречени Подравнена земя, Живи тръстики в подравнената земя. И също бяха наречени Живи тръстики, защото пуснаха издънки. Това име бе дадено на тръстиките, които Хунахпу и Шбаланке посадиха, та да бъдат възпоменавани от баба си.

И тъй, бащите им, ония, които умряха някога, бяха Хун-Хунахпу и Уукуб-Хунахпу. Там в Шибалба те видяха също и лицата на своите бащи, и техните бащи говориха с потомците си, които победиха тия от Шибалба.

И ето как те почетоха бащите си. Почетоха Уукуб-Хунахпу; отидоха да го почетат в жертвоприносилището на игрището за топка. И също тъй поискаха да му направят лицето. Потърсиха там цялото негово същество, устата, носа, очите. Намериха тялото му, ала твърде малко можаха да направят. Не произнесе неговото име Хунахпу. Нито можа да го каже устата му.

И ето как превъзнесоха паметта на своите бащи, които бяха оставили, и ги оставиха там в жертвоприносилището на игрището за топка: „Вие ще бъдете призовавани — казаха им техните синове, когато укрепнаха сърцата им. — Първи ще станете и първи ще ви се прекланят просветлените синове, образованите подвластни. Вашите имена не ще се изгубят. Тъй да бъде! — рекоха на своите бащи и

сърцата им се утешиха. — Ние сме отмъстителите за вашата смърт, за мъките и болките, които са ви причинили.“

Тъй стана тяхната раздяла, когато вече бяха победили всички тия от Шибалба.

После се възкачиха сред светлината и начаса се въздигнаха в небето. На единия му се падна слънцето, а на другия месечината. Тогава се освети небесният свод и лицето на земята. И те обитават на небето.

Тогава се възкачиха също и четиристотинте момчета, които уби Сипакна, и така станаха техни другари и се превърнаха в звезди на небето.

БЕЛЕЖКИ КЪМ ВТОРА ЧАСТ

[51] X (в Хриуасос, Ихриуасос) — кръстообразен знак. Едната черта указва символа на единственото едно, на чистата представа, наречена първо същество. Другата е символът на единственото начало на края. Освен четирите посоки на света, равноденствията, слънцестоянията, представлява и вселената с всичко, което е, що се отнася до видяното и заложеното в познанието като диалектическа определеност на чистото и изначалното същество. Вярвало се, че това е слънцето, поздравявано и досега от хиляди индианци, някои от които го наричат „Исус Христос“; пия (piya) — промъквам се, излизам, плъзвам се; кок (coc) — съсъд, костенурка, кратуна, кош за съхраняване на ядива. Шпиякок — слънцето се плъзва нагоре, за да даде живота, енергията, ядивата. Зората. ↑

[52] Ш (X) (в Хтисане, Ихтисане) — произход; му (mu) — накисвам, скривам във водата, потопявам; кан (can) — жълт; е (e) — нещо собствено. Шмукане — слънцето, което накисва собствения си жълт цвят. Слънцето, което скрива във водата собствения си жълт цвят. Залезът. ↑

[53] Тоест преди да е имало слънце или месец, или преди да е бил сътворен човекът. ↑

[54] Хун-Хунахпу — 1 Хунахпу; Уукуб-Хунахпу — 7 Хунахпу, са два дни от кичеанския календар. Известно е, че древните индианци обозначаваха дните, като поставяли число пред всеки ден и образували поредици от по 13 дни, повтарящи се без прекъсване, докато образуват цикъл от 260 дни, наричан от маянците цолкин (tzolkin), от кичеанците чолких (cholquih), а от мексиканците тоналпоуали (tonalpoalli). Било обичайно човек да носи името на деня, в който е роден. Хун-Хунахпу (Hun-Hunahpu) — хун (hun) — един; хунахпу (hunahpu) — един хвърляч, един стрелец. Един стрелец в едно. Начатият тласък. Уукуб-Хунахпу (Uucub Hunahpu) — уукуб (uucub) — седем. Седем стрелци в едно. Седем: осъществяването, изначалната светлина, победата. ↑

[55] Хунбац (Hunbatz) — бац (batz) — голяма тъкан (плат). Голямо парче плат, което обвива неколккратно тялото като пола. ↑

[56] Хунчоуен (Hunchouen) — чо (cho) — слагам в ред, лагуна; уе (ue) — добре съм. Който е добре, в ред. Трябва да се забележи: вън от указанието, че ще се съобщи името на родителите на Хунахпу и Шбаланке, за тези герои няма да се говори, докато не се разкаже за тяхното раждане в глава V на втора част. Там се разказва останалата част на историята, която на това място авторът съзнателно оставя неясна. ↑

[57] Шбакияло (Hbaquialo) — Ш (X) — произход; ба (ba) — залък; бак (bac) — кост; ки (qui) — те, негов, от едни на други; ия (ya) — вода, давам, предлагам; ло (loh) — между ръцете. Според Хименес Шбакияло означава „вързани кости“, Ресинос тълкува името като „този с вързаните едни о други кости“, а Монрой — „тази с нееднаквите кости“. ↑

[58] Според „Мотулския речник“ на маянски ах чуен (ah chuen) означава „занаятчия“. ↑

[59] На мястото, гдето играели топка — па хом (pa hom) в оригинала, идва да ги наблюдава уок (voc) или уак (vac), което е ястребът. ↑

[60] Чи-Шибалба (Chi-Xibalba). Някога, казва отец Кото,^{#25} това име Шибалбай (Xibalbay) означавало демона, или покойниците, или виденията, които се явявали на индианците. В Юкатан имало същите значения. Шибалба бил дяволът, а шибил (Xibil) значи изчезвам като видение или призрак, според „Мотулския речник“. Маянците играели танц, който наричали „Шибалба окот“ (Xibalba ocot), или танца на демона, бесовски танц. Шибалба била и подземната област, населена с врагове на човека. Шибалба — шиб (hib) — страх, уплаха; ал (al) — непознат, скрит, унищожение; ба (bah) — кости. Непознато, скрито място, гдето се унищожават костите.

^{#25} Кото, Томас де (между 1604 и 1607–1656 г.) — гватемалец, францискански монах. Свещеничеството сред индианците му позволило да изучи местни езици. Съставил „Речник на какчикелския или гватемалски език“ (всъщност испанско-какчикелски), останал незавършен. Трудът включва предхождащи го лексикографски произведения и е познат също като „Словна съкровищница“ (Thesourus verborum). Първото му печатно издание е на Мексиканския национален автономен университет през 1983 г. ↑

[61] Хун-Каме (Hun Came) — каме (came) — мъртъв. Един мъртвец, който води мъртвите. ↑

[62] Укуб-Каме (Vucub Came) — един седморен мъртвец, който води мъртвите. ↑

[63] Шикирипат (Xiquiripat) — шики (xiqui) — пернат; рипат (ripat) — тапеско (или тепеско, както е по-долу. — Бел.), сиреч вид нар от пръти или носилка. В превода на Хименес е „хвърковатата носилка“. Според Естрада Монрой това е хвърковата носилка, на която пренасят душите на умрелите, сиреч при изгаряне тепеското литва из въздуха във вид на пушек. ↑

[64] Кучумакик (Cuchumachic) — според Естрада Монрой: кучум (cuchum) — събирам се; кик (chic) — кръв. Хименес го нарича „събрана кръв“. ↑

[65] Ахалпух (Ahalpux) — ах (ah) — състояние на действие на природните сили; ал (al) — нещо тежко, плътно; пух (pux) — гнилост, гной. Хименес го нарича „този, който прави воднистата течност на пъпките и язвите“. ↑

[66] Ахалгана (Ahalgana) — ган (gan) — жаден съм. Треската, медицинско понятие. ↑

[67] Чуганал (Chuganal) — чу (chu) — зловонен; кан (can) — жълт; ал (al) — тежък. Хименес превежда „в своята жълтина“, а гватемалският историк Вилякорта — „жълтеница“. ↑

[68] Чамябак (Chamiabac) — чами (chami) — жезъл. Според Хименес е костен жезъл. ↑

[69] Чамяхолом (Chamiaholom) — чами (chami) — пръчка, тояга; холон (holom) — глава; холонкаминак (holomcaminas) — череп; хол (hol) — одран. „Пръчка с глава“, превежда Хименес. ↑

[70] Ахалмес (Ahalmez) — в кичеанския оригинал е „ахау ахал мес“ (ahau ahal mez). Ахау (Ahau) — господар; ах (ah) — тръстика; мес (mez) — смет. Господарят, който с тежката си пръчка произвежда сметта. ↑

[71] Ахалтокоб (Ahaltocob) — токоб (tocob) — вредя, убождам. Хименес го предава като причинител на нищетата. Господарят, който вреди, причинявайки нищета. ↑

[72] Патан (Patan) — патан (patan) — товар, услужване, работа. Хименес го превежда като мекапал (mecapal) — кожен ремък с въжета

в краищата за връзване на предмети (ремъкът се слага на челото, така че товарът да ляга върху гърба). ↑

[73] Цуун (Tzuun) — кръгъл кожен щит, тълкува Хименес. Това били кожите, покриващи краката и предпазващи от удари на топката. ↑

[74] Уачсот (Vachzot) — обръч на лицето, според Хименес. Всички тия предмети били необходими за буйната игра на топка и за украса на играчите. Естрада Монрой смята, че става дума за вид защитно средство, покриващо челото и част от носа. ↑

[75] Хунчоуен. ↑

[76] Звание на някои кичеански господари и предводители. Други подобни звания са ахпоп-галел, ахпоп-камха, галел, ахау-галел, ахцик-уйнак, рахпоп-ачих, рахцалам-ачих, уцам-ачих, галел-сакик, ним-чокох. Тези благороднически политически звания, обикновено наследствени, понастоящем не съществуват в индианските общности и точните им значения са се изгубили във времето. Появяват се на различни места в „Попол Вух“. ↑

[77] Чаби-Тукур (Chabi-Tucur) — Бухал стрела; Хуракан-Тукур (Huracan-Tucur) — Еднокрак бухал или Бухал великан; Какиш-Тукур (Caquix-Tucur) — Бухал гуакамая; Холлом-Тукур (Holom-Tucur) — Бухалска глава или Бухал, който се отличава с главата си. Тукур на кичеански е бухал. Така се нарича и едно селище във Верапас — Сан Мигел Тукуру. Тази нощна птица е известна в Гватемала с името тукуру (tucuru) и с името теколоте, от науатълското теколотъл (tecolotl).

↑

[78] Великият Карчах (Carchah) — важно селищно средище във Верапас, област, където кичеанците, изглежда, са разположили митологическите факти от „Попол Вух“. В какчикелския ръкопис се чете, че какчикелите и кичеанците отишли да населят Субинал, наред Чакачил (Chacachil), наред Нимшор (Nimxor), наред Мойнал (Moinal), наред Карчах (nicah Carchah). Някои от тези места пазят древните си имена и могат да бъдат лесно разпознати в областта Верапас. Според какчикелския документ Ним Шор и Карчах били две различни места. ↑

[79] Ну сиуан кул (Nu zivan cul) — моят овраг или техният овраг. Кусиуан (Cuzivan) — тесен овраг. „Сиуан“ означава овраг, но така се наричат и подземните пещери във Верапас и в Петен, това са, на разговорен език, сигуаните. Топографските сведения, които тази глава

предоставя, и указанията, срещащи се на други места във втората част, показват, че древните кичеанци имали доста точна представа за местонаходището на царството на Шибалба, гдето обитавали кръвожадни предводители насилници, на които били покорни в предисторически времена. В настоящата глава като изходна точка на пътя за Шибалба се посочва голямото поселище Карча (Carcha), съществуващо и досега на няколко километра от Кобан, главен град на департамента Горна Верапас. Тръгвайки от Карча, пътят слизал „по много стръмни стълбища“, чак докато стигнал до овразите, между които буйно тече река; сиреч слизали от планините във вътрешността до ниските земи на Петен, във владенията на ицайците. В края на втора част се казва, че тия от Шибалба били Ах-Ца (Ah-Tza), Ах-Тукур (Ah-Tucur) — лошите, бухалите. Същите думи обаче могат да се четат и като „тия от Ица“ (Петен) и „тия от Тукур“, сиреч Теколотлан, земята на бухалите (Верапас). Това са двете северни области на Гватемала, много известни в древния свят, докдето кичеанците не могли да разпрострат завоеванията си. Имената потвърждават топографските указания на текста. Племената, които сравнително отскоро се установили в планините из вътрешността на Гватемала, несъмнено вярвали, че северната част на територията е населена от старите им неприятели, същите, които в предишни епохи разполагали с живота на техните предци. Тия жители на Севера били маянците от Старата империя, един от чиито клонове, на ицайците, се предал последен на испанците към края на XVII век. Други сведения, пръснати из „Попол Вух“, разкриват, че Шибалба било място дълбоко, подземно, пропаст, от която трябва да се изкачва, за да се стигне до земята; но самият кичеански документ обяснява, че господарите на Шибалба не били нито богове, нито безсмъртни, че били лъжливи по сърце, лицемерни, завистници и насилници. Че не били непобедими, се доказва в хода на повествованието. ↑

[80] Хикарово дърво (от мексикански *xicalli*) — тропическо дърво, достигащо 5 метра височина, с плодове, подобни на кратуни, *Crescentia cujete*. ↑

[81] Четирите пътища са обозначени с четирите цвята, символизиращи четирите посоки на света: червен — изток, черен — запад, бял — север, жълт — юг. ↑

[82] Тук Ресинос използва думата „окоте“ (испански), която на български е борина. Гватемалският учен е дал следната бележка: Чах (chah) на кичеански, окотъл (ocotl) на мексикански език — смолист бор, който индианците употребявали за осветление. ↑

[83] Сакиток (zaquitoc) — сак (zac) — бял; кит (quit) — режа; ок (oc) — остър. Бял нож. ↑

[84] Чай (chay) — обсидиан, стъкловидно вещество, черен вулканичен камък, за селяните — „камък от мълния“, от който индианците цепели малки режещи остриета, използвани като ножове и върхове на стрели. ↑

[85] Шкик (Xquic) — Ш (X) — произход; кик (quic) — кръв. Произходът на кръвта. ↑

[86] Макар да не е споменавано преди, Шкик знаела много добре, че господарите желаят нейното сърце, за да го изгорят. Това било древен обичай у маянците. ↑

[87] Чух какче (Chuh sakche) — дървото, което мексиканците наричали ескуауитъл (ezquahuitl) — кърваво дърво, а европейците назовавали „кръв“, „змейска кръв“; *Croton sanguifluus*, тропическо растение, чиято мъзга има цвета и гъстотата на кръвта. Естли (eztli) на науатълски е кръв, а куауитъл (cuahuitl) е дърво. Индианците правят нарези по стъблото и използват сока като средство против кръвоизлив, дизентерия и др. ↑

[88] Бабата на тия момчета замествала майка им. ↑

[89] Пазител на посевите. ↑

[90] Брасьор тълкува тия имена, както следва: Щох (Ixoh) — богиня на дъжда; Шканил (Ixcanil) — богиня на зрелите посеви (от ганел, ganel — жълт мамул); Шкакау (Ixcasau) — богиня на какаото. ↑

[91] У колибал кат чуше (u qolibal cat chuxe) — Брасьор и Хименес не превеждат „чуше“ — досами, току до. ↑

[92] Канте (cante) — жълто дърво, *Gliricidia sepium*. Дърво, от чиито корени маянците добивали вещество с жълт цвят, според „Мотулския речник“. В Юкатан е известно с името сак-яб (Zac-yab), а в Централна Америка — с името „майка на какаото“. ↑

[93] Ресинос употребява испанската дума „calzones“, означаваща вид къси гащи, и прилага следното обяснение: Развържете си гащите; вероятно е било просто набедреник, подобен на мащатъл (maxtatl) у мексиканските индианци и на еш (ex) у маянците. Маянските мъже

носели поличка, стегната с колан и покриваща бедрата наполовина, или дълго и тясно парче плат, което увивали няколко пъти около кръста и между краката. Единият край висял отпред и обикновено бил украсен, най-често с пера, а другият падал отзад. Двата края били главната част в това облекло. От текста става ясно, че братята носели втория вид облекло, затова на български е предпочетена думата „препаска“. ↑

[94] Според Брасьор: „Маймуните Хунахпу“. ↑

[95] Художниците и ваятелите от Юкатан призовавали Хунчеуен и Хун-ахау, които са по-малките синове на Шчел (Ixchel) и Цамна (Itzamna), както разказва Лас Касас (1909, ССXXXV, „За книгите и за религиозните традиции, които имаше в Гватемала“). ↑

[96] Гугутка, на маянски — мукуй (mucuy). ↑

[97] Патаце (от pataxl, науатълски) — разновидност на какаото, по-малощенна и по-рядко отглеждана от него, *Theobroma bicolor*. Известна е и с други имена: бяло какао, диво какао. Днес се употребява за подправка на сладкиши, за разхладителни напитки, но не за шоколад. ↑

[98] Буквално — мелете нашата храна. Храната на кичеанските индианци се състояла главно от питки и вид качамак от царевица, смляна върху камък, наричан каам (саам), или в Мексико — метатъл (metatl). ↑

[99] На науатълски чилмули (chilmulli) — сос от чушки или чесън. ↑

[100] В чилмола. Редкият червен сос изпълнявал ролята на огледало и отразявал движенията на мишката по покрива, без да проличава, че момчетата наблюдават. ↑

[101] Тамасул (Tamazul) — на кичеански жаба е шпек (хрес), Тамасул е собственото име на жабока. ↑

[102] Ястреб, който яде змии, според „Речника на францисканските отци“. ↑

[103] Лоц (Lotz) — киселец, #26 простионародно в Гватемала — чича фуерте; лоцкик (lotzquic) — смола от сок на киселец. Това е тропическа американска трева, която мексиканците наричат шокойоли (хосоуолли) и която, изглежда, е *Oxalis* по нашата подредба в естествената история, казва Брасьор. Добавя, че туземците от Централна Америка го уверили, че я използват за премахване перде

на очите. Гарсиласо де ла Вега Инката#27 също говори за подобно растение, употребявано от перуанските индианци.

#26 *Името не бива да подвежда към отъждествяване с нашия киселец.*

#27 *Грасиласо де ла Вега, Инка (1539–1616 г.) — перуански хуманист, летописец, историк, преводач. Син на испански завоевател, управител на Куско и на индианска принцеса. От 1560 г. живял в Испания. Най-значителното му произведение е „Достоверни предания на инките“, чиято първа част излиза през 1609 г. Трудът проследява историята на империята на инките от възникването до унищожаването ѝ от иберийците. ↑*

[104] Кикре (Quicre) — Кръвта. ↑

[105] Ресинос не дава никакво обяснение към тоя неясен пасаж: защо е потребен един червей „чил“, защо ще говори главата на пумата? Другите преводи също не предлагат задоволително решение (Бургес и Шек, Хименес, Рейно, Вилякорта и Родас). В статията „Нови проблеми на «Попол Вух»“ гватемалският кичеанист Рене Акуня предлага следното разчитане. Имало е различни начини за игра на топка; един от тях е бил „на черта“, друг — „на глава“. Тия от Шибалба изискват състезанието да се проведе по първия начин и с тяхна топка, в която са скрили кремъчен нож. Коварството обаче не постига целта си, защото двамата братя налагат играта да се води по втория начин. Играейки „на черта“, момчетата би трябвало да спрат топката с тяло и ножът да ги нарани. ↑

[106] Растение, наречено чипилин (chipilin), казва Хименес. Това е растение от семейството на бобовите. ↑

[107] Та ш-е ча чире ча (ta x-e cha chire cha). Тук Брасьор отбелязва, че кичеанците се наслаждавали на тия игри на думи. В цялата глава авторът използва думата „ча“, която означава говоря, казвам; копие, нож, стъкло и тъй нататък. Същото може да се каже за думата „ках“ (cah), употребявана като прилагателно, глагол и наречие.

↑

[108] Червеникави или черни мравки, които излизат нощем и прерязват нежните листа и цветята.#28 Простонародно в Гватемала са известни с името сомпопи, мексиканска дума.

#28 *Acromyrmex lundī. Най-големите стигат до 9 мм, а най-малките са дълги от 2 мм до 4 мм. ↑*

[109] Пурпууек (purpuves) и пухуй (puhuu) — да се произнася пурпугуек и пухуй — са имената, които и досега кичеанците и какчикелите дават на совата или кукумявката. Това са думи, наподобяващи вика на тия птици. По същия повод Естрада Монрой казва, че „шпурпууек“ е вид бухал, и добавя: „И досега в Гватемала според индианците бухалът оповестява нещастие. Бухал на науатълски е текулут (teculut), което ще рече демон.“ ↑

[110] Кичеанците наричат мъжкия лешояд (zopilote, испански) мама куч (mata cuch), тоест стария лешояд. Но в текста не се придава значение на разпознаването на упоменатото животно. Древните индианци си служели с естествени предмети и същества, за да представят идеи и нематериални неща, по сходство с имената им. В настоящия случай несъмнено са се опитали да представят идеята за тъмнина, предшествуваща непосредствено разсъмването, която наричали ууч (vuch). ↑

[111] Шулу (Xulu) — шул (xul) — растение; у (u) — потънал. Дух, нагуал,#29 който се появявал по бреговете на реките.

#29 Нагуал — виж бележка 173 и #36 към четвърта част. ↑

[112] Пакам (Pacam) — пак (pac) — навътре; кам (cam) — умирам. Дух, предизвикващ смърт чрез удавяне. ↑

[113] Сиреч тия на Хунахпу и Шбаланке. ↑

[114] Буквално — човек-риба. Несъмнено с тази игра на думи авторът показва, че героите на историята били синове на водата. ↑

[115] Според Барела#30 в танца на Шцул (Ixtzul) танцьорите носели малки маски и опашки от гуакамая на тила. Ланда#31 казва, че на празненствата за Нова година, когато тя се падала в деня Мулук (Mulus), юкатанските маянци играели танц върху много високи кокили.

#30 Барела, Франсиско де (ок. 1572–? г.) — испански учен, живял в Гватемала. Автор на неиздания какчикелско-испански речник, известен като „Речник на Барела“ (Calerino de Varela).

#31 Ланда, Диего де (1524–1579 г.) — испанец, францискански монах, историк и епископ на юкатанския град Мерида. Около 1566 г. написал „Изложение за събитията в Юкатан“, разказ за откриването и завладяването на полуострова; класически източник на сведения за маянското минало. ↑

[116] Тук има повторение на едно и също понятие, изразено с поредица от синонимни глаголи. ↑

[117] Тия измами, напомнящи внушенията на индийските факири, били добре известни на мексиканските маянци.

Саагун, описвайки обичаите на уастеките (huastecas) — мексиканско племе, свързано с юкатанските маянци, — разказва, че когато се върнали в Панутла, или Пануко, „занесли със себе си песните, които ползували при танцуване, и всички накити, ползувани в танца или арейто. Същите били любители на правенето на заблуди, с които мамели людете, като ги карали да възприемат лъжливото за истинско, каквото е да караш някого да вярва, че си изгаряли къщите, а пък такова нещо нямало; че правели да се явява извор с риби, а пък нямало нищо, само измама за окото; че убивали сами себе си, като си режели на късове месата, и други неща, които били привидни, а не истински“... ↑

[118] Става дума, естествено, за превъплъщението на Хунахпу и Шбаланке в двете бедни момчета, измамили гибелно господарите на Шибалба, служейки си с магическо изкуство. ↑

[119] В оригинала Xhrunahpu, Xbalanque. Началният латински X (Ш) на кичеански означава умалително. Тук служи да установи бащинско-синовната връзка между Хун-Хунахпу и Шхунахпу. ↑

[120] Трябва да се припомни, че играта на топка била отредена за големците. ↑

[121] Ресинос употребява думата „apastes“ (испански), и отбелязва: Големи глинени съдове с широк отвор, наричани така в Гватемала. ↑

[122] Ах-Ца (Ah-Tza) — тия от войната. Ах-Тукур (Ah-Tucur) — бухалите. Както указва Брасьор, може да има връзка между тия имена и ицайците, маянско племе, обитаващо Северна Гватемала в областта, наречена Петен-Ица, и обитателите на Тукур, селище във Верапас. Възможно е кичеанците и какчикелите да са се преселили от север, бягайки от гнета на тамошните народи и с намерението да живеят свободно в нови земи. ↑

[123] С външност на черни и на бели — двоен облик, символ на тяхната лъжливост: двулики. ↑

ТРЕТА ЧАСТ

ГЛАВА I

Ето прочее началото, когато бе разпоредено да се направи човекът и когато бе търсено това, което трябваше да влезе в плътта на човека.

И рекоха Първородителите, Творците и Образувателите, които се наричат Тепеу и Гукумац:

— Дойде време да разсъмне, да се довърши творението и да се появят ония, които ще трябва да ни издържат и хранят, просветлените синове, образованите подвластни; нека се появи човекът, човечеството върху повърхността на земята. — Тъй рекоха.

Събраха се, дойдоха и се съветваха в тъмнината и в нощта; после потърсиха и обсъдиха, и тук разсъдиха и мислиха. Така ясно излязоха на бял свят техните решения и намериха и откриха онова, което трябваше да влезе в плътта на човека.

Малко оставаше слънцето, месецът и звездите да се появят над Творците и Образувателите.

От Пашил,^[124] от Каяла,^[125] тъй наречени, дойдоха жълтите мамули и белите мамули.

Тия са имената на животните, които донесоха храната:^[126] Як (дивата котка), Утю (койотът), Кел (папагал, наричан простонародно чокойо) и Хох (гарванът). Тия четири животни им известиха за жълтите мамули и белите мамули, казаха им да отидат в Пашил и им посочиха пътя за Пашил.

И тъй намериха храната и тъкмо тя влезе в плътта на сътворения човек, на придобилия образ човек; тя бе неговата кръв, от нея бе направена кръвта на човека. Така влезе царевицата (в образуването на човека) благодарение на Първородителите.

И по този начин се изпълниха с радост, защото бяха открили земя, пълна с наслади, изобилна на жълти мамули и бели мамули, изобилна също тъй на патасе и какао, и на неизброими сапоти, анони, хокоти, нанси, бели сапоти^[127] и мед. Обилие от вкусни ядива имаше в онова поселище, наречено Пашил и Каяла.

Имаше всякакъв вид ядива, малки и големи ядива, малки растения и големи растения. Животните посочиха пътя. И като мелеше тогава жълтите мамули и белите мамули, Шмукане направи девет напитки; и от тая храна дойдоха силите и дебелината; с нея създадоха мускулите и якостта на човека. Това направиха Първородителите, Тепеу и Гукумац, тъй наречени.

След това влязоха в разговори относно създаването и образуването на нашата първа майка и баща. От жълта царица и от бяла царица бе направена тяхната плът; от царевично тесто бяха направени ръцете и краката на човека. Само царевично тесто влезе в плътта на нашите родители, четиримата човеци, които бяха създадени.

ГЛАВА II

Тия са имената на първите човеци, които бяха сътворени и образувани: първият човек бе Балам-Кице,^[128] вторият Балам-Акаб,^[129] третият Махукутах,^[130] а четвъртият Ики-Балам.^[131]

Тия са имената на нашите първи майки и бащи.^[132]

Казва се, че само те били направени и образувани, нямали майка, нямали баща. Само ги наричали мъже. Не се родили от жена, нито били заченати от Твореца и Образувателя, от Първородителите. Само по чудо, посредством магия бяха сътворени и образувани от Твореца, Образувателя, Първородителите, Тепеу и Гукумац. И нали имаха външност на човеци, човеци бяха; говореха, разговаряха, виждаха и чуваха, вървяха, улавяха нещата, бяха човеци добри и красиви и образът им беше образ на мъж.

Бяха дарени с ум; видяха и тозчас се разпростря техният поглед, успяха да видят, успяха да опознаят всичко, що има по света. Когато гледаха, тозчас виждаха наоколо си и съзерцаваха около себе си небесния свод и кръглото лице на земята.

Те виждаха всички скрити (поради разстоянието) неща, без да трябва първо да се движат; веднага виждаха света и също тъй от мястото, гдето бяха, го виждаха.

Голяма беше тяхната мъдрост; погледът им стигаше чак до горите, скалите, езерата, моретата, планините и долините. Наистина бяха дивни люде Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам.

Тогава Творецът и Образувателят ги запитаха;

— Какво мислите за вашето състояние? Не гледате ли? Не чувате ли? Не са ли добре вашият език и вашата походка? Гледайте прочее! Съзерцавайте света, вижте дали се появяват планините и долините! Опитайте прочее да виждате! — им рекоха.

И веднага видяха нещата, що имаше по света. После благодариха на Твореца и Образувателя:

— Наистина ви благодарим дважд и трижд! Бяхме сътворени, даде ни се уста и лице, говорим, чуваме, мислим и вървим; чувствуваме съвършено и познаваме което е близо и което е далече. Виждаме също

голямото и малкото по небето и по земята. Благодарим ви, загдето сте ни сътворили, Творецо и Образувателю, загдето сте ни дали битие, о бабо наша, о дядо наш! — казаха, благодарейки за своето сътворение и образуване.

Опознаха всичко и огледаха четирите краища и четирите посоки на небесния свод и на земното лице. Но Творецът и Образувателят не слушаха това с удоволствие.

— Не е хубаво каквото казват нашите творения, нашите създания; всичко знаят, голямото и малкото — рекоха.

И тъй, Първородителите отново проведоха съвет:

— Какво ще правим сега с тях? Нека техният поглед достига само онова, което е близо, нека виждат само малко от лицето на земята! Не е хубаво каквото казват. Нима не са по своето естество прости създания и (наша) направа? Те също ли ще бъдат богове? Ами ако не се множат и плодят, когато съмне, когато изгрее слънцето? Ами ако не се разселят? — Тъй рекоха. — Да повъзпрем техните желаня, защото не е хубаво това, що виждаме. Нима ще се изравнят с нас, техните създатели, които можем да обхващаме големите разстояния, които знаем и виждаме всичко?

Това казаха Сърцето на небето, Хуракан, Чипи-Какулха, Раша-Какулха, Тепеу, Гукумац, Първородителите, Шпиякок, Шмукане, Творецът и Образувателите. Тъй рекоха и веднага промениха естеството на своите творения, на своите създания.

Тогава Сърцето на небето хвърли пара върху очите им, които се замъглиха както при духане върху огледална повърхност. Очите им се забулиха и можаха да виждат само онова, което е наблизко, само то беше ясно за тях.

Тъй бе унищожена тяхната мъдрост и всички знания на четиримата човеци, произход и начало (на кичеанската раса).

Тъй бяха сътворени и образувани нашите деди, нашите родители от Сърцето на небето, Сърцето на земята.

ГЛАВА III

Тогава просъществуваха също техните съпруги и бяха направени техните жени. Сам Бог ги направи грижливо. И тъй, по време на сън дойдоха, наистина красиви, техните жени, досами Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам.

Там бяха техните жени, когато се пробудиха, и мигом се изпълниха с радост сърцата им заради съпругите.

Ето имената на техните жени: Каха-Палуна,^[133] беше името на жената на Балам-Кице; Чомиха^[134] се казваше жената на Балам-Акаб; Цунуниха^[135] — жената на Махукутах, а Какишаха^[136] беше името на жената на Ики-Балам. Тия са имената на техните жени, които бяха главните господарки.

Те заченаха човеците, малките племена и големите племена, и бяха нашият произход, на хората от Киче. Много бяха жреците и жертвоприносителите; не бяха само четирима, но тия четирима бяха нашите първородители, на хората от Киче.

Различни бяха имената на всекиго, когато се умножиха там на изток, и много бяха имената на хората: Тепеу, Оломан, Кохах, Кенеч, Ахау,^[137] че тъй се наричаха тия хора там на изток, гдето се размножиха.^[138]

Знае се и началото на тамубовци и на илокабовци, които дойдоха заедно оттам, от изток. Балам-Кице беше дядото и бащата на деветте големи дома на кауековци; Балам-Акаб беше дядото и бащата на деветте големи дома на нихаибовци; Кахукутах — дядото и бащата на четирите големи дома на ахау-кичеанци.

Три групи семейства съществуваха; ала не забравяха името на своя дядо и баща, тези, които се разпростряха и умножиха там на изток.

Дойдоха също тамубовци и илокабовци, и тринадесет клона народи, тринадесетте от Текпан, и рабиналите, какчикелите, тия от Цикинаха и тия от Сакаха, и от Ламак, Кумац, Тухалха, Учабаха, от Чумилаха, от Кибаха, от Батенаба, Акул-Уйнак, Баламиха, канчахелите и от Балам-Колоб.^[139]

Тия са само главните племена, клоновете на народа, които ние упоменаваме; само за главните ще говорим. Много други произлязоха от всяка група на народа, ала няма да пишем имената им. Те също се умножиха там на изток.

Много човеци бяха направени и в тъмнината се умножиха. Не бе се родило нито слънцето, нито светлината, когато се умножиха. Заедно живееха всички, в голям брой съществуваха и се движеха там на изток.

Обаче не изхранваха и не издържаха (своя Бог); само вдигаха лица към небето и не знаеха какво бяха дошли да правят толкова далече.

Там бяха тогава много на брой черните хора и белите хора, хора всякакви, с много езици, та будеше почуда да ги слушаш.

Има потомства по света, има хора горски, на които не им се виждат лицата; нямат къщи, само ходят из малките и големите гори, като луди. Тъй казваха, с презрение към хората от гората.

Тъй казваха там, гдето виждаха изгрева на слънцето. Един и същ беше езикът на всички. Не призоваха нито дървото, нито камъка, а си спомняха за словото на Твореца и Образувателя, на Сърцето на небето, на Сърцето на земята.

Тъй говореха и чакаха с неспокойствие и идването на зората. И въздигаха своите молби ония обожатели на словото (божие), любещи, послушни, боязливи, издигайки лица към небето, когато искаха дъщери и синове:

— О ти, Цаколе, Битоле! Виж ни, изслушай ни! Не ни оставяй, не ни обеззакриляй, о Боже, който си на небето и на земята, Сърце на небето, Сърце на земята! Дай ни нашето потекло, нашето потомство, докато върви слънцето и има виделина! Нека съмне, нека дойде зората! Дай ни много и добри пътища, равни пътища! Нека народите имат мир, много мир, и да бъдат щастливи; и дай ни добър живот и полезно битие! О ти, Хуракане, Чипи-Какулха, Раша-Какулха, Чипи-Нанауак, Уок, Хунахпу, Тепеу, Гукумац,

Алом, Кахоллом, Шпиякок, Шмукане, бабо на слънцето, бабо на светлината! Нека съмне и нека дойде зората!

Тъй казваха, като гледаха и призоваваха изгрева на слънцето, идването на зората; и както гледаха изгрева на слънцето, в същото време съзерцаваха зорницата — голямата звезда, предшественичка на

слънцето, която осветява небесния свод и повърхността на земята и озарява стъпките на сътворените и придобилите образ хора.

ГЛАВА IV

Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам рекоха:

— Нека изчакаме да съмне. — Тъй рекоха ония велики мъдречи, знаещите мъже, жреците и жертвоприносителите. Това рекоха.

Нашите първи майки и бащи нямаха още ни дънери, ни камъни, които да охраняват,^[140] но сърцата им бяха уморени да чакат слънцето. И вече бяха многобройни всички народи и хората яки,^[141] жреците и жертвоприносителите.

— Да вървим, да отидем да търсим и да видим дали са опазени нашите символи, дали ще намерим какво да сложим да гори пред тях.^[142] Прочее така, както сме, нямаме кой да бди за нас — казаха Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам.

И нали бе стигнала до ушите им вестта за един град, отправиха се натам.

Та името на мястото, накъдето се отправиха Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам, тамубовци и илокабовци, беше Тулан-Суюа, Уукуб-Пек, Уукуб-Сюан.^[143] Това беше името на града, където отидоха да посрещнат своите богове.

Така прочее стигнаха всички в Тулан. Не беше възможно да се преброят хората, които пристигнаха; бяха многобройни и вървяха в ред.

Тогава стана появяването на техните богове; първо на Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам, които се изпълниха с радост.

— Най-сетне намерихме каквото търсехме! — рекоха те.

И пръв се появи Тохил,^[144] че тъй се наричаше този бог, и Балам-Кице го изнесе на гръб в раклата си.^[145] Начаса извадиха бога, който се наричаше Ауйлиш,^[146] и го понесе Балам-Акаб. Бога, който се наричаше Хакауиц, го носеше Махукутах; бога, наречен Никахтаках, го понесе Ики-Балам.

И заедно с хората от Киче посрещнаха го и тамубовци. И пак Тохил беше името на бога на тамубовци, които посрещнаха дядото и бащата на господарите на Тамуб, които познаваме днес.

На трето място бяха илокабовци. Пак Тохил беше името на бога, когото посрещнаха дедите и родителите на господарите, които също познаваме днес.

Тъй бяха повикани трите кичеански (семейства) и не се разделиха, защото едно беше името на техния Бог — Тохил на кичеанците, Тохил на тамубовци и на илокабовци; едно и също беше името на бога и затова трите кичеански (семейства) не се разделиха.

Наистина велико беше естеството на тримата — Тохил, Ауйлиш и Хакауиц.

И тогава дойдоха всички народи — рабиналите, какчикелите, тия от Цикинаха и хората, които сега се наричат яки. И тъкмо там се промени езикът на племената; различни станаха езиците им. Вече не можеха да се разбират ясно помежду си, след като бяха пристигнали в Тулан. Пак там се разделиха, имаше някои, които заминаха на изток, [147] но много дойдоха насам.

И техните одеяния бяха само животински кожи; нямаха хубави дрехи, които да обличат, животинските кожи бяха едничката им премяна. Бяха бедни, нищо не притежаваха, ала тяхното естество беше на дивни люде.

Когато пристигнаха в Тулан-Суюа, Уукуб-Пек, Уукуб-Сюан, казват старинните предания, че много били вървели, преди да стигнат в Тулан.

ГЛАВА V

И нямаха огън. Само хората на Тохил имаха. Той беше богът на племената, който създаде огъня. Не се знае как се е породил огънят, понеже вече гореше, когато го видяха Балам-Кице и Балам-Акаб.

— Ах, нашият огън вече не съществува! Ще умрем от студ — рекоха.

Тогава Тохил им отвърна:

— Не се нажалявайте! Ваш ще бъде изгубеният огън, за който говорите — рече им тогава Тохил.

— Наистина ли? О Боже, крепителю наш, поддръжниче наш, ти Боже наш! — рекоха и му благодариха.

И Тохил им отговори:

— Добре, наистина аз съм вашият Бог; нека тъй да бъде! Аз съм вашият Господар; нека тъй да бъде! — Така им каза на жреците и жертвоприносителите Тохил. И така племената получиха своя огън и се възрадваха поради огъня.

Веднага заваля голям проливен дъжд, когато вече гореше огънят на племената. Много градушка се изсипа върху главите на всички племена и от градушката угасна огънят и отново бе унищожен техният огън. Тогава Балам-Кице и Балам-Акаб си поискаха отново огън от Тохил:

— О Тохиле, наистина умираме от студ — рекоха на Тохил.

— Добре, не се нажалявайте — отвърна Тохил и мигом доби огън, като се завъртя в обувката си.^[148]

Зарадваха се тутакси Балам-Кице и Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам и веднага се стоплиха.

Но пък огънят на народите (от Уукамаг) също бе угаснал и те умираха от студ.

Веднага дойдоха да си искат огън от Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам. Вече не можеха да понасят нито студа, нито мразата; трепереха и тракаха със зъби; вече нямаше живот за тях; краката и ръцете им трепереха и нищо не можеха да вършат с тях, когато пристигнаха.

— Не ни е срам, че идваме пред вас да ви молим да ни дадете малко от вашия огън — рекоха, щом пристигнаха.

Ала не бяха добре посрещнати. И тогава се изпълниха с тъга сърцата на племената.

— Езикът на Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам е различен. О! Изоставихме нашия език! Какво сторихме? Погубени сме. Къде бяхме измамени? Един-единствен беше нашият език, когато стигнахме там в Тулан; по един и същ начин бяхме сътворени и възпитани. Не е хубаво това, което сторихме — рекоха всички племена под дърветата и увивните растения.

Това се представи един човек пред Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам, и тъй рече пратеникът на Шибалба:

— Този е, наистина, вашият Бог; този е вашият крепител; това е и изображението, споменът за вашия Творец и Образувател. Не давайте прочее вашия огън на народите, докато не даряват Тохил. Не е нужно да ви дават нещо на вас. Питайте Тохил какво трябва да дадат, когато дойдат да получат огъня — каза им той от Шибалба.

Той имаше криле на прилеп.

— Аз съм пратен от вашия Творец, от вашия Образувател — рече той от Шибалба.

Изпълниха се тогава с радост и се отпуснаха сърцата на Тохил, Ауyliш и Хакауиц, когато говори той от Шибалба, който мигом изчезна от техния взор.

Ала не изгинаха племената, когато дойдоха, макар че умираха от студ. Имаше много градушка, черен дъжд и мъгла, и беше неописуем студ.

Трепереха всички племена и зъзнеха от студ, когато дойдоха при Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам. Голяма беше скръбта на техните сърца и бяха тъжни техните уста и техните очи.

Веднага молителите дойдоха пред Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам.

— Няма ли да ни съжалите, нас, които ви молим само за малко огън от вашия? Нима не бяхме заедно и събрани? Не беше ли едно и също нашето обиталище и едно-единствено нашето отечество, когато бяхте сътворени, когато бяхте образувани? Смилете се прочее над нас! — рекоха.

— Какво ще ни дадете, че да ви съжалим? — ги попитаха.

— Добре, ще ви дадем пари^[149] — отговориха племената.

— Не искаме пари — казаха Балам-Кице и Балам-Акаб.

— А какво пък искате? — Сега ще попитаме.

— Добре — казаха племената.

— Ще питаме Тохил и сетне ще ви кажем — им отговориха.

— Какво трябва да дадат племената, о Тохиле, които са дошли да молят за твоя огън? — рекоха тогава Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам.

— Добре! Ще искат ли да дават гърдта и мишницата си?^[150] Техните сърца искат ли да ги стисна аз, Тохил, в обятията си? Но ако това не желаят, няма да им дам огън — отговори Тохил. — Кажете им, че това ще стане по-късно, че не ще трябва да идват сега да съединят своите гърди и своите мишници. Това заръчва да ви се каже, ще им речете. — Такъв бе отговорът към Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам.

Тогава те предадоха Тохиловото слово.

— Добре, ще се съберем и ще го прегърнем — рекоха (народите), щом чуа и приеха Тохиловото слово.

И не закъснях с отговора:

— Добре — казаха, — но да бъде скоро!

И веднага получиха огъня. После се сгряха.

ГЛАВА VI

Имаше обаче едно племе, което открадна огъня сред пушека; и бяха от дома на Социл. Богът на какчикелите^[151] се наричаше Чамалкан^[152] и имаше образа на прилеп.

Когато минаха сред пушека, минаха леко, а после се сдобиха с огъня. Не поискаха огън какчикелите, защото не искаха да се предадат като победени, тъй както бяха победени останалите племена, като подложиха гърдите си и мишниците си да им ги отварят. А отварянето, за което бе казал Тохил, означаваше да бъдат жертвопринасяни всички племена пред него, да им се изтръгват сърцата от гърдите и от мишниците.

Ала това още не се правеше, когато бе изпророкувано от Тохил, че Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам ще вземат властта и господството.

Там, в Тулан-Суюа, откъдето бяха дошли, обикновено не ядяха, пазеха вечни пости, докато чакаха идването на зората и следяха изгрева на слънцето.

Редуваха се да гледат голямата звезда, която се нарича Икоких^[153] и която изгрява първа пред слънцето, когато се ражда слънцето, блестящата Икоких, която винаги биваше там пред тях на изток, когато бяха там, в тъй наречения Тулан-Суюа, откъдето дойде техният бог.

Не тук прочее получиха своята власт и господство, а там подчиниха и заробиха големите и малките племена, когато ги жертвопринесоха пред Тохил и му поднесоха в дар кръвта, същината, гърдите и мишниците на всички хора.

В Тулан им дойде мигом тяхната мощ; голяма бе тяхната мъдрост в тъмнината и в нощта.

После дойдоха, изтръгнаха се оттам и напуснаха изтока.

— Това не е нашият дом, да вървим и да видим къде ще се установим — рече тогава Тохил.

Наистина говореше на Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам:

— Отблагодарете се, разпоредете нужното да си пуснете кръв от ушите, убодете си лактите, направете вашите жертвоприношения, тази ще бъде вашата благодарност пред Бог.

— Добре — казаха и си пуснаха кръв от ушите. И плакаха в своите песни за излизането си от Тулан; плакаха техните сърца, когато напуснаха Тулан.

— Горко ни! Вече няма да видим тук утрото, когато слънцето изгрее и освети лицето на земята — рекоха на тръгване.

Но оставиха някои хора по пътя, откъдето вървяха, за да будуват.

Всяко от племената постоянно ставаше да види звездата, предшественичка на слънцето. Тоя знак на зората те носеха в сърцата си, когато дойдоха оттам, от изток, и със същата надежда тръгнаха оттам, от онова голямо разстояние, както казват в своите песни до ден днешен.

ГЛАВА VII

Дойдоха по онова време наврѣх една планина и там се събраха целият кичеански народ и племената, там проведоха всички съвет, за да вземат решенията си. Наричат днес тази планина Чи-Пишаб, това е името на планината.

Събраха се там и превъзнесоха сами себе си:

— Аз съм, аз, народът на Киче! А ти, Тамубе, това ще бъде твоето име.

А на тия от Илокаб рекоха:

— Ти, Илокабе, това ще бъде твоето име. И тия три кичеански (народа) не ще изчезнат, една и съща е нашата участ — рекоха, когато обозначиха имената си.

Веднага дадоха име на какчикелите: гагчекелеб бе тяхното име. Също тъй на рабиналите, че това бе тяхното име, което до днес не са изгубили. А също и на тия от Цикинаха,^[154] които така се наричат днес. Тия са имената, които си дадоха помежду си.

Там се събраха да чакат зората и да наблюдават изгрева на звездата, която идва първа пред слънцето, когато то е пред изгрев. „Оттам дойдохме, но сме се разделили“, казваха помежду си.

Техните сърца бяха наскърбени; и понасяха големи страдания: нямаха храна, нямаха ядиво; само миришеха краищата на своите тояги и така си представяха, че ядат, ала не се хранеха, когато идваха.

Не е съвсем ясно обаче как е станало тяхното минаване по морето; минаха насам, сякаш нямаше море; по камъни минаха, по камъни в редица върху пясъка. Поради тая причина бяха наречени Камъни в редица, Изтръгнати пясъци — имена, които им дадоха те, когато минаха между морето, след като се разделиха водите, когато минаха.

И техните сърца бяха наскърбени, когато се съветваха помежду си, защото нямаха какво да ядат, само по глътка вода, която пиеха, и по шепа царевица.

Там стояха прочее, струпани в планината, наречена Чи-Пишаб. И бяха донесли също Тохил, Ауйлиш и Хакауиц. Пълни пости пазеше

Балам-Кице с жена си Каха-Палума, че това беше името на жена му. Така правеха и Балам-Акаб и жена му, тъй наречената Чомиха, а също и Махукутах пазеше пълни пости с жена си, тъй наречената Цунуниха, и Ики-Балам с жена си, тъй наречената Какишаха.

И тъкмо те постиха в мрачината и в нощта. Голяма беше тъгата им, когато бяха в планината, която сега се нарича Чи-Пишаб.

ГЛАВА VIII

И отново им говори техният бог. Тъй говориха тогава Тохил, Ауйлиш и Хакауиц на Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам:

— Да тръгваме вече, да се вдигаме вече, да не стоим тук, занесете ни в скрито място! Вече приближава да съмне. Нима не би било нещастие за вас да бъдем заловени от враговете в тия зидове, гдето ни държите вие, жреците и жертвоприносителите? Сложете прочее всекиго на безопасно място — казаха, когато говориха.

— Много добре. Ще заминем, ще идем да търсим горите — отговориха всички.

После всеки взе и метна на гръб своя бог. Тъй занесоха Ауйлиш в оврага, наречен Еуабал-Сюан, тъй назван от тях, в големия овраг на гората, която сега се нарича Пауйлиш, и там го оставиха. В тоя овраг бе оставен от Балам-Акаб.

Поред един след друг ги оставяха. Първият, когото оставиха така, бе Хакауиц, върху една голяма червена пирамида, в планината, която се нарича сега Хакауиц. Там бе основано тяхното поселище, на мястото, гдето бе богът, наричан Хакауиц.

Също тъй остана и Махукутах със своя бог, втория бог, когото те скриха. Не бе в гората Хакауиц, ами на един обезлесен хълм бе скрит Хакауиц.

После дойде Балам-Кице, дойде там в голямата гора; за да скрие Тохил, дойде Балам-Кице на хълма, който днес се нарича Патохил. Тогава отпразнуваха скриването на Тохил в оврага, в неговото убежище. Много змии, ягуари, пепелянки и кантили^[155] имаше в гората, гдето го бяха скрили жреците и жертвоприносителите.

Заедно бяха Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам; заедно чакаха зората върху хълма, наречен Хакауиц.

А наблизко беше богът на тамубовци и на илокабовци. Амак-Тан се наричаше мястото, гдето беше богът на тамубовци, и там ги завари утрото. Амак-Укинкат се наричаше мястото, гдето утрото завари илокабовци; там беше богът на илокабовци, близо до планината.

Там бяха също всички рабинали, какчикели, тия от Цикинаха, всичките малки племена и големите племена. Заедно спряха да чакат идването на зората и изгрева на голямата звезда, наречена Икоких, която изгрява първа пред слънцето, когато съмва, както разказват.

Заедно бяха прочее Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам. Не спяха, стояха прави и голяма беше притомата в техните сърца и техните кореми по зората и съмването. Там също почувстваха срам, сполетя ги голяма скръб, голяма печал и бяха смазани от болка.

Дотам бяха стигнали.

— О, та ние дойдохме без радост! Ако можехме поне да видим изгрева на слънцето! Какво правим сега? Щом изпитвахме едно и също чувство в нашата родина, защо се отдалечихме? — казваха, говорейки помежду си, изпълнени с тъга и скръб и с жалостив глас.

Говореха, ала не се успокояваше притомата в техните сърца да видят идването на зората.

— Боговете седят в своите оврази, в горите, наред увивните са, наред мъха; дори дъсчена седалка не им бе дадена — казваха.

Изпърво бяха Тохил, Ауйлиш и Хакауиц. Голяма беше тяхната слава, тяхната сила и тяхната власт над боговете на всички племена. Много бяха техните чудеса и неизброими техните пътувания и техните странствувания наред студа и сърцата на племената бяха пълни с боязън.

Бяха спокойни за тях сърцата на Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам. Не чувствуваха притома в гърдите си заради боговете, които бяха приели и донесли на гръб, когато дойдоха оттам, от Тулан-Суюа, оттам, от изток.

Бяха прочее в гората, която сега се нарича Сакирибал-Па-Тохил, Па-Ауйлиш, Па-Хакауиц.

И тогава съмна за тях, грейна за тях зората, за нашите деди и за нашите родители.

Сега ще разкажем за идването на зората и за появата на слънцето, месеца и звездите.

ГЛАВА IX

Ето прочее зората и появата на слънцето, месеца и звездите.

Много се зарадваха Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам, когато видяха Зорницата. Изгря първо с блестящ лик, когато изгря първа пред слънцето.

Веднага развиха благовонието, което бяха донесли чак от изток и което мислеха да изгорят, и тогава развързаха трите дара, които мислеха да поднесат.

Благовонието, което носеше Балам-Кице, се наричаше мищан-пом;^[156] благовонието, което носеше Балам-Акаб, се наричаше кауистам-пом,^[157] а онова, което носеше Махукутах, се наричаше кабауил-пом.^[158] Тримата си имаха благовоние. Изгориха го и веднага взеха да танцуват, с взор към изток.

Плачеха от радост, когато танцуваха и горяха своето благовоние. После плакаха, защото още не виждаха, нито съзерцаваха изгрева на слънцето.

Тозчас се появи слънцето. Възрадваха се малките и големите животни и наставаха по речните брегове, из овразите и по върховете на планините; всички отпавиха взор към възход слънце.

После изреваха пумата и ягуарът. Но първо пропя птичето, което се нарича Келецу.^[159] Наистина се възрадваха всички животни и орелът, царят лешояд, малките птици и големите птици разпериха криле.

Жреците и жертвоприносителите стояха коленичили; голяма беше радостта на жреците и жертвоприносителите и на тамубовци и илокабовци, и на рабиналите, какчикелите, тия от Цикинаха и тия от Тухалха, Учабаха, Кибаха, тия от Батена и яки тепеу, всичките племена, които съществуват до ден днешен. И не беше възможно да се преброят хората. В едно и също време зората освети всички племена.

От слънцето повърхността на земята веднага изсъхна. Подобно на човек беше слънцето, когато се изяви, а ликът му пламтеше, когато изсуши повърхността на земята.

Преди да изгрее слънцето, влажна и кална беше повърхността на земята, преди да изгрее слънцето; но слънцето се дигна и се изкачи подобно на човек. Ала беше нетърпима горещината му. Само се появи, когато се роди, и застана неподвижно като огледало. Не беше наистина същото слънце, което ние виждаме, се казва в техните разкази.

Незабавно след това Тохил, Ауйлиш и Хакауиц се превърнаха в камък ведно с обожествените същества — пумата, ягуара, змията, кантила и горския дух.^[160] Техните ръце се вкопчиха о дърветата, когато се появиха слънцето, месецът и звездите. Всички се превърнаха също в камъни. Може би днес ние нямаше да сме живи поради хищните животни — пумата, ягуара, змията, кантила и горския дух; може би днес нямаше да съществува нашата слава, ако от слънцето първите животни не бяха станали на камъни.

Щом то изгря, сърцата на Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам се изпълниха с радост. Силно се възрадваха, когато съмна. И хората, които бяха там, не бяха много; само неколцина бяха ония, които се намираха на планината Хакауиц. Там осъмнаха, там изгориха благовонието и танцуваха, отпразнивали взор към изток, откъдето бяха дошли. Там бяха техните планини и техните долини, там, отдето дойдоха Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам, тъй наречени.

Ала именно тук се размножиха, в планината, и този бе техният град; пък и тук бяха, когато се появиха слънцето, месецът и звездите, когато съмна и се освети лицето на земята и целият свят. Пак тук започнаха своята песен, която се нарича „Камуку“;^[161] изпяха я, но само болката на сърцата си и съкровеността си изразиха в своята песен.

— О, горко ни! В Тулан се погубихме, разделихме се, и там останаха нашите по-големи и по-малки братя. О, ние видяхме слънцето, но къде са те сега, когато вече съмна? — казваха на жреците и жертвоприносителите на яките.

Защото наистина тъй нареченият Тохил е същият бог на яките и името му е Йолкуат-Кицалкуат.^[162]

— Разделихме се там в Тулан, в Суюа, оттам тръгнахме заедно и там бе създаден нашият род, когато дойдохме — казваха помежду си.

Тогаваше си спомниха за своите по-големи братя и за своите по-малки братя, яките, за които съмна там в страната, която днес се

нарича Мешико. Също тъй една част от хората останаха там на изток, тъй наречените тепеу олимани, които останали там, казваха.

Чувствуваха голяма скръб в сърцата си там, в Хакауиц; чувствуваха скръб и тамубовци и илокабовци, които също бяха там в гората, наречена Амак-Тан, гдето съмна за жреците и жертвоприносителите на Тамуб и за техния бог, който беше също Тохил, понеже беше едно и също името на бога на трите клона на кичеанския народ. И такова е името на бога на рабиналите, понеже има малка разлика с името Хунтох, че тъй се нарича богът на рабиналите; затова казват, че искали да изравнят своя език с тоя на какчикелите.

А езикът на какчикелите е различен, защото името на техния бог беше различно, когато дойдоха оттам, от Тулан-Суюа. Цоциха-Чималкан беше името на техния бог и днес говорят различен език; а също от своя бог взеха името си семействата Ахпосоцил и Ахпоша, тъй наречени.

Измени се също тъй божият език, когато им дадоха техния бог там в Тулан, край камъка; езикът им бе изменен, когато дойдоха от Тулан в мрачината. И когато бяха заедно, съмна за тях, грейна за тях зората, за всички племена, както бяха събрани имената на боговете на всяко едно от племената.

ГЛАВА X

А сега ще разкажем за техния престой и тяхното пребиваване там в планината, гдето четиримата, наречени Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам, се намираха заедно. Плачеха техните сърца за Тохил, Ауйлиш и Хакауиц, които бяха оставили сред увивните и мъха.

Ето как пренесоха жертви край мястото, гдето сложиха Тохил, когато дойдоха пред взора на Тохил и на Ауйлиш. Отиваха да ги видят и да ги поздравят, а също и да им благодарят за идването на зората. Те стояха в гъсталака, сред камъните, там в гората. И само по чудо проговориха, когато жреците и жертвоприносителите дойдоха пред Тохил. Не носеха големи дарове, само борова смола, остатъци от смола нох и перикон^[163] изгориха пред своя бог.

И тогава говори Тохил; само по чудо даде своите съвети на жреците и жертвоприносителите. И те (боговете) говориха тогава и рекоха:

— Наистина тук ще бъдат нашите планини и нашите долини. Ние сме ваши; големи ще бъдат нашата слава и нашето потомство чрез всички хора. Ваши са всички племена, а ние — ваши другари. Грижете се за вашия град и ние ще ви дадем напътствието си. — Не ни показвайте пред племената, когато сме сърдити заради словата от техните уста и заради тяхното държане. Също тъй не оставяйте да падаме в уловка. Но дайте ни синовете на тревата и синовете на полето, а също самките на елените^[164] и самките на птиците. Идвайте да ни давате по малко от вашата кръв, имайте милост към нас. Вземайте косъма на елените^[165] и се пазете от ония, чиито погледи са ни измамили.

— И тъй, еленът (кожата) ще бъде нашият символ, който ще явите пред племената. Когато бъдете запитани къде е Тохил, ще представите елена пред очите им. Също не се показвайте вие самите, защото ще имате други неща, които да вършите. Високо ще бъде вашето положение; ще владеете всички племена; ще донесете тяхната кръв и тяхната същина пред нас, а които дойдат да ни прегърнат, наши ще бъдат също — рекоха тогава Тохил, Ауйлиш и Хакауиц.^[166]

Външност на момчета имаха, когато ги видяха, щом дойдоха да им поднесат даровете си. Тогава започна преследването на челядта на птиците и челядта на елените, а уловът на дивеч беше приеман от жреците и жертвоприносителите. И щом намираха птиците и челядта на елените, тозчас отиваха да положат кръвта от елените и от птиците в устата на Тохиловите и Ауйлишовите камъни.

И когато кръвта биваше изпита от боговете, тозчас проговаряше камъкът, когато пристигаха жреците и жертвоприносителите, когато отиваха да им поднесат своите дарове. И също тъй правеха пред техните символи, горейки перикон и холлом-окош.

Символите на всекиго стояха там, където бяха поставени от тях, навръх планината. Но те (жреците) денем не живееха в своите къщи, а ходеха из горите и се хранеха само с челядта на конските мухи,^[167] на осите и на пчелите, които търсеха; нямаха ни добро ядиво, ни добро питие. И също не бяха познати пътищата за техните домове, и не се знаеше къде бяха останали жените им.

БЕЛЕЖКИ КЪМ ТРЕТА ЧАСТ

[124] Пашил (Paxil) — па (pa) — към; ил (il) — голям, от всичко, изобилие. Рай, място на прелестите, според Естрада Монрой. Според Ресинос е разделяне на водите; според Рейно — къща върху пирамиди. Съвременният швейцарски маянист Рафаел Жирар тълкува: хълм на изобилието, равностоен на хълма, където съгласно космогоническата легенда за слънцето, обясняваща сътворението на човека след три неуспешни опита. Кецалкоатъл, предрешен като мравка, намерил царевицата. ↑

[125] Каяла (Cayala) — според Ресинос може да се разбира като кал, тиня, а Жирар смята, че е друго име на Пашил. ↑

[126] Еча (echa) — храна, ядене. Щом се отнася за човек, „еча“ е варена мляна царевица, обичайната храна на американския индианец, за която кичеанците логично мислели, че е послужила за съграждането на първите хора. ↑

[127] Сапот (от науатълски *cuauhzapotl*) — общо име на растения от вида *Casimiroa*. Едноименният плод, напомнящ по външност ябълка, е ядивен и вкусен. Анона — плод на аноновото дърво, *Annona squamosa*, едър, ароматичен, с приятен вкус. Хоком (от науатълски *xococ*) — плод, напомнящ слива; дървото е известно още с името „хобо“, *Spondias mombalumus*. Бял сапот — в текста на Ресинос е „матасано“ — *Casimiroa sapota*, дума с крайно ограничена употреба, която в Гватемала означава мексиканското „бял сапот“. ↑

[128] Балам-Кице (Balam-Quitze) — балам (balam) — вещер, ягуар; киц (quitz) — вързоп. Писом какал (*Pizom cacal*) — свещен вързоп; цъл (tzl) — смях. Вещерът ягуар със свещения вързоп и който се смее, според Монрой. ↑

[129] Балам-Акаб (Balam-Acab) — ак (ac) — кокошка; каб (cab) — жертвопринасям. Вещерът, който жертвопринася кокошки. ↑

[130] Махукутах (Mahucutah) — ма (ma) — никой; ху (hu) — седалка; у (u) — негов; кут (cut) — тогава, присъствие. Вещерът, в чието присъствие никой не сядва. ↑

[131] Ики-Балам (Iqui-Balam) — ик (iq) — месечина; у (u) — негова; и (I) — внук, малък. Малкият вешер с месечината. ↑

[132] Сиреч предците, първородителите. В следващата глава авторът ги назовава майки в същия нарицателен смисъл. ↑

[133] Каха-Палуна (Caha-Paluna) — ках (cah) — небе; а (a) — вода; пал (pal) — отгоре надолу; уна (una) — причинителна частица. Вода, идваща от небето, отгоре надолу. ↑

[134] Чомиха (Chomiha) — чо (cho) — езеро; мих (mih) — мъглив. Езерото с мъгливи, потискащи води. ↑

[135] Цунуниха (Tzununiha) — цунун (tzunun) — колибри; их (ih) — което е назад. Колибрието, оповестяващо идването на дъждовете. ↑

[136] Какишаха (Caquixaha) — какиш (caquix) — гуакамая; ах (ah) — тръстикалак. Гуакамаята от блатото. ↑

[137] Оломан (Oloman) — ол (ol) — всичко, което успяваме да видим с поглед; ом (om) — птица; ан (an) — петел. Според Ресинос това е олмекският народ. Кохах (Cohah) — кох (coh) — пума. Пумата от блатото. Кенеч (Quenech) — кен (quen) — надут, тщеславен; еч (ech) — собствен. Ахау (Ahau) — господар. ↑

[138] Сред тия имена може да се разпознае Тепеу, име, прилагащо се на други места в книгата за яките — яки-тепеу (Yaqui-Tereu), едно от племената от толтекски произход, които се преселили заедно с кичеанците. Могат да се разпознаят и оломаните (Oloman), които са олмеките, олмеки-шикаланки (olmeca-xicalancas), живели на юг от Веракрус и с които кичеанците били също тъй тясно свързани. ↑

[139] Тринадесетте народи от Текпан, които „Тотоникапанският акт“ #32 нарича уукамаг текпам (Vukamag Tescam), са, според Брасьор, племената покомами (pocomames) и покончии (poconchies). Племето от Рабинал се установило в средната част на днешната Гватемалска република, а неговите потомци и досега съставят важно ядро на кичеанското население. Какчикелите образували силно и многолюдно царство, съперник на кичеанското. Столицата им била Шимче (Iximche, туземното име на дървото, понастоящем наричано рамон). Мексиканците наричали Шимче Текпан-Куаутемалан (Tescam-Quauhtemallan), откъдето идва съвременното име Гватемала. Племето от Цикинаха (Tziquinaha) избрало за столица наколния град Атитлан (Atitlan) и заело западната част на земите около едноименното езеро.

Сакаха (Zacaha) е сегашното Салкаха, близо до Кесалтенанго; Ламак (Lamac), Кумац (Cumatz), Тухалха (Tuhalha) и Ухабаха (Uhabaha) съществували в околностите на Сакапулас, според Брасьор. Не бе възможно да се разпознаят останалите племена. Племето от Баламиха (Balamiha) може да се е установило на мястото, днес наричано Баламя, в департамента Чималтенанго.

#32 „Тотоникапански акт“ или „Акт на тотоникапанските господари“ — анонимен текст, написан на кичеански език вероятно през 1554 г. Тотоникапан е селище, а въпросната творба въпреки заглавието, дадено по-късно от Брасьор („акт“ в смисъл на „поземлен акт“), излага накратко кичеанската история от легендарния произход на народа до царуването на Кикаб през втората половина на XV век. Произведението е преведено на испански през 1834 г. от отец Дионисио Хосе Чонай; днес местонахождението му е неизвестно. Важен източник в кичеанската книжнина, ценен особено много, защото отчасти потвърждава разказаното в „Попол Вух“. ↑

[140] Тоест идоли. ↑

[141] Мексиканците, древните толтеки, науатълският народ, като се обединили с южните маянци, положили начало на туземните нации в Гватемала. Авторът нарича яки жреците и жертвоприносителите и на няколко места така назовава маянските водители Балам-Кице и другарите му. ↑

[142] Очевидно са търсили благовоние, за да го изгорят пред боговете. ↑

[143] Този пасаж от „Попол Вух“ е много интересен като доказателство за общността в произхода на кичеанците и останалите гватемалски народи и на племената, установили се в отколешни времена из различни части на Мексико и полуостров Юкатан. Тулан-Суюа (Tulan-Zuiua) — Пещерата на Тулан. Укуб-Пек (Vucub-Pec) — Седем пещери. Укуб-Сюан (Vucub-Zivan) — Седем оврага, са кичеанските имена на мястото, наречено по мексиканска традиция Чикомосток (Chicomoztoc), което на науатълски език означава също Седем пещери. ↑

[144] Тохил (Tohil) — тох (toh) — дъжд; ил (il) вина, нещастие, зло. Днес Тохил се почита в храма в древния Утатлан, близо до град Санта Крус в Киче. Грубата каменна пирамида крие малко помещение,

цялото почерняло от дима на приношенията, а подът често е покрит с листа от бели цветя. ↑

[145] Дървената ракла или клетка, с която индианците пренасят на гръб своите изделия или товари. В Гватемала се нарича *какаще* (*sasaxte*) — дума, както толкова други, от мексикански език. Думата „какаще“ е залегнала в съвременния гватемалски испански. Науатълската е *какащъл* (*sasaxtl*). ↑

[146] Ауйлиш (*Avilix*) — *ау* (*av*) — вина, нещастие, зло. На Ауйлиш, сега наричан Агуилиш, се отдават почести сред развалините, останали от кичеанската столица, срещу храма на Тохил. ↑

[147] В Юкатан. ↑

[148] Даваме версията на Хименес. Изразът наемква несъмнено за първобитния начин за добиване на огън с дърво, което се върти бързо в друго дърво. Според „Тотоникапанския акт“ Балам-Кице и другарите му „започнали да трийт дърво и камъни, та първи добили огън“. Народите от Уукамаг (*Vukamag*) постигнали само кичеанците да им дадат „малко“ от своя огън, като им предложили в замяна дъщерите си. ↑

[149] Пари — маянците нямали пари, за размяна използвали предимно какаови зърна, или красиви пера, които за тях били скъпоценности, а също златен прах, медни брадви. Тук „пари“ се дължи очевидно на следиспанско влияние. ↑

[150] Сиреч да предават жертвите за приношение по мексикански обичай, като им се отворят гърдите с кремъчен нож и сърцата им се поднесат на божеството. Същата представа се повтаря по-нататък с недвусмислени изрази. ↑

[151] Какчикели — в първообраза е: как чекелеб (*Cac Chequeleb*), какчекелеб (*sacchequeleb*), сиреч крадци на огън. ↑

[152] Чамалкан (*Chamalcan*) — на какчикелски чамал (*chamal*) — спокоен; кан (*can*) — змия. Спокойно плъзгаща се змия. На кичеански ча (*cha*) — стрела, бързо; мал (*mal*) — ставам невидим; кан (*can*) — змия. Бързо изчезваща змия. ↑

[153] Икоких (*Icoquih*) — Венера, предшественичката на слънцето, буквално тази, която носи слънцето на гръб. ↑

[154] Селището Рабинал пази древното си име. Цикинаха#33 е сегашното селище Атитлан.

#33 Цикинаха (*Tziquinaha*) — птиче гнездо. ↑

[155] Канти (canti) — разновидност на отровната змия, *Trigonoscephalus specialis*. Тия животни били смятани от древните индианци за малки богове. В текста Ресинос употребява испанската дума „кантил“. ↑

[156] Мищан-пом (mixtan-pom) — благовоние на покаянието, на жертвоприношението, сиреч използвано за тия цели. ↑

[157] Кауистам-пом (cavistam-pom) — благовоние на гадаенето, на вълшебството, ще рече — служело е за тия цели. ↑

[158] Кабауил-пом (cabauil-pom) — благовоние на обожаването, тоест такова е било предназначението му. ↑

[159] Келецу (Queletzu) — кел (quel) — перико, вид папагал, който най-лесно се учи да говори. ↑

[160] Горски дух — така е у Ресинос (duende, испански); Естрада Монрой твърди, че в ръкописа е „саки кошол“ (zaquí sohol), сиреч лешояд. ↑

[161] Камуку (Camucu) — кам (cam) — умирам; ук (uc) — гукане на гълъб; ку (cui) — страдам. Тъжното пеене на гълъба, който ще умре. ↑

[162] Великият цивилизатор бил почитан като божество от древните мексиканци, които му давали различни имена. Наричали го Ехекатъл (Ehecatl), сиреч бог на вятъра; Йолкуат (Yolcuat),#34 ще рече гърмяща змия; Кецалкоатъл (Quetzalcoatl),#35 или змия, покрита със зелени пера. Последното значение съответствува също на маянското име Кукулкан и на кичеанското име Гукумац. На това място в текста се разкрива, че кичеанците също отъждествявали Кецалкоатъл със своя бог Тохил. Наистина и двамата били богове на дъжда.

#34 Йолкуат. Саагун казва: „Има друга змия, която се нарича солкоатъл (Zolcoatl), ще рече змия, неприятелка на пѣдпѣдѣците, защото ги примамва с пеенето си и ги изяжда; тя е средно голяма, нито много дебела, нито много дълга, ошарена е като пѣдпѣдѣците. Много е отровна, когото клѣвне, няма излекуване.“

#35 Кецалкоатъл. Саагун пише: „Има друга змия, която се нарича кецалкоат, нарича се така, защото пуска пера също като великолепните пера, назовават кецали, а на шията си има пера, наричани циницакан (tzinitzacan), светлозелени и малки, а на опашката и по гръбнака има пера като птицата шюхтототъл (Xiuhtototl), която е синя и с яркочервена грѣд.“ ↑

[163] Вместо тамяна на Изтока кичеанците горели в олтарите на своите богове разни благоуханни вещества: терпентин, сиреч борова смола, която наричали кол (col); пом (pom), или мексиканското копали (copalli), смолата, която наричали нох (noh), според Хименес това е друга смола, и тревата перикон или иперикон, *Tagetes lucida*, от семейството на сложноцветните растения. По тази причина испанската дума *insienso* (тамян) е преведена на български с „благовоние“. ↑

[164] Както бе казано другаде, под думата кех (queh) — елен, подразбирали всички четириноги. ↑

[165] Текстът намеква вероятно за кожата, покрита с еленов косъм, която жреците, изпълнявайки заповедите на Тохил, трябвало да покажат на народите вместо истинските богове на кичеанците. ↑

[166] Да се забележи, че тримата богове говорят заедно на племената. ↑

[167] Неотъждествено. Преди завоюването на континента са известни видовете *Tabanus rufiventris*, *Tabanus occidentalis* и др. ↑

ЧЕТВЪРТА ЧАСТ

ГЛАВА I

И тъй, много народи се обособиха един по един, а различните клонове на племената се събираха и сдружаваха край пътищата, своите пътища, които бяха проправили.

Що се отнася до Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам, не се знаеше къде бяха. Но когато виждаха, че племената минаваха по пътищата, мигом започваха да викат навръх планините — надаваха вой на койот и крясък на дива котка и наподобяваха рев на пума и на ягуар.

И като виждаха племената тези неща, когато вървяха:

— Техните викове са викове на койот, на дива котка, на пума и на ягуар — казваха. — Искат да изглеждат пред всички племена, сякаш не са човеци, и правят това само за да ни измамат, нас, народите. Нещо желаят техните сърца. Вярно е, че не се плашат от това, което правят. Нещо възнамеряват с този рев на пума, с този рев на ягуар, който надават, щом видят един-двама човека да вървят; искат не друго, а да ни изстребят.

Всеки ден идваха (жреците) в своите домове и при своите жени, като носеха само челядта на осите и челядта на пчелите, за да ги дават на жените си.

Всеки ден идваха и пред Тохил, Ауйлиш и Хакауиц и казваха в сърцата си:

— Ето Тохил, Ауйлиш и Хакауиц. Само кръвта на елените и на птиците можем да им поднасяме; само ще си пускаме кръв от ушите и от ръцете. Да поискаме сила и мощ от Тохил, Ауйлиш и Хакауиц. Какво ще рекат за изстребването на народа, че един по един ги убиваме? — казваха помежду си, когато се отправяха към зора на Тохил, Ауйлиш и Хакауиц.

После си бодяха ушите и ръцете пред божеството, събираха своята кръв и я туряха в чашата, до камъка. Но истината е, че не бяха от камък, ами всеки се представяше с външността на момче.

Радваше ги кръвта на жреците и жертвоприносителите, когато идваха с тая изява на своя труд:

— Следвайте дирите им (на животните, които жертвопринасяха), там е спасението ви!

— Оттам дойде, от Тулан, когато ни донесохте — им казаха, — когато ви дадоха кожата, наречена Пасилисиб, намазана с кръв: нека се пролее нейната кръв и това да бъде дарението за Тохил, Ауйлиш и Хакауиц.^[168]

ГЛАВА II

Ето как Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам започнаха кражбата на хора от племената (от Уук-Амаг).

После дойде избиването на племената. Улавяха някого, когато вървеше самичък, или двама, когато вървяха, и не се знаеше кога го улавяха, и веднага отиваха да го жертвопринесат пред Тохил и Ауйлиш. Сетне поръсваха кръвта из пътя и слагаха главите им отделно на пътя. И казваха племената: „Ягуар ги е изял.“ И казваха тъй, защото следите, които оставяха, бяха сякаш от ягуар, макар те да не се показваха. Вече станаха много хората, които бяха отвлекли, ала племената разбраха това по-късно.

— Дали Тохил и Ауйлиш не се вмъкват между нас? Те трябва да са хранените от жреците и жертвоприносителите. Къде ли ще са техните домове? Да проследим стъпките им! — рекоха всички народи.

Тогава проведоха съвет помежду си. И почнаха да следят дирите на жреците и жертвоприносителите, но те не бяха ясни. Само стъпки на зверове, стъпки на ягуар се виждаха, но дирите не бяха ясни. Не бяха ясни първите дири, тъй като бяха обърнати, сякаш направени, за да се изгубят, и не беше ясен техният път. Образува се мъгла, образува се черен дъжд и стана много кално; и заръмя. Това виждаха народите пред себе си. И сърцата им се уморяваха да търсят и да ги преследват по пътищата, защото — нали толкова велико беше съществуването на Тохил, Ауйлиш и Хакауиц — се отдалечаваха чак дотам, навръх планините, в съседство с народите, които избиваха.

Тъй започна отвличането на хора, когато вещерите ловяха племената по пътищата и ги жертвопринасяха пред Тохил, Ауйлиш и Хакауиц; но своите (собствени) синове спасяваха там в планината.

Тохил, Ауйлиш и Хакауиц имаха външността на три момчета и вървяха поради вълшебната добродетел на камъка. Имаше една река, където се къпеха край брега на водата, и единствено там се появяваха. Затова се наричаше В Тохиловото къпалище и това беше името на реката.^[169] Много пъти племената ги виждаха, но те изчезваха начаса, щом биваха виждани от народите.

Чу се тогава вест къде се намират Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам и племената начаса проведоха съвет как да ги погубят.

На първо място племената поискаха да обсъдят как да победят Тохил, Ауйлиш и Хакауиц. И всички жреци и жертвоприносители (на племената) рекоха пред племената:

— Нека всички се вдигнат, да се призват всички, да няма нито една дружина, нито две дружини измежду нас, които да останат назад от другите.

Събраха се всички, събраха се много на брой и обмисляха помежду си. И рекоха, питайки се един друг:

— Как да направим, че да победим кичеанците-кауековци,^[170] по чиято вина чезнат нашите синове и подвластни? Не се знае как става унищожаването на хората. Ако трябва да загинем от тия похищения, тъй да бъде; а ако е толкова голяма мощта на Тохил, Ауйлиш и Хакауиц, тогава нека да бъде наш бог тоя Тохил! И дано да го вземете пленник! Не е възможно те да ни победят. Нима няма достатъчно мъже сред нас? А кауековци не са много — рекоха, когато бяха всички събрани.

И някои казаха, обръщайки се към племената, когато говориха:

— Кой е виждал тия, които се къпят в реката всеки ден? Ако те са Тохил, Ауйлиш и Хакауиц, ще победим първо тях, а сетне ще започнем да унищожаваме жреците и жертвоприносителите. — Това казаха неколцина от тях, когато говориха.

— Но как ще ги победим? — запитаха отново. — Ето по какъв начин ще ги победим. Понеже те имат външност на момчета, когато се показват във водата, нека идат две девизи, които да са наистина красиви и прелюбезни девизи, и да им се прииска да ги притежават — отвърнаха.

— Много добре. Да вървим прочее; да потърсим две чудесни девизи — възкликнаха и веднага отидоха да търсят дъщерите си. И наистина бяха прекрасни девизи.

После дадоха напътствия на девиците:

— Идете, дъщери наши, идете да перете дрехи на реката и ако видите трите момчета, съблечете се пред тях, и ако техните сърца ви пожелаят, повикайте ги! Ако ви рекат: „Можем ли да дойдем при вас?“ — „Да“, ще им отвърнете. А когато ви попитат: „Откъде идвате,

чий дъщери сте?“, ще отговорите: — „Дъщери сме на господарите.“ После ще им речете: „Дайте ни някакво ваше уверение.“ И ако след като са ви дали нещо, поискат да ви целунат по лицата, отдайте им се истински. А ако не се отдадете, ще ви убием. После нашите сърца ще бъдат задоволени.

Когато получите уверението, донесете го тук; и то ще бъде сигурният знак, по който да отсъдим, че те са се събрали с вас.

Тъй рекоха господарите, когато посъветваха двете девиси. Ето имената им: Шах се казваше едната от девиците, а другата Шпуч.^[171] И двете, наречени Шах и Шпуч, бяха пратени на реката, в къпалището на Тохил, Ауйлиш и Хакауиц. Това разпоредиха всички племена.

Тръгнаха веднага, добре нагиздени, и наистина бяха много красиви, когато отидоха там, гдето се къпеше Тохил,^[172] за да бъдат видени и за да перат. Когато те отидоха, господарите се зарадваха, понеже бяха изпратили своите две дъщери.

След като стигнаха на реката, започнаха да перат. Двете се бяха разголили вече и стояха до камъните, когато дойдоха Тохил, Ауйлиш и Хакауиц. Стигнаха там, до брега на реката, и малко се изненадаха, щом видяха двете девойки, които перяха, а момичетата се засрамирах тутакси, щом дойде Тохил. Ала Тохил не пожела двете девиси. И тогава ги запита:

— Откъде идвате?

Тъй рече на двете девиси и прибави: — Какво искате, че сте дошли чак тук, до брега на нашата вода?

А те отговориха:

— Господарите ни пратиха да дойдем тук. „Идете да видите лицата на Тохиловици и говорете с тях — ни казаха господарите — и после донесете сигурен знак, че сте им видели лицата“, ни бе казано. — Тъй говориха двете момичета, разкривайки целта на своето идване.

И така, племената искаха девиците да бъдат изнасилени от Тохилите нагуали.^[173] Но Тохил, Ауйлиш и Хакауиц рекоха, говорейки отново на Шах и Шпуч, че тъй се наричаха двете девиси:

— Добре, с вас ще вземете сигурен знак за нашия разговор. Почакайте малко, после ще го дадете на господарите — им казаха.

После се посъветваха жреците и жертвоприносителите и рекоха на Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам:

— Изрисувайте три плаща, нарисувайте върху тях символа на вашето същество, та да стигне до племената, и да ги вземат двете момичета, които перат. Дайте ги на тях — рекоха на Балам-Кице, Балам-Акаб и Махукутах.

Веднага тримата се хванаха да рисуват. Първо Балам-Кице нарисува един ягуар; изображението бе направено и нарисувано на повърхността на наметалото. После Балам-Акаб нарисува изображението на орел на повърхността на наметалото, а накрая навсякъде Махукутах нарисува земни пчели и оси, тяхното изображение и рисунки изписа върху плата. И довършиха своите рисунки тримата. Три парчета плат изрисуваха.

Тогава отидоха да предадат наметалата на Щах и Шпуч, тъй наречени, и рекоха им Балам-Кице, Балам-Акаб и Махукутах:

— Ето сигурен знак за вашия разговор, занесете го пред господарите. „Наистина Тохил говори с нас — ще кажете, — ето тук носим сигурен знак“, ще кажете, и да си облекат дрехите, които ще им дадете. — Това рекоха на девиците, когато ги изпратиха.

Те си отидоха веднага, като взеха тъй наречените изрисувани наметала.

Когато пристигнаха, изпълниха се с радост господарите, щом видяха лицата им и ръцете им, от които висеше това, което девиците бяха отишли да поискат.

— Видяхте ли Тохиловото лице? — ги запитаха.

— Да, видяхме го — отговориха Щах и Шпуч.

— Много добре. И носите уверението, нали? — попитаха господарите с мисълта, че то е знакът за тяхното съгрешение.

Тогава девойките разстлаха изрисуваните наметала, целите изписани с ягуари и с орли и изпълнени със земни пчели и с оси, нарисувани върху повърхността на плата, и те блестяха пред погледа. Веднага им се прииска да си ги сложат.

Нищо не му стори ягуарът, когато господарят си наметна върху плещите първата рисунка. После господарят си сложи втората рисунка с изображението на орел. Наметнат с нея, господарят се чувствуваше много добре, и тъй, въртеше се пред всички. После пред всички господарят махна своята дреха и си сложи третото изрисувано наметало. И ето че си метна земните пчели и осите, с които то беше изпълнено. Мигом земните пчели и осите му нажилиха месата. И като

не можеше нито да търпи, нито да понася жиленето на тварите, господарят се развика поради тварите, чиито изображения бяха нарисувани върху плата — Махукутаховата рисунка, третата, която бяха нарисували.

Тъй бяха победени. Веднага господарите сгълчаха девиците, наречени Щах и Шпуч:

— Що за дрехи са тия, които сте ни донесли? Откъде ги донесохте, бесовици? — рекоха на девиците, когато ги сгълчаха.

Всички народи бяха победени от Тохил.

И тъй, онова, което искаха те, бе Тохил да отиде да се забавлява с Щах и Шпуч и те да станат разпътници, защото вярваха племената, че ще им послужат за съблазън. Ала не бе възможно да го победят благодарение на ония дивни мъже: Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам.

ГЛАВА III

Тогава всички племена отново проведоха съвет.

— Какво ще правим с тях? Наистина е велико положението им — рекоха, когато се събраха пак на съвет.

— Добре тогава, ще ги издебнем, ще ги убием, ще се въоръжим с лъкове и стрели и с щитове. Нима не сме многобройни? Да няма сред нас нито един, нито двама, които да останат назад. — Тъй рекоха, когато провеждаха съвет.

И въоръжиха се всички народи. Много бяха воините, когато всички народи се събраха, за да ги убият.

В това време Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам бяха в планината Хакауиц, бяха на хълма с това име. Бяха там, за да спасят своите синове в планината.

И не бяха много хората им, нямаха многолюдие като многолюдието на народите. Малък беше планинският връх, гдето беше местонаходището им, и затова племената разпоредиха да ги убият, когато се събраха всички, струпаха се и се вдигнаха всички.

Така прочее се събраха всички народи, всички въоръжени с лъковете си и щитовете си. Не беше възможно да се преброи богатството на техните оръжия; много красив бе видът на всички предводители и мъже и наистина всички изпълняваха техните заповеди.

— Положително ще бъдат унищожени, а що се отнася до Тохил, ще бъде нашият бог, ще му се прекланяме, ако го хванем в плен — рекоха помежду си.

Но Тохил знаеше всичко и знаеха го също Балам-Кице, Балам-Акаб и Махукутах. Те чуваха всичко, що крояха, защото нито спяха, нито почиваха, откак се въоръжиха с оръжията си всички воители.

Веднага всички воители се вдигнаха и тръгнаха на път с намерение да се промъкнат през нощта. Ала не стигнаха, ами будоваха на път всички воители и после бяха разбити от Балам-Кице, Балам-Акаб и Махукутах.

Останаха всички да будуват по пътя и нищо не усетиха, докато заспаха накрая. Веднага започнаха да им скубят веждите и брадите; после им махнаха металните украшения от вратовете, накитите за главите и огърлиците им. И им махнаха метала от дръжките на техните копия. Направиха така, за да ги накажат и да ги унижат и да им дадат образец за могъществото на кичеанските хора.

Щом се разбудиха, понечиха да си вземат накитите за главите и жезлите, но вече ги нямаше техните накити и метала по дръжките.

— Кой ни е обрал? Кой ни е оскубал брадите? Откъде са дошли да ни откраднат нашите скъпоценни метали? — казваха всички воители. — Дали ще са тия бесове, които крадат хора? Ала не ще успеят да ни вдъхнат страх. Да влезем насила в техния град и тъй ще видим отново лицето на нашето сребро; това ще им сторим — казаха всички племена и всички наистина удържаха своята дума.

В това време бяха спокойни сърцата на жреците и жертвоприносителите навръх планината. И след като се бяха допитали с Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам, изградиха крепостна стена около своя град и го обкръжиха с дъски и тръни. После направиха едни кукли, които придобиха човешки образ, и ги туриха в редица върху стената, въоръжиха ги с щитове и със стрели и ги украсиха, като им сложиха метални накити по главите. Това сложиха на ония прости кукли и чучела, украсиха ги със среброто на племената, което бяха отнели на пътя, и с това украсиха куклите.

Направиха ровове околоръст града и веднага поискаха съвет от Тохил:

— Ще ни убият ли? Ще ни победят ли? — попитаха техните сърца Тохил.

— Не се наскърбявайте! Аз съм тук. И това ще им сложите. Не се бойте — каза той на Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам.

После им дадоха земните пчели и осите. Това отидоха да им донесат. А когато дойдоха, сложиха ги в четири големи кратуни, които поставиха около града. Затвориха земните пчели и осите в кратуните, за да воюват с тях против народите.

Градът беше заварден отдалеч, следен и наблюдаван от съгледвачите на племената. „Не са многобройни“ — казваха. Но видяха само куклите и чучелата, които поклащаха лъковете си и

щитовете си. Наистина имаха човешки вид, имаха наистина вид на бойци, когато ги видяха племената, и всички племена се възрадваха, защото видяха, че не бяха много.

Племената бяха твърде многобройни; не беше възможно да се преброят хората, воините и войниците, отиващи да убият Балам-Кице, Балам-Акаб и Махукутах, които бяха на планината Хакауиц — име на мястото, гдето се намираха.

Сега ще разкажем как стана тяхното идване.

ГЛАВА IV

Прочее бяха Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам, бяха всички заедно на планината с жените си и децата си, когато дойдоха всички воители и войници. Племената не се състояха нито от шестнадесет хиляди, нито от двадесет и четири хиляди мъже.^[174]

Обкръжиха целия град и викаха силно, въоръжени със стрели и с щитове, удряха барабани, надаваха боен вик, свиреха с уста, крещяха, подканяха към битка, когато дойдоха току до града.

Ала жреците и жертвоприносителите не се побояха, само ги гледаха от края на крепостната стена, гдето стояха в добър порядък с жените си и децата си. Мислеха само за усилията и крясъците на племената, когато те се качваха по полите на планината.

Вече малко оставаше да се нахвърлят върху входа на града, когато отвориша четирите кратуни, които бяха накрай града, когато излязоха земните пчели и осите, като пушилка излязоха от кратуните. И тъй воините загинаха от насекомите, които ги жилеха по гледците и им се лепваха по носовете, устата, краката и ръцете.

— Къде са — думаха — ония, които уловиха, които извадиха всички земни пчели и оси, дето са тук?

Направо отиваха да ги жилят по гледците, жужаха на орляци гадините над всеки човек; и замаяни от земните пчели и осите, вече не можаха да държат нито лъковете си, нито щитовете си, които бяха захлупени на земята.

Когато падаха, оставаха проснати в полите на планината и вече не усещаха, когато мятаха по тях стрели и ги раняваха с брадви. Само прости тояги използуваха Балам-Кице и Балам-Акаб. Жените им също се впуснаха да убиват. Само една част се завърна и всички племена удариха на бяг. Но довършиха, убиха първите, които хванаха; не бяха малцина мъжете, които умряха, и не умряха ония, които те мислеха да преследват, а ония, които насекомите нападаха. Не бе и храбро деяние, защото не умряха от стрелите и от щитовете.

Тогава се предадоха всички племена. Смириха се народите пред Балам-Кице, Балам-Акаб и Махукутах.

— Смилете се над нас, не ни убивайте! — възкликнаха.

— Много добре. Макар че заслужавате да умрете, ще станете (наши) подвластни за до живот — им рекоха.

Тъй нашите първи майки и бащи сломиха всички племена; и това стана там, на планината Хакауиц, както сега е наричана. Именно там първо отседнаха, там се размножиха и увеличиха, родиха своите дъщери, дадоха битие на своите синове, на планината Хакауиц.

Бяха прочее много доволни, когато победиха всички племена, които сломиха там, навръх планината. Тъй осъществиха сломяването на племената, на всички племена. След това отдъхнаха техните сърца. И рекоха на своите синове и дъщери, че когато поискали да ги убият, вече приближавал часът на тяхната смърт.

А сега ще разкажем за смъртта на Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам, тъй наречени.

ГЛАВА V

И нали вече предчувствуваха своята смърт и своя край, дадоха своите съвети на синовете си. Не бяха болни, не усещаха нито болка, нито предсмъртни мъки, когато оставиха своите наставления на синовете си.

Тя са имената на техните синове: Балам-Кице има двама сина, Кокаиб^[175] се наричаше първият, а Кокауиб^[176] беше името на втория син на Балам-Кице, дядото и бащата на кауековци.

А тя са двамата сина, които зачена Балам-Акаб, ето имената им: Коакул^[177] се наричаше първият от неговите синове, а Коакутек^[178] бе наречен вторият син на Балам-Акаб, от нихаибовци.

Махукутах има само един син, който се наричаше Коахау.^[179]

Тези тримата имаха синове, но Ики-Балам нямаше синове. Те бяха наистина жертвоприносителите и такива бяха имената на техните синове.

Тъй прочее се простиха с тях. Бяха заедно четиримата, когато изпяха „Камуку“, че тъй се наричаше песента, която изпяха, когато се простиха със синовете си.

— О синове наши! Ние се отиваме, ние се завръщаме; здрави наставления и мъдри съвети ви оставяме. А и вие, които дойдохте от нашата далечна родина о, съпруги наши! — рекоха на своите съпруги и с всяка една от тях се простиха. — Ние се връщаме при нашия народ, вече е на своето място Нашият господар на елените,^[180] изявен е на небето. Ще подемем завръщането, изпълнихме своето предназначение, нашите дни са свършени. Мислете прочее за нас, не ни изличавайте (от паметта си), не ни забравяйте. Отново ще видите своите бащини огнища и своите планини, установете се там, и тъй да бъде! Продължете своя път и пак ще видите мястото, откъдето дойдохме.

Тя думи изрекоха, когато се простиха. После Балам-Кице остави знака на своето съществуване:

— Това е един спомен, който оставям за вас. Това ще бъде вашата мощ. Аз се прощавам, изпълнен с тъга — добави. Тогава остави знака на своето съществуване, Писом-Гагал^[181] тъй наречен,

чието съдържание беше невидимо, защото беше обгърнато и не можеше да се разгърне; не се виждаше шевът, защото не се видя кога го увиха.

По този начин се простиха и веднага изчезнаха там, навръх планината Хакауиц.

Не бяха погребани нито от своите жени, нито от своите синове, понеже не се видя какво стана с тях, когато изчезнаха. Видя се ясно само тяхната раздяла и така Вързопът бе много скъп за тях. Това беше споменът за техните родители и незабавно изгориха копал пред тоя спомен за своите родители.

И тогава от господарите, които наследиха Балам-Кице, бяха сътворени хората, когато положиха началото дедите и родителите на кауековци; ала не изчезнаха техните синове, тъй наречените Кокаиб и Кокауиб.

Тъй умряха и четиримата, нашите първи деди и родители; тъй изчезнаха, оставяйки децата си на планината Хакауиц, там, гдето останаха техните синове.

И след като вече народите бяха подчинени и бе свършило тяхното величие, племената нямаха вече никаква мощ и всички живееха, отдадени да служат всекидневно.

Спомняха си за своите родители; велика беше за тях славата на Вързопа. Никога не го развързваха, а стоеше винаги навит и с тях. Вързоп на величието го нарекоха, когато превъзнесоха и сложиха име на дарохранителницата, която им оставиха техните родители като знак за своето съществуване.

Така прочее стана изчезването и краят на Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам, първите мъже, които дойдоха оттам, от другата страна на морето, откъдето изгрява слънцето. Отдавна бяха дошли тук, когато умряха, бяха вече много стари предводителите и жертвоприносителите, тъй наречени.

ГЛАВА VI

После решиха да отидат на изток с мисълта да изпълнят тъй поръката на своите родители, която не бяха забравили. Отдавна техните родители бяха умрели, когато племената им дадоха своите жени и се сродиха, когато тримата взеха жени.

И на тръгване казаха:

— Отиваме на изток, там, откъдето дойдоха нашите родители. — Тъй казаха, когато тръгнаха, тримата синове.

Кокаиб се наричаше единият и беше син на Балам-Кице, от какуековци. Тъй нареченият Коакутек беше син на Балам-Акаб, от ниаибовци, а третият, който се наричаше Коахау, беше син на Махукутах, от ахау-кичеанци.

Тези прочее са имената на ония, които отидоха там, отвъд морето; тримата заминаха тогава, и бяха дарени с ум и с опит, тяхното положение не беше на празномислещи мъже. Сбогуваха се с всичките свои братя и сестри, с роднините, и заминаха радостни. „Няма да умрем, ще се върнем“, казаха, когато тръгнаха, тримата.

Наистина минаха по морето, когато стигнаха там на изток, когато отидоха да приемат владението на царството, гдето пристигнаха. И това беше името на Господаря: Владетеля на изтока. Когато стигнаха пред господаря Накшит,^[182] че това беше името на великия господар, единственият върховен съдник на всички владения, той им даде знаците на царството и всички техни отличия. Тогава дойдоха знаците на ахпоповци и ахпоп-камховци, и тогава дойде знакът на величието и господарството на ахпоп и ахпоп-камха, а Накшит накрая им даде отличията на царското потекло, чиито имена са: балдахинът, престолът, костените флейти, чам-чамът, жълти мъниста, нокти на пума, нокти на ягуар, еленски глави и крака, наметки, охлювени раковини, тютюн, кратунки, папагалски пера, хоругви от пера на царска чапла, татам и кашкон.^[183] Всичко това донесоха дошлите, когато отидоха да получат отвъд морето рисунките от Тулан, рисунките, както наричаха онова, в което вписваха своите истории.

После, след като стигнаха своето селище, наречено Хакауиц, събраха се там всички тамубовци и илокабовци; всички племена се събраха и се изпълниха с радост, когато дойдоха Кокаиб, Коакутек и Коахау, които отново поеха там управлението на племената.

Възрадваха се рабиналите, какчикелите и тия от Цикинаха. Пред тях бяха показани знаците на господарското величие. Велико беше съществуването на племената, макар още да не беше се появила тяхната мощ. И бяха там в Хакауиц, бяха всички с дошлите от изток. Там прекараха много време, там, навръх планината, и бяха много на брой.

Там умряха и жените на Балам-Кице, Балам-Акаб и Махукутах.

Отидоха си после, напуснаха своята родина и потърсиха други места, гдето да се установят. Неизброими са местата, гдето се установиха, гдето престояха и на които дадоха име. Там се събраха и увеличиха нашите първи майки и нашите първи бащи. Тъй думаха древните, когато разказваха как обезлюдиха своя първи град, наречен Хакауиц, и отишли да основат друг град, който нарекли Чи-Киш.^[184]

Дълго време престояха в тоя друг град, гдето добиха дъщери и добиха синове. Там те бяха много на брой и планините, на всяка от които дадоха името на своя град, бяха четири. Задомиха дъщерите си и синовете си; само подаряваха дъщерите, а подаръците и приношенията, които им правеха, приемаха като цена за своите дъщери и така водеха щастливо съществуване.

Минаха после през всяко едно от заселищата^[185] на града, чиито различни имена са: Чи-Киш, Чичак, Хуметаха, Кулба и Кауинал. Тия бяха имената на местата, гдето спряха. И обследваха хълмовете и техните градове, и диреха незаселените места, понеже всички заедно бяха вече твърде многобройни.

Вече бяха мъртви отишлите на изток да получат господарството. Вече бяха стари, когато пристигнаха във всеки един от градовете. Не свикнаха с различните места, които прекосиха; много трудности и мъки изстрадаха и даже след много време не стигнаха до своето поселище дедите и родителите. Ето името на града, гдето стигнаха.

ГЛАВА VII

Чи-Исмачи е името на местонаходището на техния град, гдето бяха после и се установиха. Там развиха своето могъщество и построиха зидани сгради при четвъртото поколение владетели. И управляваха Коначе и Белехеб-Кех,^[186] галел-ахау. Веднага зацаруваха владетелите Котуха и Истаюл, тъй наречени, ахпоп и ахпоп-камха, които царуваха там в Исмачи, красивия град, който съградиха.

Само три велики дома съществуваха там в Исмачи. Нямаше ги тогава двадесет и четирите велики дома, само три бяха великите домове — един-единствен велик дом на кауековци, един-единствен велик дом на нихаибовци и един-единствен на ахау-кичеанци. Само двата имаха велики домове, двата клона на рода (кичеанци и тамубовци).

И бяха там в Исмачи с една-едничка мисъл, без вражди, без трудности, спокойно беше царството, нямаха ни разпри, ни свади — само мирът и щастието бяха в сърцата им. Нямаше завист, нямаха ревност. Тяхното величие беше ограничено, не бяха мислили да се възголемяват, нито да се ширят. Когато понечиха да го сторят, грабнаха щита там в Исмачи, и то само за да изявят своето господство, в знак на своето могъщество и в знак на своето величие.

Щом видяха това илокабовци, започна война от страна на илокабовци, които поискаха да отидат и да убият владетеля Котуха, желяейки да имат само един свой владетел. А що се отнася до господаря Истаюл, искаха да го накажат, да бъде наказан и умъртвен от илокабовци. Но тяхната завист не им послужи срещу владетеля Котуха, който се нахвърли върху тях, преди илокабовци да успеят да умъртвят владетеля.

Тъй започнаха метежът и раздорите на войната. Първо нападнаха града и дойдоха воините. Искаха разрухата на кичеанската раса, желяеха да господствуват те самички. Но само дойдоха да умрат, бяха уловени и паднаха в плен, и не бяха мнозина сред тях успелите да се измъкнат.

Веднага почнаха да ги жертвопринасят; илокабовци бяха жертвопринесени пред бога, и това бе възмездието за техните грехове, по заповед на владетеля Котуха. Мнозина бяха и ония, които изпаднаха в робство и слугинство; отидоха само да се предадат и да бъдат победени, загдето бяха разпоредили войната срещу господарите и срещу града. Техните сърца желяеха погубването и унищожението на расата и на владетеля на Киче, ала не го постигнаха.

По този начин се породиха жертвоприношенията на хора пред боговете, когато се води войната на щитовете, и тя бе причина да започне укрепяването на град Исмачи.

Там започна и се породиха тяхната мощ, защото господарството на владетеля на Киче беше действително голямо. Във всякакъв смисъл бяха дивни владетели; нямаше кой да господствува над тях, нито имаше някой, способен да ги унижи. И бяха също тъй творци на величието на царството, което бе основано там в Исмачи.

Там порасна страхът от техния бог, изпитваха боязън и се изпълниха с уплаха всички племена, големи и малки, които присъствуваха на идването на пленниците, които биваха жертвопринасяни и убивани за мощта и господарството на владетеля Котуха, на владетеля Истаюл и нихаибовци и ахау-кичеанци.

Само три клона на (кичеанския) род бяха там в Исмачи, че тъй се наричаше градът, и там започнаха също празненствата и буйните веселби по случай техните дъщери, когато идваха да ги искат за женитба. И така се събираха трите велики дома, от тях тъй наречени, и там пиеха своите напитки, там ядяха и своето ядене, което беше цената за техните сестри, цената за техните дъщери, и сърцата им се възрадваха, когато го вършеха; и ядяха и пиеха в големите домове.

— Тия са нашите благодарности и тъй проправяме пътя към нашето потомство и нашето поколение, това е изявата на нашето съгласие те да бъдат съпруги и съпрузи — казваха.

Там се отъждествиха и там получиха своите имена, разпределиха се на общности, на седем главни племена и на дялове.

— Да се обединим ние, кауековци, ние, нихаибовци, и ние, ахау-кичеанци — рекоха трите рода и трите велики дома.

За дълго време бяха там в Исмачи, докато намериха и видяха друг град и напуснаха Исмачи.

ГЛАВА VIII

След като се вдигнаха оттам, дойдоха тук в град Гумаркаах,^[187] име, което му дадоха кичеанците, когато дойдоха владетелите Котуха и Гукумац и всички господари. Бяха навлезли тогава в петото поколение хора от началото на цивилизацията и на заселването, началото на съществуването на нацията.

Там прочее мнозина направиха своите къщи и също тъй построиха божия храм; сред високата част на града го положиха, когато пристигнаха и се установиха.

После стана разрастването на тяхната империя. Бяха много и многобройни, когато проведоха съвет в своите велики домове. Събраха се и се разединиха, защото помежду им бяха възникнали раздори и съществуваха разногласия за цената на сестрите им и на дъщерите им и защото вече не пиеха своите напитки с тях.

Тази прочее бе причината да се разделят и да се обърнат един срещу друг и да си подхвърлят черепите на мъртъвците, да си ги подхвърлят помежду си.

Тогава се разделиха на девет семейства и след като бе свършила препирнята за сестрите и за дъщерите, изпълниха разпореждането да разделят царството на двадесет и четири велики дома, там, в град Гумаркаах, който бе благословен от господин епископа. По-късно градът бе напуснат.

Там се възвеличиха, там настаниха с блясък своите престоли и балдахини и разпределиха почестите между всички господари. Образуваха се девет семейства с деветимата господари от Кауек, девет с господарите от Нихаиб, четири с господарите от Ахау-Киче и две с господарите от Сакик.

Станаха твърде многобройни и мнозина бяха също ония, които следваха всекиго от господарите; тия бяха първите между техните подвластни и много бяха семействата на всеки господар.

Ще кажем сега имената на всеки един от господарите, на всеки един от великите домове. Ето прочее имената на господарите от Кауек. Първият от господарите беше Ахпоп,^[188] (после) Ахпоп-Камха,^[189]

Ах-Тохил,^[190] Ах-Гукумац,^[191] Ним-Чокох-Кауек,^[192] Попол-Уйнак-Читуй,^[193] Лолмет-Кехнай,^[194] Попол-Уйнак Па Хом Цалац^[195] и Учуч-Камха.^[196]

Тия прочее бяха господарите на кауековци, деветима господари. Всеки имаше свой велик дом. По-нататък ще се явят отново.

Ето господарите на нихаибовци. Първият беше Ахау-Галел, после идват Ахау-Ахцик-Уйнак, Галел-Камха, Нима-Камха, Учуч-Камха, Ним-Чокох-Нихаибаб, Ауйлиш, Яколатам, Уцам-поп-Саклатол и Нима-Лолмет-Иколтуш, деветимата господари на нихаибовци.

А що се отнася до ахау-кичеанци, тия са имената на господарите: Ахцик-Уйнак, Ахау-Лолмет, Ахау-Ним-Чокох-Ахау и Ахау-Хакауиц, четирима господари на ахау-кичеанци, по реда на техните велики домове.

И две бяха семействата на тия от Сакик, господарите Цутуха и Галел-Сакик. Тия двама господари имаха само един велик дом.

ГЛАВА IX

По тоя начин се допълниха двадесет и четиримата господари и просъществуваха двадесет и четирите велики дома. Тъй пораснаха величието и мощта на Киче. Тогава се възвеличи и господствува превъзходството на синовете на Киче, когато иззидаха града край овразите.

Дойдоха малките народи, големите народи пред особата на владетеля. Възвеличи се Киче, когато възникна неговата слава и царственост, когато се издигнаха божият дом и господарският дом. Ала те не ги направиха, нито в тях работиха, нито пък построиха своите къщи, нито направиха божия дом, защото бяха (направени) от техните синове и подвластни, които се бяха умножили.

И не стана нито с измама, нито с кражба, нито с насилствено отнемане, защото наистина всеки принадлежеше на господарите, а и много бяха техните братя и роднини, които се бяха събрали и се събираха да чуят заповедите на всекиго от господарите.

Наистина ги обичаха и беше голяма славата на господарите; и беше на голямо уважение денят, в който се бяха родили господарите, за техните синове и подвластни, когато се умножиха обитателите на полето и на града.

Но пък не всички племена дойдоха да се предадат, нито пък паднаха в битка (обитателите на) полята и градовете, ами се възвеличиха поради чудните господари, владетеля Гукумац и владетеля Котуха. Наистина Гукумац беше дивен владетел. Седем дни се качваше на небето и седем дни вървеше, за да слезе в Шибалба; седем дни се превръщаше в змия и наистина ставаше змия; седем дни се превръщаше в орел, седем дни се превръщаше в ягуар — наистина видът му биваше на орел и на ягуар. Други седем дни се превръщаше в съсирена кръв и биваше само кръв в покой.

Наистина чудно беше естеството на тоя владетел и всички останали господари се изпълваха с уплаха пред него. Разнесе се вестта за дивното естество на владетеля и я чува всички господари на народите. И това бе началото на величието на Киче, когато владетелят

Гукумац даде тия изяви на своето могъщество. Не се изгуби неговият образ в паметта на синовете му и внуците му. И не стори това, за да имало чуден владетел; направи го само за да може да господствува над всички народи, като доказателство, че само един беше призван да бъде водител на народите.

Бе четвъртото поколение владетели това на дивния владетел, наречен Гукумац, който бе също тъй ахпоп и ахпоп-камха.

Останаха приемници и потомци, които царуваха и владяха и които заченаха свои синове и направиха много неща. Бяха родени Тепепул и Истаюл, чието царуване бе петото поколение владетели, и също тъй всяко от поколенията на тия господари има приемничество.

ГЛАВА X

Ето сега имената на шестото поколение владетели. Бяха двама велики владетели, Гаг-Кикаб се наричаше първият владетел, а другият — Кауисимах, и направиха големи дела и възвеличиха Киче, защото наистина бяха с изумително естество.

Ето опустошаването и разделянето на полята и градовете на съседните нации, малки и големи. Между тях беше страната, която някога е била отечество на какчикелите, сегашната Чууила,^[197] и на тия от Рабинал,^[198] Памака,^[199] отечеството на тия от Каоке,^[200] Сакабаха,^[201] и градовете на тия от Сакулеу,^[202] на Чууи-Микина,^[203] Шелаху,^[204] Чууа-Цак^[205] и Цолохче.^[206]

Тия (народи) ненавиждаха Кикаб. Той води война с тях и наистина завладя и опустоши нивите и градовете на рабиналите, какчикелите и на тия от Сакулеу, дойде и победи всички народи и далече понесоха своите оръжия Кикабовите войници. Едно-две племена не донесоха данък и тогава се нахвърли върху всички градове и стана нужда да занесат данъка пред Кикаб и Кауисимах.

Заробиха ги, бяха ранени и приковани със стрели о дърветата и вече нямаха слава, нямаха мощ. Тъй стана разрушаването на градовете, които бяха мигом сринати до основи. Подобно гърма, който ранява и троши скалата, тъй в миг изпълни с ужас победените народи.

Срещу Колче, като знак на град (разрушен) от него, сега има вулкан от камъни, които са били почти разсечени сякаш с острие на брадва. Там е, на брега, наречен Петатаюб,^[207] и хората, които минават, могат да го виждат ясно и днес като свидетелство за храбростта на Кикаб.

Не можаха нито да го убият, нито да го победят, защото наистина беше храбър мъж и всички народи му отдаваха дан.

И след като всички господари проведеха съвет, отидоха да укрепват овразите и градовете, след като бяха завладели градовете на всички племена. После излязоха стражите да наблюдават врага и основаха нещо като селища в завзетите места. „Ако случайно

племената отново завземат града“ — казаха, когато се събраха на съвет всички господари.

Веднага излязоха по стражниците си. „Те ще бъдат като наши укрепления и наши поселения, наши крепостни стени и защити; тук ще бъде проверена нашата храброст и нашето мъжество“ — казаха всички господари, когато се отправиха към мястото, посочено на всяка общност, за да воюва с враговете.

И след като всички господари проведоха съвет, отидоха да укрепяват овразите и градовете.

— Идете там, защото вече са наша земя! Не се бойте, ако все още има врагове и те дойдат при вас да ви убиват; елате бързо да направите донесение и аз ще отида да ги умъртвя! — рече им Кикаб, когато ги изпрати всички в присъствието на галел и ахцик-уйнак.^[208]

Тръгнаха тогава стрелците с лъкове и прашкаджиите, тъй наречени. Тогава се разпределиха дедите и бащите на цялата кичеанска нация. Бяха във всяка една от планините и бяха като стражи на планините и като пазители на стрелите и прашките и часови на войната. Не бяха нито от различен произход, нито имаха различен бог, когато отидоха. Само отиваха да укрепят градовете си.

Излязоха тогава всички тия от Ууила,^[209] тия от Чулимал, Сакия, Шахбакйех, Чи-Темах, Уахшалахух и тия от Кабракан,^[210] Чабикак-Чи-Хунахпу и тия от Мака,^[211] тия от Шоябах,^[212] тия от Сакабаха,^[213] тия от Сияха,^[214] тия от Микина,^[215] от Шелахух^[216] и тия от крайбрежието. Излязоха като стражи на войната, да бранят земята, когато отидоха по заповед на Кикаб и Кауисимах, (които бяха) ахпоп и ахпоп-камха, и на галел и на ахцик-уйнак, които бяха четиримата господари.

Бяха изпратени да бдят за враговете на Кикаб и Кауисимах, имена на владетелите, и двамата от дома на Кауек, от Кеема, име на господаря на нихаибовци. и на Ачак-Ибой, име на господаря на ахау-кичеанци. Това бяха имената на господарите, които ги изпратиха и проводиха, когато заминаха техните синове и подвластни в планините, във всяка една от планините.

Отидоха веднага и доведоха пленници, доведоха затворници пред взора на Кикаб, Кауисимах, галел и ахцик-уйнак. Воюваха стрелците с лъкове и с прашки, като взеха пленници и затворници. Герои бяха защитниците на стражниците и господарите им дадоха и предоставиха

техните награди, когато те дойдоха да предадат всички свои пленници и затворници.

После се събраха на съвет по заповед на господарите, ахпоп, ахпоп-камха, галел и ахцик-уйнак, и разпоредиха и рекоха, че тези, които първи бъдат там, ще имат сановничеството на представители на своето семейство.

— Аз съм ахпоп! Аз съм ахпоп-камха! Мой ще бъде санът на ахпоп; а твой, ахау-галел, ще бъде санът на галел — рекоха всички господари, когато проведоха своя съвет.

Същото извършиха тамубовци и илокабовци; същото беше положението на трите общности на Киче, когато за пръв път назначиха военачалници и направиха благородници техни синове и подвластни. Такова бе последствието от допитването. Ала не бяха направени военачалници тук, в Киче. Имат си име планините, гдето бяха направени военачалници за пръв път синовете и подвластните, когато ги изпратиха всички, всеки в неговата планина, и се събраха всички. Шибалах и Шекамаш са имената на планините, гдето бяха направени военачалници и получиха своите длъжности. Това се случи в Чулимал.

Тъй стана назначаването, повишаването и отличаването на двадесетте галеловци, на двадесетте ахпоповци, които бяха назначени от ахпоп и ахпоп-камха и от галел и ахцик-уйнак. Получиха своите сановничества всички галел-ахпоповци, единадесет ним-чокоховци, галел-ахауовци, галел-сакиковци, галел-ачиховци, рахпоп-ачиховци, рахцалам-ачиховци, уцам-ачиховци — имена, които получиха воините, когато им повериха званията и отличията на техните престоли и седала, бидейки първите синове и подвластни на кичеанската нация, нейните стражи, нейните съгледвачи, стрелци с лъкове, прашкаджии, крепостни стени, врати, укрепления и твърдини на Киче.

Тъй сториха и тамубовци и илокабовци; назначиха и направиха благородници първите синове и подвластни, които имаше във всяко място.

Този прочее бе произходът на галел-ахпоповци и на сановете, които съществуват сега във всяко едно от тия места. Такъв бе техният произход, когато възникнаха. От ахпоп-камха, от галел и ахцик-уйнак се появиха.

ГЛАВА XI

Ще кажем сега името на божия дом. Домът беше обозначаван също тъй с името божие. Великата Тохилова сграда беше името на сградата на Тохиловия храм, на кауековци. Ауйлиш беше името на сградата на Ауйлишовия храм, на нихаибовци, а Хакауиц беше името на храма на бога на ахау-кичеанци.^[217]

Цутуха, която се вижда в Кахбаха, е името на една голяма сграда, гдето имаше камък, пред който се прекланяха всички господари на Киче и пред който се прекланяха също всички народи.^[218]

Народите правеха изпърво своите жертвоприношения пред Тохил и после отиваха да поднесат своите почитания на ахпоп и на ахпоп-камха. После отиваха да поднесат своите богати пера и своята дан пред владетеля. А владетелите, издържани от тях, бяха ахпоп и ахпоп-камха, които бяха завладели техните градове.

Велики господари и дивни мъже бяха изумителните владетели Гукумац и Котуха и изумителните владетели Кикаб и Кауисимах. Те знаеха дали ще стане война и всичко беше ясно пред очите им; виждаха дали ще има мор или глад, дали ще има размирия. Знаеха добре, щото имаше къде да могат да го видят, щото съществуваше една книга, от тях наречена „Попол Вух“.

Ала не само с това беше велико положението на господарите. Велики бяха и техните пости. И тази бе цената за тяхното създаване и цената за тяхното царуване.^[219] Постеха дълго време и правеха жертвоприношения на своите богове. Ето как постеха: деветима постеха, а други деветима правеха жертвоприношения и горяха благовоние. Още тринадесет мъже постеха, други тринадесет правеха приношения и горяха благовоние пред Тохил. Пред своя бог се хранеха единствено с плодове — сапоти, бели сапоти и хокоти. И нямаха питки, които да ядат.

Било седемнадесет мъже, които правеха жертвоприношението, или десет, които постеха, наистина не ядяха. Изпълняваха своите велики предписания и тъй доказваха своето господарско положение.

Също нямаха и жени, с които да спят, ами се държаха самички, в пост. Бяха в божия дом, по цял ден бяха в молитви, горяха благовоние и правеха жертвоприношения. Тъй прекарваха от привечер до предутро, стенойки в сърцата си и в гърдите си и молейки се за щастието и живота на своите синове и подвластни, а също тъй за своето царство, и вдигаха лица към небето.

Ето молбите им към техния бог, когато се молеха; и това умоляваха техните сърца:

„О ти, красоте на деня! Ти, Хуракане; ти, Сърце на небето и на земята! Ти, дарителю на богатствата и дарителю на дъщерите и на синовете! Извърни насам своята слава и своето богатство; предостави живот и развитие на моите синове и подвластни; нека се множат и растат тия, които ще те хранят и издържат; тия, които те призовават по пътищата, по полята, край бреговете на реките, в овразите, под дърветата, под увивните.

Дай им техните дъщери и техните синове. Да не срещат нито нещастие, нито неволя, да не се промъкна измамникът нито зад тях, нито пред тях. Да не падат, да не бъдат ранявани, да не блудствуват, нито да бъдат осъждани от правосъдието. Да не падат нито по надолнището, нито по нагорнището на пътя. Да не срещат спънки нито зад себе си, нито пред себе си, нито нещо, което да ги удари. Отдай им добри пътища, хубави пътища, равни пътища. Да нямам нито неволя, нито нещастие по твоя вина, по твое вълшебство.

Да бъде добро битието на тия, които ти дават издръжката и храната в устата ти, в твое присъствие, на теб, Сърце на небето, Сърце на земята, Вързоп на царствеността. И ти, Тохиле; ти, Ауйлише; ти, Хакауице, своде небесен, повърхносте земна, четирите ъгли, четирите посоки. Да има само мир и спокойствие пред устата ти, в твое присъствие, о Боже!“

Тъй (говореха) господарите, докато вътре постеха деветимата мъже, тринадесетте мъже и седемнадесетте мъже. Постеха през деня и стеноеха сърцата им за техните синове и подвластни и за всички техни жени и техни синове, когато всеки един от господарите правеше своето жертвоприношение.

Тази беше цената за щастливия живот, цената за мощта, сиреч властта на ахпоп, ахпоп-камха, галел и ахцик-уйнак. Двама по двама

влизаха (в управлението) и се редуваха едни други, за да носят бремето на народа и на цялата кичеанска нация.

Един и общ бе произходът на тяхната традиция и произходът на обичая да се поддържа и храни, и също един бе произходът на традицията и на подобните обичаи на тамубовци и илокабовци, и рабиналите и какчикелите, на тия от Цикинаха, от Тухалаха и Учабаха. И бяха един и общ ствол (едно общо семейство), когато слушаха там в Киче това, което всички те вършеха.

Ала не само така царуваха. Не праросваха даровете на тия, които ги хранеха и издържаха, ами ги ядяха и пиеха. Не ги и купуваха: бяха спечелили и изтръгнали своите владения, своята мощ и своето господство.

И не само завоюваха полята и градовете; малките народи и големите народи платиха многобройни откупи; донесоха скъпоценни камъни и метали, донесоха пчелен мед, гривни, гривни с изумруди и други камъни, и донесоха сплитки, направени от сини пера^[220] — данък на всички народи. Дойдоха пред взора на изумителните владетели Гукумац и Котуха и пред Кикаб и Кауисимах, ахпоп, ахпоп-камха, галел и ахцик-уйнак.

Не бе малко онова, което сториха, не бяха малко народите, които завладяха. Много клонове на народите дойдоха да плащат данък на Киче; изпълнени с болка дойдоха да го предават. Обаче тяхната власт не порасна бързо. Гукумац положи началото на възвеличаването на царството. Такова бе началото на неговото възвеличаване и на възвеличаването на Киче.

А сега ще изредим поколенията на господарите и техните имена, повторно ще назовем всички господари.

ГЛАВА XII

Прочее ето поколенията и реда на всички царства, които се зародиха с нашите първи деди и нашите първи родители, Балам-Кице, Балам-Акаб, Махукутах и Ики-Балам, когато се появи слънцето и се появиха месецът и звездите.

Сега прочее ще дадем начало на поколенията, на реда на царуване, от началото на тяхното потекло, както встъпваха един след друг господарите, от тяхното встъпване до тяхната смърт; всяко поколение господари и предходници, както и господари на града, всички и всеки един от господарите. Тук прочее ще се яви особата на всеки един от господарите на Киче.

Балам-Кице, ствол на кауековци.

Кокауиб, второ поколение от Балам-Кице.

Балам-Коначе, с когото започна званието ахпоп, трето поколение.

Котуха и Стаюб, четвърто поколение.

Гукумац и Котуха, начало на изумителните владетели, които бяха петото поколение.

Тепепул и Истаюл, от шестото коляно.^[221]

Кикаб и Кауисимах, седмото потекло на царството.^[222]

Тепепул и Стаюб, осмо поколение.

Текум и Тепепул, девето поколение.^[223]

Уахшаки-Каам^[224] и Кикаб, десето поколение владетели.

Уукуб-Нох и Кауутепеч, единадесето коляно владетели.^[225]

Ошиб-Кех и Белехеб-Ци, дванадесето поколение владетели. Те царуваха, когато дойде Донадю и бяха обесени от кастилците.^[226]

Текум и Тепепул, които плащаха дан на кастилците; те оставиха синове и бяха тринадесето поколение владетели.^[227]

Дон Хуан де Рохас и дон Хуан Кортес, четиринадесето поколение владетели, бяха синове на Текум и Тепепул.

Тия прочее са поколенията и редът на царуване на господарите ахпоп и ахпоп-камха от Кауек.

А сега ще назовем отново родовете. Тия са великите домове на всеки един от господарите, които следват ахпоп и ахпоп-камха. Тия са

имената на деветте родове на Кауек, на деветте велики домове, и тия са званията на господарите на всеки един от великите домове:

ахау-ахпоп, велик дом. Куха беше името на този велик дом;
ахау-ахпоп-камха, чийто велик дом се наричаше Цикинаха;
ним-чокох-кауек, велик дом;
ахау-ах-тохил, велик дом;
ахау-ах-гукумац, велик дом;
попол-уйнак-читуй, велик дом;
лолмет-кехнай, велик дом;
попол-уйнак пахом цалац шкушеба, велик дом;
тепеу-яки, велик дом.

Тия прочее са деветте родове на Кауек. И бяха твърде многобройни синовете и подвластните на племената, когато следваха тия девет велики домове.

Ето деветте велики домове на нихаибовци. Но първо ще кажем потеклото на царството. От един общ ствол се родиха тия имена, когато започна да грее слънцето, в началото на светлината.

Балам-Акаб, първи дядо и баща.

Коакул и Коакутек, второ поколение.

Кочахук и Коцибаха, трето поколение.

Белехеб-Кех I, четвърто поколение.

Котуха (I), пето поколение владетели.

Баца, шесто поколение.

Истаюл, седмо поколение владетели.

Котуха (II), осмо коляно на царството.

Белехеб-Кех (II), девето коляно.

Кема, тъй наречен, десето поколение.

Ахау-Котуха, единадесето поколение.

Дон Крестобал, тъй наречен, който господарствува по време на кастилците.

Дон Педро де Роблес, сегашният ахау-галел.

И тъй, тия са всички владетели, които произлязоха от ахау-галеловци. Сега ще назовем господарите на всеки един от великите домове:

Ахау-Галел, първият господар на нихаибовци, родоначалник на велик дом;

Ахау-Ахцик-Уйнак, велик дом;

Ахау-Галел-Камха, велик дом;
Нима-Камха, велик дом;
Учуч-Камха, велик дом;
Ним-Чокох-Нихаиб, велик дом;
Ахау-Ауйлиш, велик дом;
Яколатам, велик дом;
Нима-Лолмет-Иколтуш, велик дом.

Тия са прочее великите домове на нихаибовци; тия бяха имената на деветте родове на нихаибовци, тъй наречени. Многобройни бяха родовете на всеки един от господарите, чиито имена обозначихме първо.

Ето сега потомството на ахау-кичеанци, бидейки техен дядо и баща Махукутах, първият човек.

Коахау, име на второто поколение владетели.

Каглакан.

Кокосом.

Комахкун.

Укуб-Ах.

Кокамел.

Коябакох.

Уйнак-Бам.

Тия бяха ахау-кичеанци; този е редът на техните поколения.

Ето сега имената на господарите, които съставят великите домове; имаше само четири велики дома;

Ахцик-Уйнак-Ахау се наричаше първият господар на велик дом;

Лолмет-Ахау, втори господар на велик дом;

Ним-Чокох-Ахау, трети господар на велик дом;

Хакауиц, четвъртият господар на велик дом.

Четири бяха прочее великите домове на ахау-кичеанци.

Имаше прочее трима Ним-Чокох, които бяха смятани за отци (облечени във власт) от всички господари на Киче. Събраха се тримата Чокоховци, за да представят разпорежданията на майките, разпорежданията на бащите. Велико беше положението на тримата Чокоховци.

И тъй, бяха Ним-Чокох от кауековци, Ним-Чокох от нихаибовци, който беше вторият, и Ним-Чокох-Ахау от ахау-кичеанци, който беше

третият Ним-Чокох, или тримата Чокоховци, като представляваше всеки своя род.

И това бе съществуването на кичеанците, защото вече не може да се види (книгата „Попол Вух“), която имаха някога владетелите,^[228] понеже изчезна.

Така прочее свършиха всички от Киче, който се нарича Санта Крус.^[229]

БЕЛЕЖКИ КЪМ ЧЕТВЪРТА ЧАСТ

[168] Въпреки своята несвързаност и много неясен смисъл, тая глава, изглежда, е уводът към унищожаването на племената от Уук Амаг (Uuc Amag), врагове на кичеанците, които жреците възнамерявали да жертвопринесат по начина, който били научили на север, както ще се види в следващите глави. ↑

[169] Брасьор посочва едноименната река на пет-шест левги северно от Кубулко, по пътя за Хоябах, по билото на планината, разделяща двете поселища. ↑

[170] Кауековци били най-важният и многоброен род в кичеанското царство. ↑

[171] На какчикелски Щан (Ixtan) е момиче. Чпоч (Ichpoch) на науатълски означава също момиче, според Брасьор. В „Акт на тотонипаканските господари“ се появява още една девойка, която се нарича Кибацинах (Quibatzunah) — добре натъкмената или нагиздената. По-логично е да се мисли, че проведеното от племената пратеничество се състояло от три сирени, тъй като боговете, които трябвало да бъдат съблазнени, също били трима. ↑

[172] На това място Тохил отново става събирателно име. ↑

[173] Съобразно вярванията на кичеанците, младежите, появили се в Тохилово кърпалище, били възплъщение на боговете в човешки образи, а телесното им представяне — тяхното друго „аз“. Нагуал бил човек или животно, в което индианците се превръщали по своя воля.#36

#36 *Нагуалство или науалство, наоалство (от астекски nahualli — вещица) — вярване у различни древни месоамерикански народи във възможността божество или човек да се превръща в друго същество; според маянците това е достъпно и за някои животни. Нагуал е както превъплътяващият се, така и превъплътеният, духовете, покровители на народи; календарните знаци, под които хората се раждат (вярвало се, че се установява връзка между родения и някое животно, у което се повтарят болестите, прежеждията, смъртта на човека).* ↑

[174] Буквално — торбата или чувалът, в който се пазело какаото и който съдържал осем хиляди зърна. Равностойно е на маянското шикипил (xiquipil). Текстът разкрива, че войската на племената наброявала над двадесет и четири хиляди души. ↑

[175] Кокаиб (Qocaib) — ко (co) — съм; каиб (caib) — две. Който е с две личности. Хименес го нарича „който много се украсява“. ↑

[176] Кокауиб (Qocavib) — иб (ib) — същественото на тялото. Който е с двойна телесна външност. ↑

[177] Коакул (Qoacul) — кул (cul) — глас. Пеещият. ↑

[178] Коакутек (Qoacutec) — кут (cut) — правя каша от кал, тиня; ек (ec) — черен. Строителят. ↑

[179] Коахау (Qoahau) — главният, господарят. ↑

[180] У маянците, също както у кичеанците, господарят или стопанинът на елените е символ на изчезване и раздяла. В Юкатан го наричат Юмилсех (Yumilseh) — Господаря елен. ↑

[181] Писом-Гагал (Pizom-Gagal) — Могъщият вързоп, според Естрада Монрой. Много изследователи тълкуват тайнствения знак като загърнатото в плат мумифицирано тяло на прародителя. ↑

[182] Накшит (Nacxit) е съкратеното име, което кичеанците и какчикелите давали в своите истории на Владетеля на изтока, самия Топилцин Акшитъл Кецалкоатъл (Topiltzin Acxitl Quetzalcoatl), прочутия толтекски владетел, който, принуден да напусне своите владения на север, се преселил в края на X век в юкатанските земи (Изтока в старинните ръкописи), основал град Маяпан и повторно заселил Чичен-Ица, цивилизовал полуострова и щом изпълнил мисията си, заминал там, откъдето бил дошъл. Приказният Тлапалан (Tlapallan), където, както се разказва, се преселил великият самодържец, бил страната, простираща се на изток от Шикаланко (Xicalanco), сиреч крайбрежната област и съвременните мексикански щати Табаско, Кампече и Юкатан. В юкатанските летописи или книги „Чилам Балам“ се пророкува, че Кукулкан-Кецалкоатъл, наричан в посочените документи Накшит-Шучит (Nacxit-Xuchit), ще се върне. ↑

[183] Чам-чам (cham-cham) — чам (cham) — удрям. Който се удря и удря. Барабан, направен от кухо борово дърво, чиито краища са покрити с щавена кожа, опъната с върви.

Охлювени раковини — черупки на големи морски охлюви, от които маянците изрязвали различни китила и други предмети.

Кашкон (сахсон) — сечиво, използвано, според Естрада Монрой, за нараняване при церемониални покаяния; според Вилякорта това е ножът от бял кремък, употребяван при жертвоприношения. ↑

[184] Чи-Киш (Chi-Quix) — ч (ch) — негов; киш (quix) — трън. Трънлив. ↑

[185] Маянският град не бил средоточен и обединен, както съвременният. Имал „ядро“, където се намирили обществените сгради с религиозно, политическо, управленческо предназначение; там били и жилищата на първенците. Останалото население обитавало своеобразни „сателитни заселища“ от прътени и пръстени колиби, разположени околоръст ядрото и повече или по-малко отдалечени от него и помежду си. Ресинос ги нарича „квартали“ (barrios), а Бургес и Шек „села, градчета“ (pueblos). ↑

[186] Белехеб-Кех (Beleheb-Queh) — белехеб (beleheb) — девети. Девети елен. ↑

[187] Според Хименес името Гумаркаах (Gumarcaah) означава изгнили колиби; превеждайки го на своя език, мексиканците нарекли града Утатлан — място с тръстики. При идването на испанците бил най-значителният град в Централна Америка. ↑

[188] Самодържецът. ↑

[189] Заместникът на самодържеца, предопределен да го наследи. ↑

[190] Жрецът на Тохил. ↑

[191] Жрецът на Гукумац. ↑

[192] Великият избраник на Кауек. ↑

[193] Съветникът Читуй (Chituy), министър ковчежник. ↑

[194] Бирникът или сметководителят и събирачът на данъци. ↑

[195] Съветникът за дългата игра на топка. Имало различни видове игра на топка, не е установено точно какви. ↑

[196] Управителят, според Брасьор. ↑

[197] „В копривите“ — име, което мексиканците превели с равнозначното Чичикастенанго, просъществувало до ден днешен. ↑

[198] Селището Рабинал. ↑

[199] Днес Сакуалпа край планините Хоябах. ↑

[200] Нацията каоке (Саоке), навярно представяна от сегашните градчета Санта Мария и Сантяго Кауке. ↑

[201] Днес Сан Андрес Сакабаха. ↑

[202] „Бяла земя“ — крепост на мамския народ край някогашното селище Чинабхул, днес Уеуетенанго. ↑

[203] „Върху горещата вода“ — днес Тотоникапан, мексиканско име със същото значение, както Атотонилко в щата Халиско, Мексико. ↑

[204] „Под десетте елена или предводители“ — старинният град Кулаха на мамския народ, днес Кесалтенанго. ↑

[205] „Срещу крепостта“ — днес Момостенанго. ↑

[206] „Бъзът“ — днес Санта Мария Чикимула, недалеч от Санта Крус в Киче. ↑

[207] Брегът Петатауб (Petataub) очевидно е Тихоокеанското крайбрежие, където днес съществува гватемалското селище Аютла, до границата с Мексико. ↑

[208] Ахау-галелът бил предводителят на дома на нахаибовци, ахцик-уйнакът бил водител на дома на ахау-кичеанци. ↑

[209] Чууила, днес Чичикастенанго. Както в ръкописа „Истории за произхода на индианците“, така и в „Актовете на дома Ишкуин-Нихаиб“, жителите на това селище са наричани ах-ууила. ↑

[210] Понастоящем Кабрикан, селище в департамента Кесалтенанго. ↑

[211] Панака, днес Сакуалпа, селище в департамента Киче. ↑

[212] Сегашното Хоябах. ↑

[213] Днес Сан Андрес Сакабаха. ↑

[214] Сияха или Сиха — древно име на селището, известно днес с името Санта Катарина Щлахуакан. ↑

[215] Тотоникапан. ↑

[216] Кесалтенанго. ↑

[217] Домовете или храмовете на кичеанските богове били разрушени след напускането на града. Камъкът и другите материали, извадени от развалините на Утатлан, послужили за построяване на сградите в Санта Крус, съседния град, основан от испанците. Сред разваините на древната кичеанска столица стоят само останките от жертвоприносилището или храма на Тохил. ↑

[218] Цутуха (Tzutuha) — цветна вода или извор. Кахбаха (Cahbaha) — къща за жертвоприношения или жертвоприносище. Името на това място има голяма прилика с името на селището,

известно днес като Сан Андрес Сакабаха, разположено близо до Санта Крус в Киче. ↑

[219] Според текста кичеанците пазели пълни пости. У мексиканците това било всеобща практика, ала не толкова строга, защото ядели нещо леко веднъж през деня и веднъж през нощта. ↑

[220] Рашон (гахон), или котинга (Cotinga) споделял с кецала — гук (guc), честта да украсява с перата си боговете на владетелите; красивите небесносини пера на рашона били връзвани на възел и тогава се наричали пицох рашон (rixoh ггахон) — съшити пера, израз, който Сунига („Кастилско-покончийски речник“), обяснява, като казва, че „перата са преплетени и връзани с много тънък конец, много сръчно, и образуваните гирлянди от тия сини пера използват в танците си и ги пристягат на слепоочията и челото“. ↑

[221] Тепетъл пул (Tepetl pul) — мексикански думи, означаващи каменен хълм. ↑

[222] Каг-Кикаб (Cag-Quicab) — многоръкият, тълкува Хименес. Може да бъде „огнеръкият“. Кауисимах (Cavizimah) — който се украсява с остри'я като копия или стрели (на науатълски иц, itz), според Хименес. Кикаб и Кауисимах били велики завоеватели, подчинили всички народи от вътрешността на Гватемала, както се разказва обширно в глава X на тази част. ↑

[223] По време на тия владетели, казва Хименес, въстанали какчикелите (покорени преди това от Кикаб). Според „Записките“ на какчикелите кичеанците били победени от тях в Шимче, а техните владетели били взети пленници и принудени да предадат боговете си. ↑

[224] Осем увивни растения. Както забелязва Брасьор, това е превод на мексиканското име Чикуйей Малинали (Chicuey Malinali) — дванадесети ден от астекския календар. Според Хименес при управлението на тия принцове станала случката с индианеца какчикел, която кичеанците припомнят в своя танц, наречен „Киче Уйнак“ (Quiche Vinac). Този индианец, който навярно бил син на какчикелския владетел, ходел нощем да обижда гръмогласно кичеанския владетел, а когато най-сетне го уловили и щели да го жертвопринесат, възвестил идването на испанците с тия думи: „Знайте, че ще дойде време, когато ще се отчаеете от бедствията, които ще ви сполетят, а онзи мама кайшон (mata caixon — огорчен старец, прозвище, насочено към владетеля) също ще умре, и знайте, че мъже, не голи като нас, а облечени от глава

до пети и въоръжени, ще разрушат тия сгради и те ще станат обиталище на кукумявки и диви котки и ще секне цялото това величие на този двор.“ ↑

[225] Укуб-Нох (Vucub-Noh) — 7 Нох, ден от календара. Кауутепеч (Cautepech) — украсен с халки, казва Хименес, понеже този владетел обикновено използвал тия украшения. ↑

[226] Ошиб-Кех (Oxib-Queh) — 3 Елен; Белехеб-Ци (Beleheb-Tzi) — 9 Куче — това са дни от календара. Мексиканците нарекли владетеля Белехеб-Ци Чиконауи-Оселотъл (Chiconavi-Ocelotl), сиреч 9 Ягуар, и оттам дошло името Чигнауиселут (Chignavizelut), с което го назовавали испанците. На науатълски Донадю (Donadiu) или Тонатюх (Tonatiuh) е Слънце — това име дали мексиканците на испанския завоевател Педро де Алварадо, който унищожил кичеанското царство и изгорил владетелите му. ↑

[227] Текум (Tecum) — натрупаният. Не трябва той владетел да се бърка с главния предводител на кичеанските войски, който загинал, сражавайки се начело на своята рат срещу испанците. Не се знае каква била участта на владетеля Текум, но Тепепул (Terepul) е владетелят Секечул (Sequechul), за когото се говори в „Общинската книга“ и в летописите на завоюването; той управлявал от 1524 до 1526 г. След индианското въстание от 1526 г. бил затворен до 1540 г., когато Алварадо го обесил заедно с какчикелския владетел Белч-Кат (Belch-Qat), наричан от испанците Синакан (Sinacan). ↑

[228] На това място в оригинала фразата очевидно е осакатена. Лесно се допълва обаче, като я съпоставим с други две фрази от текста — тая от предисловието, която гласи: „румал ма-хаби чи илбал ре Попо Уух“ (rumal ma-habi chi ilbal re Poro Vuh), и тая от глава X на четвърта част, която гласи: „Шаш к’етаам уи ко кут илбал ре, ко уух, Попол Уух у би кумал“ (Xah qu’etaam vi qo cut ilbal re, qo vuh, Popol Vuh, u bi cumal). Авторът слага край на своята творба, обяснявайки отново, че трябвало да я напише, защото вече не съществувала древната книга, в която владетелите четели миналото и бъдещето на своя народ. ↑

[229] Епископ Марокин#37 кръстил с името Санта Крус испанския град, който заместил древната кичеанска столица.

#37 Марокин, Франсиско (?–1563 г.) — испански духовник, първи епископ на Гватемала. Отличил се с дейността си за развитието на

образованието: през 1532 г. създал в Гватемала първото училище в Централна Америка, по негово завещание се основал университетът „Сан Карлос“. Известен е като благодетел на индианците. ↑

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА СЕГАШНИТЕ МАЯНСКИ ЕЗИЦИ СПОРЕД ОТО ШУМАН

Бележка: С плюс (+) са отбелязани изчезналите езици, за които се разполага с исторически сведения

ПОЛУОСТРОВНА ГРУПА

1. Юкатански маянски
2. Ицайски маянски
3. Лакандонски маянски
4. Мопански маянски

ЧОЛСКА ГРУПА

5. Чортилски или апайски
6. Табаски чонталски или йоко тан
7. Чолски
- + Чолтийски или исторически лакандонски
- + Тишчелски чонталски

ЦЕЛТАЛСКА ГРУПА

8. Цоцилски
9. Целталски
- + Кошохски

ЧУХСКА ГРУПА

10. Тохолабалски
11. Чухски

КАНХОБАЛСКА ГРУПА

- 12. Хакалтекски
- 13. Канхобалски

МОЧОНСКА ГРУПА

- 14. Мочонски или мотосинтлекски
- 15. Катоокски или тусантекски

МАМСКА ГРУПА

- 16. Мамски
- 17. Агуакатекски
- 18. Ишилски

КИЧЕАНСКА ГРУПА

- 19. Кичеански
- 20. Цутухилски
- 21. Какчикелски
- 22. Успантекски
- 23. Ачийски

ПОКОМСКА ГРУПА

- 24. Централен покомански
- 25. Източен покомански
- 26. Покомчийски

КЕКЧИЙСКА ГРУПА

- 27. Централен кекчийски

УАСТЕКСКА ГРУПА

28. Уастекски или тенецки
+ Чикомуселтекски или кабилски

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.